

191

SOCIJALNO POLITIČNA KNJIŽNICA
I. ZVEZEK

ABDITUS

IDEJNI PREDHODNIKI

DANAŠNJEGA

SOCIJALIZMA

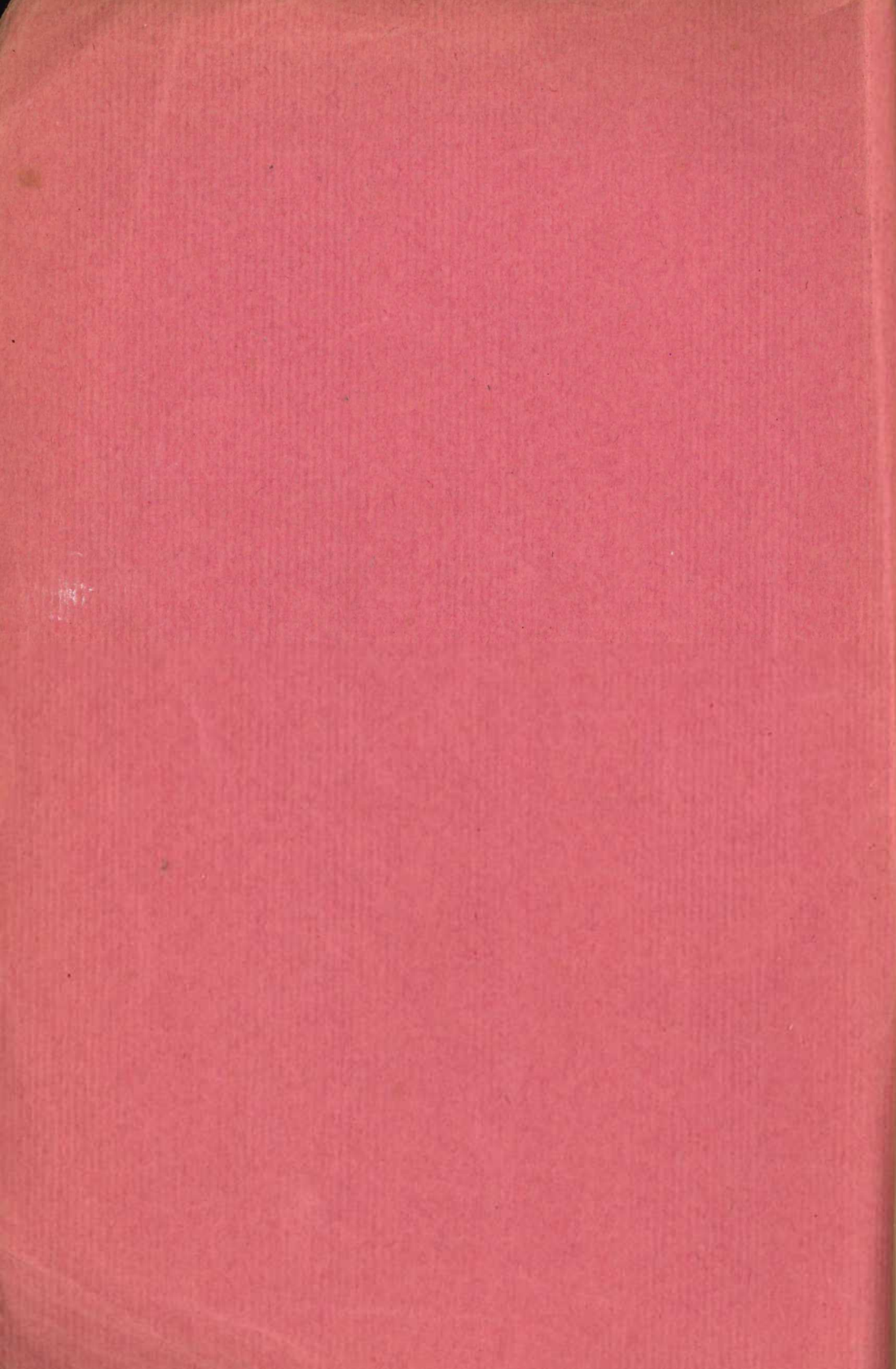
IN

KOMUNIZMA

LJUBLJANA // ZADRUŽNA ZALOŽBA

1925

TISKARNA J. BLASNIKOVIH NASL.

ABDITUS

JEJENI PREDHOUNI

DANASNEGA

SOCIALIZMA

KOMUNIZMA

SOCIJALNO POLITIČNA KNJIŽNICA
I. ZVEZEK

ABDITUS

IDEJNI PREDHODNIKI

DANAŠNJEGA

SOCIJALIZMA

IN

KOMUNIZMA

LJUBLJANA // ZADRUŽNA ZALOŽBA

1 9 2 5

TISKARNA J. BLASNIKOVIH NASL.

BOGALINO POLIINA ANEIVCA
L 22222

ADITUS

IDEJINI PREDHODNIKI

DANAŠNJEGA

SOCIALIZMA

IN

KOMUNIZMA

IZDANJE ZAŠTARAS ARKULIQU

1955

IZDARNA I BLAGOPOLIVIRI

U V O D

Z osemnajstim stoletjem so se začele v Evropi velike gospodarske spremembe. Pojavil se je stroj, ki je polagoma začel izpodrivati dotedanje ročno rokodelsko delo ter ga nadomeščati z mašinskim v tovarnah. To je zasekalo v dotedanje družabne razmere velike razpoke, kajti od dela se je ločil kapital. S tem pa so se razšli tudi kapitalisti in delavci. Sporedno s tem gospodarskim razkolom človeške družbe pa se je proglasila tudi gospodarska svoboda, katere bistvena znaka sta bila: Svobodna konkurenca in svobodna mezdna pogodba. To svobodo so zahtevala in utemeljevala nova načela kapitalističnega liberalizma.

Prosvetljeni ljudje osemnajstega stoletja so bili prepričani, da je Bog ustvaril svet zato, da bi na njem živeli ljudje srečno. Ker pa je Bog ustvaril — tako so rekli — tudi človeka z vsemi njegovimi nagoni vred, zato so ljudje po naravi svoji dobri. Zakaj Bog vendar ni ustvaril nekaj slabega in hudobnega. Če je torej na svetu toliko reči narobe, so to zakrivili le ljudje sami, ker niso spoštovali božjih zakonov in niso živeli po njih. Treba je toraj zavreči dosedanji umetno zgrajeni družabni red, ki je krivičen, ker temelji njegov postanek na neupoštevanju božjih zapovedi. Ljudje naj bodo medsebojno enakopravni. Zato naj odpadejo tudi številne stanovske predprave, a vsako gospodarsko razmerje med posamezniki naj se uredi pogodbeno. Na ta način se bo dosegla naravna svoboda, ki bo človeški družbi dala red, harmonijo, a življenju lepoto v najvišji meri. Vsakdo naj za svoje zadeve skrbi sam, ker jih tudi najboljša pozna, upoštevajoč pri tem enako pravico svojih bližnjih; že zgolj to da bo prineslo človeštvu največjo srečo. Država imej le to nalogo, da ščiti lastnino in poskrbi za pravno spoštovanje pogodb, ki jih sklenejo posamezniki med seboj. Vsak bodi sam svoje sreče kovač. Umetno ustvarjena neenakost ljudi je samo ovira pri razmahu individualnih zmožnosti. Ako si bodo ljudje sami izvolili torišče svojega dela, bo samo od sebe prišlo, da bodo delavne moči prav razdeljene po potrebnih delavnih strokah. Kjer bo delavnih moči primanjkovalo, se bodo mezde

zviševale, kar bo privabilo zadostno število delavcev. Nasprotno pa se bodo preobljudeni kraji izpraznili sami od sebe, ker bodo mezde padale vsled preobilega števila delavcev. Tista podjetja, ki producirajo za potrebo premalo, bodo dosegala velike dobičke vsled visokih blagovnih cen, ti dobički se pa bodo porabili za to, da se produkcija še poviša. Podjetja pa, ki ne bodo dosegala zadostnih dobičkov, bodo primorana se preurediti in producirati za življenje res potrebne reči. Delavec, katerega zaslužek je odvisen od kakovosti storjenega dela, se bo že v lastnem interesu potrudil, delo tudi dobro izvršiti. Vsled svobodne konkurence se bo samó tisti podjetnik in delavec mogel vzdržati, ki bo najboljše ustrezal potrebam občinstva. Tako bo vsakdo prisiljen, vsled lastnega interesa, delati le to, kar bo tudi splošnosti v korist. Vsled tega bo naraščalo splošno blagostanje, ki je nujno potrebno za svobodo ljudi.

Odprava kmečke tlake, razbitje cehovske rokodelske organizacije po mestih in pa osebna svoboda, kar vse so propovedovali bojevniki liberalizma, je res neznansko pospešilo produkcijo in ves gospodarski razvoj. V devetnajstem stoletju se je nenadoma dvignila zlasti produkcijska in prometna tehnika. Kljub temu pa se splošno blagostanje ni dvignilo, »svoboda« je ostala na popirju, ravno tako načelo, da bodi vsak človek sam sebi namen, ki naj se ne porablja samo kot tvar in sredstvo. Nastopajoče osiromašenje delavstva in kmetov se ni skladalo z lepo napovedjo, da bo odslej človeški rod srečnejši. Tedanja ekonomska veda za ta nepričakovan pojav ni znala dati nobenega pojasnila. Zato se je spočetka enostavno tajilo, da sploh obstoji beda delavskih množic. Vendar so načete študije dognale v tem pogledu tem več žalostnega, čim bolj temeljite so bile. Z novim socialnim vprašanjem delavstva vladajoči liberalizem ni vedel kaj početi. Danes ga je proglasil za mimogredoč pojav, jutri je krivil ljudi, da premalo delajo in premalo ali sploh ne štedijo; danes je proglasil, da je mimogredoča beda delavnega ljudstva zgolj plod še premalo razvite kapitalistične produkcije, jutri zopet je razglasil socialno bedo za prirodni pojav človeštva sploh. Kljub vsemu je vztrajal liberalizem na gospodarski svobodi vseh. Dober novodobni

gospodar za nastopajočo socialno krizo ni poznal drugega leka, kot le pomnoženo ustvarjanje. Povečati je treba pridnost, znanje, priročnost in pomnožiti kapital. Geslo vse družabne in ekonomske znanosti liberalizma je bilo: Delajte in varčujte!

Dolgo se je kapitalistično razvijajoča družba sploh branila priznati obstoj »socialnega vprašanja«. Za pojave socialne nezadovoljnosti je imela sama »močna« zdravila: oboroženo državno moč, ki je zatirala nasilne upore in državno birokracijo, ki je preprečevala delavske stavke, preganjala in zapirala posamezne socialistične agitatorje ter razpuščala revolucionarna delavska društva. Med delavstvom je naraščala čim dalje tem bolj nezadovoljnost z obstoječimi gospodarskimi razmerami. Posamezni družabni misleci so razpravljali o smernicah takšne in tako urejene družabne organizacije, v okviru katere bi zavladala sreča, blagostanje in zadovoljnost vseh ljudi. Vsako stremljenje, da se izboljšajo splošne gospodarske in ž njimi tudi socialne razmere, kakršne je ustvarjal kapitalizem s svojo svobodno konkurenco in svobodno delavsko pogodbo, se je označevalo za »socialistično«. Na Angleškem so n. pr. proglasili za socialiste tiste, ki so na priliko od vlade zahtevali, da podržavi v zasebni posesti se nahajajoče železnice. V nemškem državnem zboru je nek poslanec v debati o delavskem invalidnem zavarovanju izjavil, da vodi takšen zakon, ako se sklene, naravnost v socialistično državo. Znana je definicija socializma Jožefa Proudhona pred sodiščem: Vsakdo, ki stremi po zboljšanju družabnih razmer, je socialist! Beseda »socializem« se je rabila kar tako na splošno, kot označba nekega hotenja po zboljšanju in preureditvi težkih družabnih razmer. Beseda sama je še zelo mlada. Prvi jo je rabil l. 1832. neki J o n c i è r e s, St. Simonovec, v pariškem listu »Globe«. Za njim se je tega izraza poprijel socialistični pisec Leroux in poleg njega zgodovinar L. R e y b a u d, ki je za ves socializem postavil skupen znanstven temelj. S to besedo se je označevala neka smer socialnega gibanja v kapitalistično organizirani družbi.

Pri organizaciji človeške družbe je najvažnejša reč njena gospodarska uredba. Pri tej pa se suče vse okoli last-

nine. Tu stopata v ospredje dva bistveno različna gospodarska sistema: individualistični in kolektivistični. Današnja človeška družba je kapitalistično-individualistična; socijalizem pa hoče uvesti v gospodarstvo kolektivizem.

V kolektivističnem gospodarskem sistemu pa razločujemo zopet med sledečimi tremi smernicami: 1. socijalizem, 2. komunizem in 3. agrarni socijalizem. Treba je, da smo si na jasnem, kaj hoče prvi, kaj drugi in kaj tretji kolektivistični gospodarski sistem.

Socijalizem želi, da se odpravi zasebna lastnina za vsa produkcijska sredstva, povdarja pa, da vodi do tega sam gospodarski razvoj sedanje kapitalistične družbe. Produkcijska sredstva pa so: vsa zemlja, tovarne, stroji, orodje, polfabrikati, surovine itd. Vse to sme dandanes posedovati in v svojo osebno korist uporabljati vsak posameznik. V smislu zahteve socijalizma naj se torej ta lastninska pravica omeji na skupnost vseh, ki so družabno organizirani v državi ali kakorkoli že. Ker je dandanes država najvišja stopnja družabne organizacije, bi torej pravica posesti vseh produkcijskih sredstev prešla edinole na njo. Tako bi nihče ne mogel imeti več kakšnih dohodkov iz premoženja, seveda tudi podedovanega ne, temveč le osebne dohodke, izvirajoče iz osebnega dela. Socijalizem torej ne propoveduje brezpogojne enakosti, ker bi tudi po njegovi družabni ureditvi produkcije bili osebni dohodki lahko različni. Tisti, ki bi bil pridnejši, bi zaslužil več kot pa leni; bolj izobražen in talentiran več, kot pa človek, ki malo zna in vé. Odpravil bi se zasebni kapital in zasebna zemljiška lastnina, torej to, kar daje dohodke brez dela: rento, dobiček, obresti.

Komunizem gre precej dlje, ker zavrača dualizem socijalistične produkcijske uredbe. Komunizem ne zanika le zasebno lastnino produkcijskih sredstev, ampak hoče posamezniku odvzeti tudi pravico razpolaganja s konzumnimi potrebščinami. V socijalistično urejeni družbi bi posameznik lahko razpolagal z dohodki svojega osebnega dela kakor bi hotel. Ako bi mu kaj preostajalo, bi si lahko nabavil kar bi si le hotel, razen produkcijskih sredstev, to je zemlje, tovarn, železnic, strojev, surovin itd. V komunistično urejeni družbi pa bi skupnost, v današnjem primeru država, odlo-

čevala tudi o tem, kaj in koliko sme in more dobiti posameznik hrane, obleke, čevljev, kurjave itd. Vsled tega bi odpadel posamezniku tudi dohodek od osebnega dela. Vsi dohodki bi pripadli skupnosti, a skupnost bi skrbela za vse. Razlika med socializmom in komunizmom je tedaj v tem, da hoče socializem podružabiti le delovna sredstva, komunizem pa delavna sredstva in zasebno lastnino na delovnih izdelkih.

Manj kot socializem in komunizem pa zahteva agrarni socializem. Ta spoznava v zasebni lastnini zemlje izvor vsega socialno-gospodarskega gorja današnje družbe. Zato predlaga zgolj ukinitve zasebne zemljiške posesti, med tem ko priznava upravičenost zasebne lastnine pri vsem drugem premoženju. Samó zemlja naj preide v skupno last; s tem bo odstranjen poglavitni in temeljni krivec današnje socialne bede.

Pogostoma slišimo tudi besedo »državni socializem«. Navadno se takó označujejo razne odredbe današnje države, če tu ali tam nasilno posega v individualistično kapitalistično gospodarstvo. Ako država vzame v svojo posest zasebne železnice, podržavi rudnike, uredi za to ali ono produkcijsko stroko normalni delavni čas, omeji zasebno trgovanje — kakor se je to zgodilo med svetovno vojno, zlasti v osrednjih evropskih državah — potem se takšna dejanja rada označujejo z besedo »državni socializem«. Vse to pa nima s socializmom prav nobene zveze, ker vse to nima namena odstraniti današnji družabni red in uvesti novega.

Kadar govorimo o individualističnem in socialističnem družabnem sistemu, naletimo često tudi na tretjega, ki se imenuje solidarizem. Krščanski narodni gospodar Pesch, ki je njegov odlični zagovornik, označuje solidarizem kot princip, po katerem šele more narodno gospodarstvo postati enoten znanstven sistem. »Vodilna ideja individualizma je bila absolutna svoboda in samostojnost zgolj svoje koristi iskajočega posameznega gospodarstva. Tej individualistični decentralizaciji postavlja socializem nasproti zahtevo popolnoma enotne, centralizirane, univerzalne gospodarske zadruge, ki bo zabrisala vse diferenciacije med strokami, razredi, stanovi. V sredini med obema ekstremoma absolutne

centralizacije in absolutne decentralizacije stoji tretji sistem, ki naj ga imenujemo »solidarizem«. — Ta sistem povdarja, da ima družba svoje pravice, a prav tako tudi posamezno bitje. Ne temu, ne onemu ni vse dovoljeno. Pravo stanje je v sredi.

Tudi solidarizem nima nič skupnega s socializmom. Kakor lahko imenujemo »državni socializem« socialni reformizem, tako smemo tudi solidarizem označiti kot etični narodno gospodarski sistem, ki ga je mogoče v celoti prilagoditi današnji individualistični gospodarski uredbi.

Enako anarhizem nima nobene idejne skupnosti s socializmom ali pa komunizmom. Anarhizem hoče svobodo posameznika v kar največji meri še razširiti in ojačiti. On hoče sploh odstraniti vsak pravni red. Vsakdo naj bo v vseh ozirih popolnoma svoboden, sme delati in storiti, kar sam za prav in dobro spozna.

Danes poznamo razne socialne sisteme, ki niso več utopični, temveč so že plod znanstvenih raziskavanj in metodičnega razmišljanja, podprti z izkušnjami dolgoletnega razvoja in z dogodki socialne gospodarske zgodovine. Ko so se pojavili prvi učinki sedanjega individualno-kapitalističnega gospodarstva, je bilo socialna veda še na nizki stopnji človeškega umovanja. Gospodarsko podjarmljeno ljudstvo se dolgo ni zavedlo svojega resničnega položaja. Šele huda stiska, iz katere ni našlo nobenega izhoda več, ga je začela polagoma buditi in mu zbudjati čut skupnosti in vzajemnosti. V tej dobi so se pojavili številni propovedniki novega časa, katerih vsak je na svoj način hotel odrešiti osiromašeno proletarsko ljudstvo. Bili so to prvi utopični socialni reformatorji in socialni revolucionarji, prvi socialisti in komunisti modernega kapitalističnega časa. Ker njihovi nauki niso temeljili ne na kritični znanosti, ne na izkušnjah razvoja, ampak so bili več ali manj plod njihovega srca in samovoljne zamisli, jih imenujemo utopiste. Vendar njihovi nauki niso bili brezpomembni ne za socialno vedo ne za socialno gibanje. Obratno bili so idejni predhodniki velikih socialnih pokretov, gibanj in revolucij — vse do naših dni.

Skoro vsi ti utopični socialisti so miselno temeljili na filozofiji svoje predhodne dobe, to je na metafizični veri,

da je Bog ustvaril dober in srečen svet, da pa so ga pozneje pokvarili ljudje sami. Ta njihova misel je našla oporo v polpreteklosti, ko so bili ljudje še organizirani v rokodelskih cehih in se je manj delalo, a boljše živelo. Moderni kapitalistični svet, ki se je opiral na tkzv. »svobodo«, na svobodno delavsko mezдно pogodbo in svobodno konkurenco, je vse stare, dobre patrijarhalne razmere razbil, ni poznal ne usmiljenja ne obzirov do ljudi. Zahteval je le delo proti plačilu dogovorjene mezde, a kadar so onemogli in v prekomernem delavnem času izžeti ljudje postali za delo nesposobni, jih je odpustil. V industrijskih krajih je ljudstvo že v nežni mladosti moralo na delo v tovarne, kjer je bil delavni čas napet do skrajne mere možnosti. Še v najboljših letih življenja, so bili ljudje že telesno in duševno izčrpani, nezmožni za delo, toda brez premoženja in podpor za vsakdanje življenje. Jadno so umirali prvi hlapci modernega kapitalizma. Med njimi ni bilo nasilnih odporov, še misli na nje ne. Nalikovali so čredi, ki jo žene pastir kamorkoli jo hoče. Izkušnje pa so dramile posameznike, da so začeli razmišljati o potrebi prerojenja in preureditve človeške družbe sploh. Ker pa so bile te misli čisto metafizične narave, so prinesle sicer nekaj svetlobe in pobude v vrste potlačenega in osiromašenega ljudstva, niso pa mogle organizirati zmagovitega odpora. Socijalni boj, kakor ga pozna naša doba, se tedaj še ni niti pričel, oglašati so se začeli komaj njegovi idejni predhodniki. Njihovi pogledi pa so bili obrnjeni večinoma nazaj, v boljše čase cehovsko organiziranega rokodelstva, ko beda še ni bila tako zelo razširjena in posplošena in je bilo težko, telo in duh ubijajoče mašinsko delo še nepoznano. Skoro vsi so bili te misli, da so ljudje pokvarili, kar je bil Bog dobrega ustvaril, ker so se ločili od »zakonov božjih«. Izreki posameznih utopičnih socijalističnih in komunističnih revolucionarjev to dokazujejo. Oni niso organizirali delovnega ljudstva, mu dajali poguma za skupen odpor in boj, temveč so naslovili svoje apele na vse ljudi, ker še niso ločevali med razredi, misleči, da bo zmagal med človeštvom zdrav razum in vera v njihovo »božje poslanstvo«.

»Nemogoče si je misliti, da bi bil človekov namen na zemlji ta, da je nesrečen. Če vpoštevamo, da je človek soci-

jalno bitje, torej poln simpatij in srčne dobrote, ni mogoče misliti, da bi bil po naturi svoji slab,« je dejal francoski komunist Cabet.

»Bila je vendarle duševna sreča, kar je človek, ta otrok božje ljubezni in narave, v pradavni dobi ustvaritve užival v paradizu tega lepega sveta!« je zapisal nemški socijalist Weitling.

»Ker je Bog ali pa narava ustvarila vse lastnosti človekove, mora biti človek dober in takšen, kakršen je!« prepričuje angleški komunist R. Owen in začetnik angleškega delavskega združništva.

»Vse kar je Bog ustvaril, je dobro!« je vzkliknil francoski socijalist K. Fourier.

»Pamet vodi človeka nazaj v prvotno stanje!« je mislil anarhični socijalist J. Proudhon.

Značilen za miselnost teh idejnih predhodnikov današnjega socijalističnega in komunističnega gibanja je apel nemškega rokodelskega pomočnika Weitlinga l. 1842. na mogotce sveta: »Vi imate sredstva, da morete s svojo slavo zatemniti spomin na Aleksandra Velikega in Napoleona I. Vi imate možnost, da zamorete odpraviti nadloge v družbi na način, ki bo Vam in nam ljub. Če bi morali mi sami opraviti ta posel z našimi grobimi sredstvi, se bo izvršil s trudom in bolešno za Vas in za nas. Premislite in izberite!«

Oni pač še niso nič vedeli o razredih v človeški družbi in o razrednih bojih. Skoraj vsi so verovali, da je mogoče vsem ljudem na zemlji živeti dobro in v harmonični sreči, ker so ljudje po naturi svoji dobra bitja. Verovali so dalje, da je bilo stvarstvo sveta popolno in za vse pravično zamišljeno, da pa so svet poslabšali le pokvarjeni ljudje.

Zato so klicali k zavesti mogočnejše sveta, da spor, ki je nastal med človeštvom, poravnajo s svojimi mogočnimi sredstvi. Tako so mislili prvi socijalisti in komunisti kapitalistične družbe, ker so bili le miselna reakcija na kapitalistično gospodarstvo, katero pa ne pozna nobene sentimentalnosti, ampak le stvar in dobiček. To se je tem prvim kritikom kapitalističnega gospodarjenja zdelo »nenaravno«, kljub temu da je komaj eno ali dve generaciji pred njimi bilo spoznano, da je svobodna konkurenca in popolna svo-

boda zasebne lastnine najbolj naraven red za nadaljni razvoj
človeške družbe in za razmah talentov posameznikov. Manj-
kalo jim je socialnega zgodovinskega umevanja, da se s
starim fevdalizmom vezana in obremenjena družba ni mogla
več držati, ker je dozorela. Iz nje se je izluščil moderni ka-
pitalizem s svojo »svobodo« v gospodarskem življenju, ki
je kvarna za veliko večino ustvarjajočega človeštva. Ta
kvarnost je sad nove družbe, ki dozoreva v telesu stare.
Socializem in komunizem sta le nekaka besednika moder-
nega socialnega gibanja. To gibanje je stremljenje za
emancipacijo proletarijata, ki je najštevilnejši razred
naše dobe.

ROBERT OWEN (1771 – 1858)

V zgodovini utopičnega socializma in komunizma je Anglež Robert Owen zelo markantna osebnost. Kakor skoro vsi socialni utopisti, tako je tudi on hotel svoje ideje o preureditvi človeške družbe praktično preizkusiti. Ta nagon je za vse socialistične in komunistične utopiste karakterističen, za Owena pa še prav posebno, kajti imel je izredno veliko smisla za praktično udejstvovanje, lastnost, ki je izrazita zlasti pri angleškem narodu. Na znotraj in na ven, po svojih osebnih lastnostih, po svoji miselnosti, v teoriji in v praksi, je bil stvaren realist, brez sentimentalnosti. Rojen 14. maja 1771 v Newtonu na Angleškem, je že z devetindvajsetimi leti stal na čelu velike predilnice v New-Lanark-u, ki je zaposljevala 2000 do 2500 oseb. Bil je povsem sin svoje dobe, zato je tudi on, samouk, sledil materialistični in humanistični filozofiji XVIII. stoletja. Gledal je torej na človeka kot produkt družabnih razmer, v katerih živi. Če so ljudje slabi in krivični, je temu kriv slab in krivičen družabni red. Svetovje je imel za velik laboratorij, kjer je vse le kemična spojina. Kot voditelj velike predilnice je začel tkati tudi svoje socialno reformne načrte, ki jih je takoj tudi praktično začel izvrševati. Njegovo vrhovno načelo je bilo, da pametna vzgoja in ugodne gnotne razmere morajo ljudi napraviti dobre in plemenite. Delavstvo njegove tovarne je bilo na precej nizki kulturni stopnji in je videlo v njem predvsem svojega gospodarja. Zato mu spočetka ni zaupalo in Owen je moral premagati v tem pogledu polno družabnih in verskih predsodkov. Premagal jih je in v dolgih dvanajstih letih je svoje delavce precej preobrazil. Njegovi delavci niso več stanovali v ilovnatih kočah in umazanih sobah, v katerih se je natrpalo do dvajset, pa tudi več mladih in starih ljudi. Imeli so marveč lične hišice z malimi vrtnički, ki so jih v svojem prostem času sami obdelovali in gojili. V ta namen je bilo seveda treba znatno skrajšati njihov delovni čas. Prav znatno se je omejilo tudi otroško delo, plače delavstva pa so se zvišale v toliko, v kolikor je to dopuščala konkurenčna zmožnost njihovih to-

varniških izdelkov. Vzpostavil je prvo aprovizacijo ter organiziral nakup živil v velikem za svoje delavstvo. V tem pogledu je bil torej prvi konzumar ter začetnik delavskega združništva vobče. Nanovo je uvedel tudi praktično socialno skrbstvo s tem, da je pomagal invalidom in onemoglim. S temi praktičnimi reformami je dosegel, da so delavci opustili krčme in žganjetoče ter se posvetili domu in rodbini. Tudi v tovarno samo je uvedel red in izdelal pravilnik, po katerem so se morali ravnati vsi. Naslonil ga je na načelo, da zamudniki in lenuhi zaslužijo kazen, pridni in točni delavci pa nagrado.

Čas, v katerem je Owen uresničeval svoje socialne reforme v tovarni, je bil za Angleško sploh, za njeno industrijo pa še posebno težaven. Tedaj je v Evropi gospodaril Napoleon, kakor je hotel sam. Borba med njim in angleško politiko je postajala vedno srditejša. Angleški državniki so vedno znova snovali državne koalicije, naperjene proti veliki politični sili Napoleonovi. Ta je končno proglasil nad Angleško takozvano »kontinentalno zaporo«, ki jo je morala priznati in strogo izvajati vsaka država, ki je bila zvezana s Francosko. Ta veliki bojkot sicer ni mogel uničiti vsega angleškega gospodarstva, ki ga je ščitilo zmagovito pomorsko brodogradništvo, vendar pa zapora ni ostala brez škodljivih posledic za angleško zunanjo trgovino in njeno, tedaj še mlado industrijo. Kljub vsem težavam dolgotrajne vojne dobe pa je izvršil Owen v svoji tovarni velike socialne reforme. Njegova tovarna je postala ena sama velika družina, v kateri so se zblížali interesi podjetja in uslužbenstva. Idejno so Owenove socialne reforme vodile v socialni solidarizem v prvi stopnji, v drugi pa naravnost v komunizem.

V letih 1812—1813 je izdal Owen o svojih socialnih idejah in njih praktični preizkušnji štiri spise. V njih je dokazoval, da je človek plod razmer, v katerih živi. Ne zanikava sicer prirojenih in podedovanih svojstev, trdi pa, da so le podrejenega pomena. Vse navade in vsa čustva je človeku mogoče privzgojiti. Nagoni ne stojijo pod voljo posameznika. Zveza človeka z zemljo je naravna; zato je velikega pomena, da se more ž njenim obdelovanjem pečati kar največ ljudi. Ob pravem ravnanju je mogoče vsakega

človeka pripraviti do tega, da bo več pridelal kot za sebe potrebuje, ako ima le dovolj zemljišča. Kultura nam je dala dovolj takšnih sredstev, s pomočjo katerih je mogoče doseči za vse prebivalstvo položaj, ki bo vreden življenja. Zaradi tega nista potrebna greh in beda kot sredstvo, da bi se omejilo pomnoževanje prebivalstva. Na temelju teh načel lahko vsaka socialna skupina, ako se uporabijo njenim lastnostim in potrebam primerno, postane srečna, brez bede in greha. Sedanja družabna uredba pa tega ne more doseči, ker so načela, na katerih sloni, zmotna. Socialni preobrat je lahko miren, ker ga je mogoče izvršiti sporazumno z vsemi, ne da bi kdorkoli pri tem kaj trpel ali pa bil pahnjen celo v nesrečo.

Ta načela, ki jih je v navedenih spisih razložil in branil, in pa veliki praktični uspehi, ki jih je bil dosegel v svoji tovarni, so razširili slavo njegovega imena. Naraščalo je zanimanje za njegovo tovarno v New-Lanark-u zaradi socialnega miru, ki je zavladal v njej.

Vsled Napoleonovih vojen hudo prizadeta angleška industrija je kazala svetu svoje rane tudi s tem, da se je angleško industrijsko delavstvo bolj in bolj pogrezalo v socialno bedo. V Owenovi tovarni pa so se socialne razmere delavstva celo izboljšale. Zato so vsako leto romali tisoči v New-Lanark, da vidijo čudež. Med temi romarji so bili ministri, principi in poslanci. Kralji in cesarji so se začeli zanimati za tega izrednega moža, za njegove načrte in njegovo delo. Owen sam pa je bil prepričan, da je našel pravo pot, katera bo privedla celotno kulturno človeštvo do sreče, in da bo kmalu napočil dan, ko se bodo civilizirane države vladale po njegovih družabnih načelih. Ni ga motilo, ko je nek takšen romar — bil je von Gantz — dejal: »Mi ne želimo, da bi ljudstvo postalo premožno in neodvisno. Kako naj ga pa potem obvladamo?« —

Ti praktični uspehi so Owena ojunačili in začel je misliti, kako bi mogel vsaj za nekatere socialne reforme, ki jih je bil v svoji tovarni izvedel z uspehom, najti odmeva in konkretnosti tudi v — državni zakonodaji. Na nekem zboru industrijcev je nastopil za to svojo misel, toda brez uspeha. Dosegel je celó, da je v angleškem parlamentu za

to misel nastopil stari Robert Peel, toda tudi on ni mogel doseči resnih uspehov. Odpor industrijcev je bil prevelik. Owen se je veliko trudil, da doseže pozitivne vspehe in je v tem namenu prebil več let v Londonu. Zlasti je hotel doseči zakon, po katerem bi se uredil delovni čas v tovarnah, ki naj bi se znižal na deset ur in pol dnevno; nadalje, da bi se prepovedalo otrokom pod desetimi leti delo v tovarnah sploh, onim pod dvajsetimi leti pa dovolilo le poldnevno tovarniško delo. Prvi je prišel tudi z mislijo, da naj se uvedejo državni obrtni nadzorniki.

Po padcu Napoleona in sklepu splošnega evropskega miru so prišli za angleško industrijo še težji časi. V dolgotletni vojni dobi se je zelo razširil tovarniški sistem obrtne produkcije, ki je silno pomnožil produktivno moč dežele. Med vojno dobo je bil domač konzum — kakor vedno in povsod ob takšnih prilikah — tudi na Angleškem večji kot pa v mirni dobi. Po sklepu miru, ko so nastopile zopet normalne prilike, pa je domač konzum padel, novih odjemalcev obrtnih izdelkov pa tudi še ni bilo. Pokazale so se posledice splošnega obubožanja, kakor po vsaki vojni. Blaga in izdelkov je bilo kmalu preveč, odjemalci so se skrčili, trgovina je zastajala. Owen je videl vzrok teh slabih časov tudi še nekje drugje kot ostali ekonomisti: v poslabšanem življenju delavstva in njegovem majhnem konzumu. Tudi je uvedba novih strojev v tovarniško delo spravila ob vrednost človeško delo, v poprejšnji maloobrtniški izdelavi visoko cenjeno, in tako zmanjšala konzumno moč delavskega ljudstva. Tako nastali prepad med zvišano in pomnoženo produkcijo in na najnižjo stopinjo zmanjšani konzum bi bilo treba spraviti zopet v neko skladnost. Kako? Praktični Owen je imel zdravilo tudi za to socialno bolezen: treba je zopet dvigniti vrednost dela; to vrednost pa upropaščajo predvsem številni brezposelni delavci. Tu pa je poklicana država, ki naj odpomore socialni stiski na ta način, da z raznimi investicijskimi deli in napravami brezposelne ljudi zopet zaposli. En del te brezposelne armade naj bi se v skupinah do 1500 oseb porazdelil po raznih kolonijah, ki čakajo na njihovo delo. Ž njihovim delom bo mogoče kriti izdatke za prehrano, plačati obresti in amortizacijo izposojenih

obrestnih kapitalov. Država je dolžna poskrbeti za zaposlenost svojih državljanov, kadar se pojavi produkcijska kriza. Poleg konzumne nezmožnosti, ki je posledica socialne bede, je naglašal tudi, da pretiran luksuz in razbrzdana razkošnost še pospešujeta industrijsko krizo.

Kakor vidimo je stal Owen pred istimi socialnimi in gospodarskimi problemi, pred katerimi stoji angleška država dandanes, po veliki svetovni vojni (1914—1918); poleg nje seveda tudi ostale civilizirane države. Po znatno zvišanju konzumnih potrebah in nalogah, ki so nastale med vojno in takoj po vojni, je nastopila vsepovsod konzumska, ž njo pa splošna trgovska kriza, katere posledica je bila velika brezposelnost industrijskega in obrtniškega delavstva. Po več kot sto letih stoji civilizirani svet danes pred prav takšnimi problemi skoro nem, pa čeprav ima za seboj težke izkušnje dolgoletnih socialnih bojev in celo krvavih revolucij. Za časa Owenovih prizadevanj je takšna socialno gospodarska kriza nastopila prvič v večjem obsegu. Tedaj se je v gospodarstvu razčeperilo manšesterstvo, in zaradi tega je razumljivo, da socialni reformator, kakršen je bil Owen, ni nikjer našel posluha. Po prvi splošni industrijski krizi so sledile manjše, bolj lokalne. Tedaj je nastopil Owen s posebno spomenico, v kateri je predlagal, da se uvede namesto kovanega denarja, katerega je proglasil za »umetnega«, nov denar — delovni denar. Ta svoj predlog je utemeljeval tako, da je delo edino merilo vrednosti. Z uvedbo delovne valute bi narastla tudi kupna moč delovnega ljudstva, ki bi se približala naraščajoči produktivnosti. Dokazoval je rentnikom, ki bi utegnili imeti pomisleke proti tej novotariji, da bi se pri tem sorazmerno zvišali tudi njihovi dohodki. Po več kot sto letih pozneje so razmišljali tudi v sovjetski Rusiji o uvedbi delovnega denarja. Predlagal ga je L. Krasin, ki je hotel, da se uvede solnati denar, to je papirno nakazilo na gotovo količino soli, kar pa se je pokazalo neizvršljivo, ker je n. pr. mokra sol težja kot suha. Nasprotno, Rusija se je po uničenju svoje papirnate valute vrnila zopet k zlati podlagi denarja. Ako bi bilo mogoče splošno komunistično gospodarstvo, bi imel takšen delovni denar nek pomen, zlasti ker bi odpadle vse rente..

Svojo idejo o komunističnem gospodarstvu brezposelnih delavcev po kolonijah, je Owen pozneje posplošil. Trdil je, da sedanji družabni red ustvarja nasprotje med možnostjo produkcije in možnostjo konzuma. Konzum in produkcija sta odvisna od dobička, ki je presežek potroškov za izdelek produkta. Ta gonja za dobičkom rodi bedo. To pa je nezmiselno. Zato bi bilo potrebno produkcijo organizirati. Potem bi bogastvo tako naraslo, da bi nikomur ne prišlo na misel, da bi ga skrival ali kupičil, prav tako, kakor nihče ne polni steklenic z vodo, ker je je za vse ljudi dovolj. Kako bi se to bogastvo razdeljevalo med ljudi, o tem ni veliko razmišljal, ker je mislil, da je to vprašanje podrejeno prvemu, ki je poglavitno.

V to svojo misel se je Owen tako zamislil, da je hotel ljudem njeno pravilnost dokazati z eksperimentom. V tem oziru je zanimiv njegov poskus z delovno menjalnico (Labour-Exchange), ki jo je ustanovil v Londonu (1830—1832). Tudi tu je šlo za to, da se brezposelnim delavcem omogoči delo. Delavec, ki je napravil kakšen izdelek, ga je lahko vsak čas oddal v skladišču te delovne banke. Tam je prejel potrdilo o tem, koliko ur je potreboval za tisto delo. To potrdilo ga je pooblaščalo, da je mogel dobiti v skladišču drugo blago enake vrednosti, ako ga je potreboval. Pri ocenitvi oddanega izdelka se je upoštevala njegova običajna cena, a za eno uro dela se je priznalo 6 d. Pokazalo se je predvsem, da je zavod poraben le za tiste rokodelce, ki morejo izdelek popolnoma izgotoviti, n. pr. čevljar čevlje, mizar stole, urar uro itd., ne pa tudi za razne druge delavce, ki ne morejo sami izgotoviti izdelka svoje stroke, n. pr. za tkalce, zidarje itd. Tudi je mogel ta menjalni zavod sprejemati le takšne izdelke, po katerih so ljudje izpraševali. Owen se je po takšnih ponesrečenih eksperimentih tolažil s tem, da niso uspeli zaradi nezadostnega kapitala, ki se je v nje vložil, in pa zaradi nasprotovanja zemljiških posestnikov.

Ti njegovi poskusi in pa načela, ki jih je tolmačil, so zbudila veliko socijalno gibanje po vsej državi. Vedno večje je bilo število njegovih somišljenikov. V listih in govorih je oznanjal Owen potrebo, da se organizira človeška družba na združni podlagi. Vsepovsod naj se ustanove konzumne

zadruga, po njih pridobljene kapitale pa naj delavci porabijo za namene svoje zaposlenosti. Pozneje vzevelo delavsko združenstvo na Angleškem, započeto zlasti po l. 1844., je izpolnilo le del Owenovih nadej. On je bil njegov idejni in praktični začetnik, ki je povedal njegovo gospodarsko izpoved.

Seveda tudi Owen ni ostal brez nasprotnikov. Imel je velike sovražnike, ki so ga srdito napadali. Vodila jih je anglikanska duhovščina iz verskih razlogov. Owen je bil velik svobodnjak in močan individualist. Za zmotna je proglasil ne samo načela kapitalistične družbe, ampak tudi verska. Nekateri njegovi vročekrvni pristaši so, opirajoč se na nekatere njegove svobodoljubne izreke, pričeli propagando za ateizem; to pa je podkrepilo odpor. Na čelo tega odpora se je postavil škof v Exeterju, ki se ni ustrašil nobenega sredstva, samo da pobije Owena in njegov nauk. Da tudi številnim tovarnarjem Owenova vojna proti njihovim dobičkom ni bila všečna, je umljivo, zlasti še, ko so že lahko opazali naraščajoče socialno gibanje delavstva. Na nekaterih zborovanjih se je nahujskano ljudstvo dejansko lotilo že osivelega moža. Po raznih ponesrečenih eksperimentih je umrl v visoki starosti l. 1858. v svojem rojstnem mestu, kamor se je po hudih bojih in bridkih izkušnjah umaknil, ko je zaslutil, da se mu bliža smrt.

Owen je bil utopist, ako upoštevamo poznejši potek socialnega razvoja človeške družbe. Bil pa je tudi zelo izrazit praktični socialno-politični delavec in prvi borec za državno socialno-politično zakonodajo. On je bil prvi moderni industrijec, ki je v svoji tovarni uvedel socialno skrbstvo za delavstvo. To kot človek, ne kot podjetnik. Po svoji dobi je bil prvi in edini, ki je — kot človek — naglasil socialno potrebo zakonite ureditve delovnega časa in zakonite omejitve dela otrok v tovarnah. Njegova domovina, Angleška, ga šteje med prve, ki so zahtevali uvedbo oblatoričnega ljudsko-šolskega pouka. Bil je začetnik teorije, da nastajajo krize v industrijski produkciji predvsem zaradi tega, ker ima delovno ljudstvo premajhne dohodke, vsled česar je tudi njegova konzumcijska zmožnost nezadostna. Mnogi poznejši narodno-gospodarski teoretiki, tudi socija-

listični, n. pr. celo tako zelo ekskluzivni K. Marx, so posvečali tej teoriji pozornost. Bil je tudi prvi praktični socijalno-politični delavec, ki je zahteval državno delovno statistiko in državno odpomoč proti brezposelnosti. Delavsko združništvo v obče ga šteje za svojega očeta, ker mu je dal idejno podlago in svoje prve praktične izkušnje. Vse njegove socijalne misli in delo, ki jim je sledilo, je temeljilo na človečanstvu, zakaj predvsem in povsod je bil moralno visoko stoječ človek. Odtod njegova velika nesebičnost in požrtvovalnost za javni in zasebni blagor delovnih ljudi. Bil je tudi spreten agitator, toda sovražnik demagogije, napram vsakemu nasprotniku tudi res tolerant. Socijalni preobrat si je zamislil kot miren prehod. Zato je svojo socijalno-politično propagando strogo ločeval od tedanjih strankarskih bojev na Angleškem, četudi so bili zelo strastni. Na napade nasprotnikov je dajal mirne, kratke, a stvarne odgovore. V njih je odsevala samonikla, iz izkušenj vsakodnevnega življenja vzrasla življenska filozofija, pristna rastlina socijalno-gospodarskih razmer njegove dobe. Kot politik je bil konservativen; srednjeveški cehovski obrtni organizaciji je dajal prednost pred »svobodo« kapitalistične industrijske produkcije. Toda zavedal se je, da kolo časa ne more nazaj, zato je hotel moderno družbo preurediti na temelju svoje človečanske misli. Nekoč, l. 1815. se je na nekem zborovanju tekstilnih tovarnarjev govorilo o odpravi uvozne carine na bombaž. Owen se je temu upiral, izjavljajoč, da bi mogel glasovati za odpravo uvozne carine le, ako pristanejo tovarnarji na zakonito ureditev tovarniškega obrata. Brez tega, je dejal, je razširitev in povečanje industrijske produkcije za človeštvo prokletstvo. Uvozna carina na bombaž surovine podražuje in tako vsaj deloma onemogočuje hitrejše širjenje tovarniško urejene industrije. Napredek tehnike je lahko človeštvu v neizmerno korist in blagodat, ako bi se skupno gospodarstvo postavilo na združno podlago. To Owenovo naziranje spominja na neko dogodivščino štirideset let pozneje. L. 1855. je sprejel tedanji pruski minister v. Heydt nekaj tovarniških nadzornikov, ki so mu poročali o stanju delavstva v tovarnah v njihovih okrajih. Slika je bila tako

strašna, da je minister vzkliknil: »Ako so Vaša poročila resnična, potem naj raje vsa industrija propade!«

Razrednega boja Owen še ni poznal. Njegovo nazoranje o izvedbi socialnih reform odnosno o popolni preureditvi človeške družbe, je slonelo na solidarizmu, to je, da se more preobrat izvesti le s sodelovanjem i kapitalistov i delavcev. V tem se kaže njegov utopizem, ali kakor so pozneje rekli, njegova »neznanstvenost«.

Owen ni bil velik in znamenit pisatelj. Izmed njegovih spisov so najboljši njegovi krajši govori in pa razne spomene. Bil je pač praktik. Vendar je v zgodovini socialističnega gibanja orjaška osebnost, čeprav so mu pozneje nekateri socialistični in komunistični pisci odrekli veličino, češ, bistvo modernega socializma je v zahtevi po vsem čistem donosu dela in v pravici do eksistence in dela vsakogar, česar pa on ni jasno izrekel.

Z muko in ljubeznijo, s požrtvovalnostjo in nesebičnostjo je oral ledino socialne vede in spoznanja. Po globokih brazdah, ki jih je bil zapustil, je stopal marsikateri njegov idejni potomec, ne da bi znal objektivno ceniti njegov pomen v zgodovini socialnih bojev kapitalistične družbe.

G R O F S T. S I M O N

(1 7 6 0 — 1 8 2 5)

Socijalne razmere, kakršne je ustvarjala novo nastajajoča in razširjajoča se tovarniška produkcija obrtniških izdelkov, so na Angleškem rodile Roberta Owena. Nove gospodarske razmere so mu dale inicijativo za praktično zamišljene socijalne reforme.

Skoro istočasno je podobne socijalne misli rodil na Francoskem veliki politični dogodek — francoska revolucija. Idejni početnik modernega socijalnega gibanja v tej deželi je bil grof St. Simon. Nekateri poznejši socijalistični pisarji sicer zanikajo, da bi bil on sploh utopični socijalist, češ, da ni v svojih spisih izrekel misli o podružabljenju delovnih sredstev in da ni spoznal niti odločilne važnosti razrednih bojev. Toda moža je treba vzeti tako, kakor ga je bila izoblikovala njegova doba, tradicija filozofije in politični dogodki njegove domovine. Zanj je bil za družabni razvoj merodajen duh, duševna doraslost ljudi. Robert Owen na Angleškem je temeljil na materialističnem nazoru o svetu, St. Simon na Francoskem pa na idealističnem gledanju sveta.

Tradicija obeh teh dveh socijalnih reformatorjev je bila različna. St. Simon je bil potomec stare in mogočne francoske plemiške rodbine, rojen 17. oktobra l. 1760. v Parizu. Njegov stari oče je bil zgodovinsko znana osebnost: vojvoda St. Simon, odličen član sijajnega dvora Ludovika XIV., katerega zapisani spomini so eden poglobitnih virov francoske zgodovine iz tistih dni. Njegov vnuk je postal dedič ne samo premoženja, ki je donášalo letno petstotisoč frankov dohodkov, ampak tudi velikega in slavnega imena: Vojvoda in Pair Francoske in Grand Španske. V mladosti so ga poučevali najboljši učitelji, med njimi duhoviti d' Alembert. S sedemnajstimi leti je vstopil že v francosko vojaško službo, kjer mu je bila sijajna karijera zagotovljena. Šel je tudi v Ameriko, kjer se je boril pod poveljstvom Washingtona za svobodo te dežele. Toda vojaški poklic ni

bil po njegovem okusu. Sam je dejal: Vojna sama po sebi me ni mikala, le namen te vojne me je prijel tako v živo, da sem brez nejevolje opravljal to delo. — Poznal se je duhovit vpliv njegovih učiteljev, zlasti d' Alemberta, katerega filozofski nauk je v njem zbudil ljubezen do vede in zanimanje za razvoj duhovnega življenja ter civilizacije v obče. Že 1779. leta je zapustil ameriško vojaško službo. Predno pa se je vrnil na Francosko, se je zadržal še v Mehiki, kjer se je trudil zbuditi zanimanje podkralja te države za svoj véliki načrt: obe svetovni morji zediniti z zgradbo kanala. Toda ni uspel. Doma je potem postal, komaj triindvajsetletni mladencič, polkovnik. Leta 1785. se je podal na Holandsko, da tam organizira skupno francosko-holandsko ekspedicijo v Indijo, v tamošnje angleške kolonije. Načrt je bil že izgotovljen, za poveljnika ekspedicije pa določen njegov prijatelj Bouillé, s katerim sta se skupno borila v Ameriki. Toda nerodnost francoskega poslanika na Holandskem je vse pokvarila in načrt upropastila. Vrnivši se v Pariz je imel kmalu drug načrt: zgradbo kanala med Madridom in morjem. Španska vlada je njegov načrt načeloma že odobrila in bi se bil najbrže tudi uresničil. Tu pa je prišla zánj nesreča. Nenàdoma je namreč izbruhnila velika francoska revolucija, ki je poleg drugih načrtov pokopala tudi tega. St. Simon je v tej revoluciji izgubil vse: svoje véliko premoženje in odlične naslove svojega imena. Revolucije same se ni udeleževal ne na tej ne na oni strani. Spoznal je, da se stari absolutistični režim ne more vrniti; torej bi bilo brez koristi se zavzemati zanj. Revolucionarji na drugi strani pa so ga odbili s svojimi destruktivnimi tendencami. Čez noč je bil izgubil premoženje in eksistenco. Bil je primoran poiskati si novega življenja. Našel ga je, ko se je spustil v nevarne finančne špekulacije, ki so v revolucionjskih dobah zelo različne in navadno tudi povoljne. Dolgih sedem let, od leta 1790.—1797., se je bavil s prodajanjem znacijonaliziranih posestev, kar mu je prinašalo lepe dobičke. Ko je končno ta zánj neprijetni posel opustil, mu je ostalo čistih 144.000 frankov. Sam je dejal, da bi lahko postal zelo bogat, ako bi ga pri tem praktičnem delu ne oviralo njegovo duševno delo. Tudi si ni hotel pridobiti premoženja zaradi

njega samega, ampak le kot sredstvo, da bi mogel ustanoviti kakšno veliko industrijsko podjetje ali pa kakšno znanstveno šolo — oboje, da bi zamogel pospeševati civilizacijo. Dvema gospodarjema služiti ni mogel in končno se je moral odločiti ali za praktično trgovino ali pa za znanstveno delo. Odločil se je za poslednje.

Toda ko se je odločil, ni bil sam s seboj na jasnem, kaj pravzaprav hoče. Hotel je započeti nekaj novega, zahotelo se mu je po novih spoznavalnih resnicah, ki bi privedle vse človeštvo do sreče. Kje pa so te resnice skrite in kakšne so, tega ni vedel. V njem se je zbudilo neko hotenje, ki je bilo še brez vsake konkretne oblike in vsebine. Vedel je le, da hoče odpreti človeštvu neko novo znanstveno pot, ki jo je sam imenoval »fizično-politično«. Kaj je pravzaprav to, tega tudi sam ni znal jasno povedati. Brez načrta in brez potrebne izšolanosti se je zagnal v temno znanstveno bodočnost. Bil je tedaj že skoro štiridesetletnik, z velikimi izkuštvi z dolgih potovanj in občevalnim znanjem, katero je temeljilo na resni vzgoji. Poleg tega je imel mnogo samozavesti in vere v sebe. Spoznal je za potrebno, da svoje znanje izpopolni. V bližini pariške politehnike si je najel luksurijozno stanovanje in se seznanil z učitelji na tej šoli. Tudi njihova predavanja je obiskoval. Leta 1801. se je preselil v bližino medicinske fakultete in je stopil v zvezo z njenimi fiziologi. Profesorji so se udeleževali njegovih sijajnih predavanj, pri katerih so se pila prvovrstna francoska vina. Tudi škop ni bil, zakaj njegova blagajna je bila tem njegovim prijateljem vedno odprta. Tri leta je tako razkošno živel, a študiral je najprej matematiko, pozneje pa naravoslovje in organičnost sveta. Tako je svoje znanje zelo pomnožil. Sedaj pa je spoznal za potrebno, da si pobliže ogleda oba sosedna naroda, če morda ne pripravljata kakšne nove duševnosti. Podal se je najprej na Angleško. Od tam se je vrnil prepričan, da Angleži svojega znanstvenega dela ne usmerjajo v njegov »fizično-politični« cilj, da torej ne iščejo nobene nove temeljne ideje. Kratko na to je prepotoval del Nemčije. Nemška filozofija ni napravila nanj nobenega globljega vtisa. Iz te dežele je prinesel s seboj prepričanje, da je splošna znanost tam komaj še v povojih, ker temelji še na

mističnih načelih. Toda ta znanost bo hitro in mogočno napredovala, ako najde pravo pot, kar jo tudi bo, in sicer zaradi tega, ker Nemci znanost strastno zasledujejo. Sedaj je imel St. Simon že mnogo tega, kar se imenuje »splošna znanost«. Kaj vse je že bil in počel? Bil je bogataš, imejitelj velikanskega historičnega imena, udeležil se je vojne za osvoboditev Amerike, poznal je dvore in znanstvenike, imel trgovska izkustva in potoval je po dveh delih sveta. Vendar je mislil, da vse to še ne zadošča, da bi smel potegniti črto in sešteti svoje izkušnje in znanje kot končni rezultat — kot svojo življenjsko filozofijo. Prvič še ni bil nikoli oženjen in drugič ni poznal še tistih ljudi, ki žive samo zabavi in uživanju, brez vsake globlje zamisli in cilja. Oženil se je torej z neko plemkinjo, a svoj zakon je obenem porabil za zabave in vsakovrstno uživanje. Njegov dom v Parizu je postal središče družabnih zabav, plesov in pojedin željnega občinstva. Tako je šlo celo leto. Louis Reybaud pravi: Delal je tako, da je v tem enem letu preživel petdeset let. Vse to pa samo zaradi tega, da spopolni svoje spoznanje. Louis Reybaud tudi, da si je tako vcepljal boleznicelega stoletja, da bi mogel pozneje ugotoviti njih fiziologijo. V tem enem letu zabav, plesov in uživanja pa je napravil tudi vse svoje premoženje, pridobljeno pri kupčijah v sedmih letih. Nenadno je stal tu, kakor po izbruhu revolucije, — siromak!

Nastopil je torej čas, da začne eksploatirati svoje duševno premoženje. Že dvainštiridesetletnik je objavil svoj prvi spis,¹ ki v znanstvu ni sicer ničesar pomenil, toda povedal je vsaj, kaj je to, »fiziko-politična smer«. To je bila misel, človeško družbo znanstveno razumeti in njen položaj razložiti po nekih absolutnih načelih. Ta misel sama sicer še ni bila socijalna znanost sama, toda pomenjala je začetek začetka. Spis sam je zelo fantastičen. Propagira novo človeško družbo, ki naj temelji na treh slojih. Ti bi bili: prvič modrijani, med katere spadajo tudi umetniki; drugič posestniki, ki se branijo vsakih novotarij iz bojazni za svojo posest; tretjič ostalo človeštvo, ki se druži pod geslom enakosti. Modrijani, pravi, so poklicani, da vladajo. Zato jim

¹ Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains.

je potrebno omogočiti študij brez gmotnih skrbi. Praktično bi se to izvedlo tako, da se priredi javna subskripcija in izvolitev modrijanov na grobu Newtona. Organizacija človeške družbe pa naj bi se izvedla na ta način, da bi modrijani sicer duhovno vladali, a posestnikom bi bila prepuščena časovna oblast. Oblast pa, ki določuje velike voditelje človeštva bodi v rokah vseh. To je bistvo prvega pisma v tej publikaciji. Na koncu drugega pisma pa nenadoma razkrije svojo notranjost. Ponoči mu je bilo razodeto nekaj velikega — nov svet. Nek glas mu je dejal: »Rim se bo odrekel pravici, biti glavni sedež moje cerkve. Papež, kardinali, škofje in duhovniki bodo prenehali govoriti v mojem imenu. Vsi, ki so oznanjali nova verstva, so prejeli to moč od mene samega, toda so slabo razumeli od mene jim dana navodila. Žene naj postanejo možem enakopravne.« — Tako stoji St. Simon nakrat pred idejo o potrebi nove religije, ki bo uredila in vodila svet. Zapoved krščanske ljubezni naj postane meso, da se bo mogelboljšati družabni položaj najštevilnejšega in najbednejšega dela prebivalstva. Dve temeljni misli je imela tu njegova verska ideja: 1. da se more človeštvo poboljšati in 2. da je dolžnost verstva to tudi doseči. »Bog je bil, ki je govoril z menoj« pravi v tretjem pismu, »zakaj kako bi sicer mogel človek postaviti religijo, ki je vzvišenejša od vseh, kar jih je kdaj bilo?« Smatral se je torej za odposlanca božjega. V tem pogledu je bil odraz svoje razrite dobe; v njem so se odražala velika socialna vprašanja njegovega časa, torej tudi pozabljeno verstvo. Raziskovanje verstvene zgodovine ga je privedlo do spoznanja, da so napadi na verski sistem v srednjem veku dokazali predvsem to, da verstvo ni bilo več v skladu z napredkom pozitivne znanosti.

V tej dobi svojega življenja je St. Simon okušal trpkost obubožanosti in zapuščenosti. Napoleonske vojne so izčrpale vse moči tedanje Francoske. Vsi so občudovali sijajne zmage velikega cesarja. Ljudje so bili čisto zmaterializirani, vsakdo se je hotel preriniti v ospredje in na vrh, brez ozira kako. Za vero in njene zapovedi so se ljudje tedaj malo menili. V tej deroči strugi je plaval St. Simon navzgor. Obsojal je vojne, učil je potrebo enotnosti dela in

uresničenje krščanske ljubezni. Razumljivo je torej, da ni mogel zbuditi nikakšne pozornosti za svoj nauk. Ko je Napoleon predložil »Institutu de France« svoje vprašanje, kakšen napredek ima zaznamovati znanost od l. 1798. dalje, kakšen je njen sedanji položaj in kako bi se mogel doseči njen nadaljni napredek, je tudi St. Simon obširno odgovoril na stavljeni vprašanji. Toda njegov spis so tiho prešli, ker je premalo dokazoval, zato pa temveč prorokoval. Temeljna misel tudi tega spisa je bila, da treba modrijane pripraviti, da začno z reorganizacijo družbe. Za svoje nadaljne spise ni več našel založnika. Njegove gmotne razmere so postale tako obupne, da je bil prisiljen zaprositi grofa Ségur-ja za kakšno službo. Po večmesečnem čakanju so ga sprejeli za kontista pri neki zastavljalnici — nekdanjega Paira Francoske in Granda Španske. Nad bridko usodo ni tožil, a tudi svojemu notranjemu nagonu se ni odpovedal. Svojo misel je oblikoval dalje, delal po dnevi v uradu, ponoči doma, toda odkrito priznavajoč svoje pomanjkljivo strokovno znanje. Po šestih težkih mesecih takšnega življenja je slučaj hotel, da se je sešel z nekim svojim bivšim uslužbencem, kateri mu je bil hvaležen. Vzel ga je k sebi, kjer je bil preskrbljen z vsem. Toda po smrti tega človeka je bil zopet prepuščen bedi; ponajveč je živel le od kruha in vode, energično nadaljujoč svoje delo. Celu oblačila svoja je prodal, da je mogel pokriti tiskovne stroške svojih spisov.

Prišel je padec Napoleona, v Pariz so vkorakale armade njegovih sovražnikov. V tem času je St. Simon zapadel popolni pozabnosti. Šele l. 1814. se je zopet pojavil z novim spisom. Tedaj se je Francoska — po končanih vojnah — znašla v svoji novi dobi. Nastopili so novi družabni boji in problemi. Prišel je čas, ki je bil ugodnejši St. Simonu; njegovo ime je dobilo glas in ustanovil je celo svojo »šolo«. S povratkom Bourbonov na francoski prestol je začela tekma med kapitalom na eni, kraljestvom ter ž njim zvezanim fevdalstvom na drugi strani. Kapitalistično meščanstvo sicer ni imelo namena kraljestva uničiti, pač pa si ga je hotelo podvreči, kakor je to dobo točno označil Louis Blanc. Prvi francoski soijalist, St. Simon, je bil sicer predstavnik duševnosti tega časa, ne pa tudi njegovih gmotnih družabnih

razmer, kar bi bilo važnejše in pomembnejše, kajti bistvo je tičalo v tem, da je bil francoski narod nasilno vržen iz cesarskega militarizma v razmere, v katerih se je industrijski kapitalizem hotel uveljaviti, hoteč imeti za sebe popolno svobodo. Zato je v javnosti iskal teoretične formule za nov družabni red, ki bi temeljil na kapitalizmu industrije. Za pomen in vseobčo upravičenost neke »industrije« pa se je v znanosti trudil St. Simon. Njegove misli so postale takorekoč čez noč aktualne, sicer ne po svojih rezultatih, pač pa po tendenci. Njegov že omenjeni spis, publiciran l. 1814., v katerem je propagiral misel o reorganizaciji vse evropske družbe na temelju skupnosti njenega družabnega življenja in pa vzpostavitev posebnega centralnega organa, ki bi se postavil ob bok tedanjega dunajskega evropskega državnega kongresa, je bila za tisti čas nenavadna ideja; prijala je užaljenemu francoskemu nacijonalizmu in pa novi gospodarski smeri, katera je sledila državnemu preokretu. V svojem novem spisu »L'industrie«, je St. Simon razložil, da »industrija« trpi pod bremenom kapitala in njegovih obrestih, ki si vzameta ves zaslužek, in nadvlado tistih ljudi, ki sami sebe imenujejo liberalce, med katerimi pa so ponajveč advokati, sodniki in uradniki. Ti ljudje so liberalizem le izrabili, da so prišli do zakonodajne moči. To spoznanje ga je privedlo do misli, da je reprezentativna vlada, ki je posledica ustavne monarhije, slaba. V spisu »Organisateur« (1819—1820), je načel zgodovino »industrije«. Tu je postavil tudi vprašanje, ki bi kmalu postalo zanj osebno usodepolno. Vprašal je namreč, kaj bi bilo za Francosko škodljivejše: ako bi nenadoma izgubila kraljevsko rodbino, ves dvor, visoki kler in vse vodilne uradnike, torej 30.000 ljudi po številu, ali pa 3000 svojih učenjakov, umetnikov, tehnikov in »industrijcev«. On se je odločil za zadnje; v tem primeru da bi žrtvoval raje prvih 30.000. Obtožili so ga, da je napadel kralja in plemstvo in prišel je pred poroto. Porotniki so ga pa oprostili. Ironija usode je hotela, da je sedel na zatožni klopi potomec Karla Velikega pred navadnimi porotniki zaradi razžaljenja »Njegovega Veličanstva« in plemstva v obče. Ta spis je imel še drug, bolj znanstven pomen. Zgodovinski razvoj »industrije« je namreč opisal na način, ki je

postal pozneje sam ob sebi umeven. Postal je začetnik onega historičnega opisovanja dela in industrije, ki si je pozneje pridobilo v znanosti odlično mesto. V naslednjem spisu »Catéchisme« govori o razmerju kraljestva do »industrije«. Kralj je vjetnik bivšega plemstva, ki ima vso moč v državi in ki zato vlada nad ljudstvom. Prva revolucija ni prinesla »industriji«, to je tistim, ki res delajo, ničesar. Zato se bo revolucija ponovila. Samo en izhod je mogoč: da ljudstvo samo prevzame vso upravo raznih javnih poslov, s čemer bi prešla oblast iz rok kralja v roke kulture, trgovine in dela. St. Simon je torej že predvideval poznejšo »julijsko revolucijo«. Toda ljudje ga niso razumeli, ker je posegal pregloboko in vnaprej v družabne razmere, ki so šele nastajale. Razvijajoča se industrija je kupičila velika bogastva, njen cilj je bila vedno večja produkcija. Ali pa je rasla ž njo tudi možnost večjega konzuma? Njegove besede so bile še nejasne; doživetja so ga sicer privedla do spoznanja naspotstev, ki žive v družbi, toda do tako jasnega spoznanja, da bi ga mogel jasno izraziti z besedo, se St. Simon še ni preril. Zgolj slutil je, da živita v družbi dva tabora, ki se medsebojno bojujeta za premoč in nadvlado. St. Simon je hotel biti znanstvenik, pa ni bil. Bil pa je pripravljalec nove znanosti — socijologije, nauka o človeški družbi v obče. Toda tega njegovi vrstniki niso vedeli, a za njegove spise so se ljudje le malo menili. To je moža bolelo, a tej boli se je pridružila še starost in uboštvo. Ni se torej čuditi, da je njegov mladeniški pogum končno premagal obup. Leta 1823., več kot šestdesetletnik, je sklenil sam pretrgati nit svojega burnega življenja. Toda ni se mu posrečilo, zakaj nagla pomoč njegovih mladih prijateljev — učencev — je preprečila smrt. Strel pa je poplašal z izgubo enega očesa. Kdor zna upoštevati njegovo težko življenjsko borbo, njegovo veliko uboštvo, kateremu je zapadel nekdanji bogataš in plemenitaš, njegovega obupnega čina ne bo grajal.

Živel je še dve leti in v tem času je dovršil svoja zadnja, a tudi najpomembnejša spisa: »Catéchisme des Industriels« in »Nouveau Christianisme«. Prvi je zanimiv zaradi tega, ker je v njem končno vendarle pojasnil, kaj pomeni njemu beseda »industrija«. — Kdo je industrijec? vpraša.

— Industrijec — odgovarja — je vsak človek, ki z delom ustvarja in omogočuje sredstva, ki so potrebna človeštvu za življenje. Vsi torej, ki delajo, tvorijo razred »industrijcev«, a »industrija« je organična skupnost dela. Katero mesto pa zavzema ta, za človeško družbo najvažnejši razred v njeni sedanji organizaciji? Zadnje! Katero mu pa pripada? Prvo! — Dolgo se je trudil St. Simon, da je za svoj pojem »industrije« našel pravilno in razumljivo definicijo. Ta delovni razred je bil predmet njegovega znanstvenega raziskovanja, kajti v njem je zapopadena bodočnost vsega naroda. To spoznavanje bo dalo vso oblast delu, ki postane potem glavni element družbe.

Tu je pozneje zastavila kritika socijalizma kapitalistične družbe, nadaljujoča s preiskovanjem in proučevanjem zakonov, po katerih živi in se razvija človeštvo. Po svoji historični razlagi »industrije« na Francoskem, prihaja St. Simon do zaključka, da je »industrijalizem« pravi nosilec trajnega in namenu človeka vrednega ugodja. Zato sedanja civilizacija ni nič stalnega, ker je potreben še nadaljni razvoj družbe do takšne organizacije, v kateri bo razred posestnikov in pravnikov podrejen vodstvu »industrijcev«, to je delovnega ljudstva samega. Takšna oblast šele more dati človeku največjo občno in individualno svobodo ter zagotoviti oblast morale med ljudmi. Fevdalizem hoče vzdržati neenakost med ljudmi, »industrijalizem« pa sloni na načelu popolne enakosti, zametujoč vsak privilegij. Ta sistem razložiti, delovno ljudstvo pa pozvati k združitvi, morejo pa le najodličnejši duhovi, v ta namen določeni od Boga in človeške morale. St. Simon že razločuje med buržoazijo in proletarijatom. Nekateri celo trdijo, da je njegova definicija buržoazije najboljša in povsem točna. Buržoazija je — tako definira — reprezentant denarja in njegove oblasti, po načinu svojih dohodkov brez dela pa naravna zaveznica prejšnjega starega, na brezdelni zemljiški posesti slonečega plemstva. Dokler bo v človeški družbi vladala buržoazija, revolucij ne bo konec, ker ne bo prave, resnične svobode. Zakaj buržoazija je zgolj nadaljevanje fevdalizma v novi epohi, je plemstvo sedanjosti. »Industrijski« sistem bo pa izročil vso oblast delu, ki mu bosta podložna i država i

kralj. Nasprotje, ki živi v sedanji družbi, gotovo nekam vodi. Kam? Brez dvoma v nov svet! Zanj pa ne zadošča samo volja ljudi, ampak tudi neka višja moč — božja. Povedali smo, kako je že v svojem prvem letu razodel, da je poklican ustanoviti novo religijo, ki bo utrdila in potrdila novo, boljšo družbo. Svoj socijalni nauk je naslonil na moralo. »Ljubite se in si medsebojno pomagajte!« — to je bila njegova visoka pesem. Svojo novo »splošno znanost« — socijalno vedo — je zaključil s pomembnim spisom »Novo krščanstvo«. Ta njegov spis, ki je najmočnejši, je izzval hude kritike, a mu je privedel tudi novih privržencev. V njem je proglasil kot edino in resnično božje načelo krščanstva nauk, da naj bodo ljudje bratje med seboj. Bog je ustvaril krščansko cerkev, toda kler je zagrešil največje in najbolj škodljive zmote in ž njimi krščanstvo skvaril. Sedanje dobe velika naloga je, da verstvo osvobodi vseh egoističnih in zmotnih primesi, ga izroči zopet nekdanji čisti prvotnosti ter tako pripravi temelj novemu krščanstvu. Katoliško in protestantske cerkve podvrguje hudi kritiki, v kateri jih obtožuje, da so pokvarile pravo krščansko vero. Obsežna kritika je pretežno negativna, a pozitivna samo v toliko, v kolikor postavlja novo religijo na eno samo, sicer globoko načelo: V novem krščanstvu naj sloni vsa morala na nauku, da se naj ljudje med seboj ljubijo po bratovsko. Ta religija bo privedla družbo do svojega velikega namena, da kar najbolj hitro izboljša položaj najbednejšega razreda — to je »industrijcev«. Tako zadobi religija socijalni značaj, ko pomiri v ljudeh večni boj med gnotnostjo in spoznanjem, med dušo in telesom. Njena naloga bodi, da nudi človeštvu srečo na zemlji.

Ta njegov spis je bil pozneje njegovim idejnim potomcem zvezda - vodnica. Iz njega so črpali mnoge pobude, a njegova gesla so jim služila za nadaljnje razpletanje, od njega s takšnimi težavami spoznane nove socijalne misli, ki jo je sam imenoval »znanost«. Kakor rdeča nit pa se vije v vseh njegovih spisih prepričanje, da za nov, boljši svet, kakor ga je bil gledal on skozi megleno duševno kopreno, ne zadošča le volja slabega človeka, ampak da je zanj potrebna neka višja moč, morala, pristanek božji. Danes bi

morda dejali, da sreče na zemlji sama gmotnost, brez spopolnjene duhovnosti ljudi, ne more dati.

19. maja 1825. je stari St. Simon umrl, izčrpan telesno in duševno, v rokah svojih mladih prijateljev — učencev. »Vse moje življenje,« jim je dejal, »se more izraziti z eno samo mislijo: Vsem ljudem naj se zagotovi najbolj svobodni razmah njihovih zmožnosti.« Že nezavesten, v smrtnem boju, pa je vzkliknil: »Oseminštirideset ur po drugi izdaji (mislil je na svoj spis »Novo krščanstvo«) se bo ustanovila delavska stranka. Naša je bodočnost.«

Tako je končalo v uboštvu na zunanjih dogodkih tako bogato in pisano življenje človeka, ki je bil tako silen, da se je svojemu notranjemu, duševnemu nagonu na ljubo odrekel zunanji sreči. Bil je neokreten začetnik socialističnega nauka in gibanja. Iskajoč notranjih zakonov, po katerih se človeška družba oblikuje in razvija, jo je hotel razumeti s spoznavanjem individualnega življenja posestnika in brezposestnega, bogataša in reveža. Na tem temelju je gradil svojo pozitivno zgradbo socialne pravičnosti, sreče in miru, ki jo je naslonil na veliki socialni cilj krščanstva, na načelo bratovske ljubezni med ljudmi.

S T. S I M O N O V C I

Videli smo, da je grof St. Simon z vso svojo veliko energijo stremel po spoznanju tistih sil, ki človeško družbo oblikujejo in ji dajejo razvojno smer. Videli pa smo tudi, da mu ni bilo dano spoznati tiste elemente, ki so odločilni v socialnih bojih. S svojim »znanstvenim« delom ni dosegel ničesar pozitivnega. Ni se jasno dotaknil ne lastnine ne družine. To je bilo pridržano njegovim idejnim potomcem. Ti so njegove dognane preiskovalne »znanstvene« rezultate šele sistemizirali in jih pravzaprav napravili za »socialistične«.

Njegova najznamenitejša idejna potomca sta bila B a z a r d in E n f a n t i n. Znamenit je zlasti prvi. Izšel je iz kroga nekdanj glasovitih zarotnikov — »karbonarijev«. Videl je, kako se mlada Francoska pripravlja na nov političen boj. Podzavestno pa je spoznal, da v bodočem boju ne bo šlo samo za politično zmago, temveč za kaj več. Kaj naj bi bil ta več, o tem si pa ni bil prav na jasnem. Konkretno je šel boj za »svobodo«. To pa je bilo zgolj geslo pripravljajoče se politične revolucije. Kakšna bodi ta »svoboda«? Ali bo ljudstvo res srečnejše že, ako se vrže Bourbon s francoskega prestola in dobi časopisje večjo svobodo? Morda pa je neenaka razdelitev zemlje trajni sovražnik one »svobode«, ki gori za njo pretežni del ljudstva? Že prva, velika revolucija je proglasila načelo enakosti, katerega pa ni izvedla. V industriji je bil delavec odvisen od posesti, ki je tu stala kot ločilo ljudi. Vprašal se je torej, ali je posest posameznikov absolutno opravičljiva? In se je uveril, da je načelo absolutne nedotakljivosti osebne lastnine zmotno. To spoznavši, se je vrnil k St. Simonu, katerega idejam je poskušal dati več konkretnosti. Posamezne odstavke neurejenih St. Simonovih spisov je spravil v nekakšen sistem, a njegovim nazorom je poskušal dati neko »znanstveno« obliko. Ta njegova »znanost« je temeljila na tehle spoznanjih: Prvič, družbena organizacija je napačna; drugič, religija je pomanjkljiva; tretjič, premoženje je nepravilno razdeljeno. V Parizu, v rue Taranne, je otvoril svojo lastno

žolo, ki je kmalu dobila tudi ime. Razni mlajši, pozneje tudi zgodovinsko poznani ljudje so se mu pridružili: Carnot, Michel Chevalier, Barrault in drugi. V svojih predavanjih je razlagal sledeče misli:

Kaj vidimo, ako pogledamo na položaj evropskih narodov? Sedanji čas obvladuje nezadovoljnost; zato je brez blagoslova. Boj, ki se je razvil, mora iti do kraja v cerkvi, v državi in družbi. Katoliško cerkev je prehitel čas; kljub temu hoče še vedno vladati. Od vseh plati jo je naskočil protestantizem, pa je ni premagal. Vera propada, vendar se nihče ne zgane, da jo zopet najde, nepokvarjeno in čisto. Kakor s cerkvijo, tako je tudi z državo. Kakšna bodi država po naziranju tistih, ki jo tvorijo? Oni tega ne vedo; tisti pa, ki to vedo, hoče vsak drugačno. Strahopetni doktrinar in predrzni republikanec — vsak hoče nekaj drugega. Zaman iščemo neke skupne misli; brez te pa ne more biti blagoslovljenega rezultata. Ali pa se nam morda polje človeškega duha in cvetka umetnosti kažeta v prelepi luči? Kaj išče dandanes pesnik in kaj vzbuja ganotje publikuma? Poezija egoizma, elegija in satira! Morda išče slikar umetniškega ugodja? Ne, on išče efekta! In glasba, česa išče ona? Zabavo! Kje so ostale tiste krasne tvorbe umetnosti, li so krasile preteklost in jo ovekovečile? Ali more današnja doba kaj podobnega ustvariti? Ali sploh maramo za lepoto zaradi lepote same, resnico zaradi resnice? In ali ni vse, kar delamo in počnemo, naše, samo za nas, samo naša slava?

Ako je že to poglavje žalostno, kakšna je šele družba kot takšna? Tu je položaj ves nesrečen. Beda se razgrinja pred nami, ako jo hočemo le videti. Nasprotstvo gospodari celo tam, kjer se nam zdi, da bi že zunanost sama zahtevala enotnosti. Naša doba je bistveno industrijska. Industrija naj bi vse posameznike osrečila; pa je kakor polje, na katerem se med tisoč podrtinami dvigajo redke, toda ogromne stavbe bogastva, ugonablajoče vsako mlado srečo. V industriji vlada konkurenca, ta vojna vseh proti vsem, ki upropašča večino ljudi. Tu sta zvižaja in goljufija običajno orožje, beda in propast redna prikazen; vse to hladno obžalujemo, ne mislimo pa na resno odpomoč. Nezadovoljnost je postala geslo, življenje pa boj. Ako je načelo neomejnega individu-

alizma pravilno, potem je svet sam v sebi nesložen, Bog pa, ki ga je ustvaril, nesmisel.

O organičnih oblikah človeške družbe je sodil Bazard takole: Prva socijalna edinica je bila družina, nekoč edina vez prvotnih surovih prilik. Od družine se je razvila asocijacija do občine, v katero so se strnile posamezne družine. Polagoma so se zlile tudi občine v višjo obliko — v narod (une nation). Tega pojma ni jasno obdelal, ker ni razlikoval med narodom in državo. Končno bo prišla najvišja oblika združitve človeštva; to bo pa zveza držav, ki bo po svojem jedru enota vseh držav in tudi cerkve, ki je ustanovila krščanstvo. Tako pridemo do vsesplošne asocijacije. O religiji je mislil, da je rešitev za vsakogar in vse, kajti ona prodira posvečujoče in pomirjujoče v človeka, katerega vodi k delu in k požrtvovalnosti.

Svojo dobo je Bazard dobro ocenil.

Sedanja doba, je dejal, je plod velike revolucije. Ogle dati si jo moramo brez vsakih predsodkov. Ali je odpravila izkoriščanje človeka po človeku, katero rodi nasprotstvo med človeštvom? Ne gre, da bi tajili napredek; tudi antagonizem se je deloma omejil. Toda bistvene spremembe ni bilo nobene. Nekdaj je bil človek suženj, na to podložnik («serf»), končno smo dobili delavca. Položaj delavca je daleč proč od enakosti med ljudmi. Po zakonu je sicer »svoboden«, ostal pa je kljub temu suženj, ki se ne more iznebiti bede in siromaštva, kakor se ju ni mogel poprejšnji podložnik. Ljudje zaradi tega slede egoističnemu, nereligioznemu geslu: Vsak za sebe, Bog pa za vse!

Vse to pa se more izpremeniti, ako osvobodimo delo dedne lastnine; tu prihaja Bazard v nasprotje z dednim pravom. Kljub smrti posameznika ostane lastnina družini. Napreden čas je odpravil dedno pravico na javne službe; s tem je bila nakazana prava smer, ta namreč, da se naj dedna pravica prenese od krvnega sorodstva na zasluge posameznikov. Dedič ne bodi rodbina, temveč država. S tem se je St. Simonovstvo postavilo na načelo socijalno omejene zasebne lastnine. Sinteza njegove doktrine je takole izzvenela: Vsakemu po nje-

govi zmožnosti, vsaki zmožnosti pa plačilo po njenem delu.

Bazard, slušatelj matematične znanosti na politehniku, je bil resen in globok človek, ki ni hotel ničesar trditi brez dokazljive možnosti. Pridružil se mu je kmalu drug učenec starega St. Simona, Enfantin, ki se je zanimal zlasti za religijsko stran nove socijalne znanosti, kakor se je bil Bazard za njeno materijelno. Enfantin je bil bolj fanatičen, po naturi svoji razdražljiv in častihlepen, venomer preišljajoč samo to, kako bi podvrgel svet svojemu prepričanju. Dnevni politiki je bil povsem tuj.

Kaj pravzaprav — pravi — razkraja vse dosedanje religije? Ako bi religija res in popolnoma obvladala življenje ljudi, ali bi bil potem sploh mogoč odpad od dogme? Propadajo, ker jih življenje pušča na cedilu. Človek ima nagon po uživanju. Odtod boj med duhom in mesom, kar pa je oboje ustvaril Bog. Zato mora biti harmonija med obema najvišji, pravi božji namen človeškega življenja na zemlji. Krščanstvo je ta dualizem odobrilo, ker se je enostransko izreklo, da bodi ta boj med duhom in gmotnostjo večin in je tako zavrglo mir, ki je potreben človeštvu. Ker je postalo krščanstvo svetovna vera, je zaneslo ta dualizem v vse življenske razmere. Odtod izvira ločitev med papežem, državo in cerkvijo in povsod v življenju. Zato je potrebno, da pride zopet meso do svoje pravice v religiji sami, sicer je mir, harmonija življenja nedosegljiva. Ta dualizem, ki ga je v neki zmoti priznala krščanska vera, se mora premagati. Mozes bodi poglavar kulture, Jezus Kristus poglavar dogme, a St. Simon poglavar religije, to je papež. Na mesto dosedanjega katoliškega gesla: »Zdržujte se in bičajte telesa!«, naj se uveljavi nov nauk: »Posvečuj se z delom in z zabavo!« Ta nov svet harmonije bo rodil spoznanje, da ni potreben noben cesar in noben papež, ampak da je en sam oče.

To gibanje se je širilo in naraščalo. Kmalu po smrti St. Simona je izšel perijodični list »Le Producteur«, ko je ta prenehal izhajati, je izšel še pred julijsko revolucijo, l. 1829., nov tednik »Organisateur«, ki je bil oznanjevalec novega, svežega socijalnega gibanja, ki se je začelo v večjem ob-

segu po revoluciji l. 1830. Neprestano se razvijajoča industrija je postajala poglobitni revolucijski element. Ona je zopet odstavila Burbone (Karla X.), ki so se opirali na dva prešibka stebrička tedanje družbe, na plemstvo in na duhovščino. V tistih dneh sta Bazard in Infantin dala nabiti po pariških ulicah proglas, ki je ljudstvo pozival, da ustanovi velikopotezno industrijsko in teokratično skupnost življenja in premoženja. Bazard sam se je o tem načrtu razgovarjal s poveljnikom revolucijske vojske, slavnim Lafayettom, ki je ob tej priliki začudeno gledal nekdanjega karbonarija kot propovednika St. Simonovskih idej. Tudi ostala buržoazija je hitro spoznala nevarnost, ki ji preti od te strani. Njeni politični vodniki so v parlamentu opozorili javnost na to nevarno sekto. Na tozadevno javno obtožbo sta Bazard in Infantin izdala posebno brošuro v obliki spomenice na parlament, v kateri sta razložila cilj tega novega gibanja. Mnogo mladine se ji je pridružilo, med njo celo jasnovidni Pierre Leroux, ki je za namene tega gibanja pridobil vplivni list »Le Globe«.

V tej brošuri razlagata, da se sistem lastninske skupnosti splošno razumeva tako, da bi se morale med vse člane družbe razdeliti bodisi surovine v svrhu produkcije, bodisi plodovi dela enako. St. Simonovci pa odklanjajo delitev lastnine po enem kopitu, ker bi bilo to v njihovih očeh nasilstvo in nepravilnost, enaka prvotni delitvi, ki se je izvedla z orožjem in zavojevanjem. Oni namreč verujejo v naravno neenakost ljudi in spoznavajo baš v tej neenakosti podlago za združevanje, ki je neobhodno potreben pogoj za red v človeški družbi. Sistem blagovne skupnosti odklanjajo, ker bi se s tem okrnil poglobitni npravstveni zakon, glasom katerega naj se v bodoče upoštevajo zmožnosti vsakogar in se naj vsakdo nagradi po delu. Temeljem tega zakona zahtevamo odpravo vseh privilegijev, a zlasti privilegij rojstva brez izjeme. Tako bo odpravljeno dedno pravo, največji privilegij od vseh, ker so v njem zapopadeni vsi ostali. Dedno pravo prepušča slučaju, po kakšnem ključu se ob smrti posameznikov razdeli dediščina. Vsled tega je gmotniš dobrin deležen vedno le majhen krog ljudi, a najbolj številni razred delavcev je potisnjen v siromaštvo, nenravnost in nevednost. Za-

htevamo, da se vse delovno orodje, zemljišča in kapitalije, kar vse je dandanes zelo razkosan temelj individualističnega gospodarstva, združi v eno samo družbeno gospodarsko enoto. Tako bo omogočeno skupno delo v hijerarhični obliki tako, da si bo mogel vsak sam izbrati delo, primerno njegovim zmožnostim, a bogastvo vsakogar bo le plod njegovega osebnega dela.

St. Simonovci torej niso zavrgli zasebne lastnine, ampak so nastopali le za njeno omejitev s tem, da so napadli dedno pravo in njegove socialne posledice, povdarjajoč veliki etični pomen dela.

Njihovo gibanje je naraščalo tudi na deželi. Iz raznih pokrajinskih mest so se oglašali pristaši te »nove vere«. To gibanje, pa je nosilo s seboj že kal razkola, ki je postal zanj uničujoč. Prvi povod razkroja je bilo nesoglasje, ki se je pojavilo med poglavitnima idejnima nosilcema gibanja, med Bazardom in Enfantinom. Bila sta si zelo različna po značaju. Prvi je bil globok, resen, realen mislec. Premišljal je, kako bi mogel prepričati krmilarje države o koristnosti in potrebi, da prevedó njegov nauk v življenje. O drugem, Enfantinu, poročajo zgodovinopisci, da je bil razburljiv in tako prepričan o pravilnosti svojega nauka, da ni nikoli mislil na nobeno zunanjo pomoč, ker bo »nova vera« sama z lahkoto premagala obstoječe zakone. A bil je tudi zelo častilakomen. Nesoglasje je nastalo zaradi žensk. Enfantin je bil namreč zagovornik ženske emancipacije do zadnjih konsekvenc in je izrekel, da more postati ženska prav tako duhovnik »nove vere« kakor moški. Bazard je sicer priznaval socialno enakost žene in moža, več pa ne. Ustrašil se je posledic, ki bi nujno morale slediti, ako bi se uvedlo brezzakonje v spolnem občevanju. Nepomirljivost Enfantina je nesoglasja med obema vodnikoma pritirala do prepirov. Nevarnost, da se celo gibanje zaradi tega zruši, je plemenitega Bazarda tako zelo užalila, da se je sam umaknil. Na to je Enfantin 19. novembra 1831 sklical občni zbor vseh pristašev, na katerem je proglasil načelo, da sta mož in žena skupaj šele socialni individui. Žena bodi v vsem in povsod tako svobodna kakor mož. Vsled tega je prišlo do prepirov in nasprotniki so se razšli neporavnani. S tem je pričel popolni razkroj, ker se

večina dotedanjih pristašev ni zlagala z pretiranim Enfantinom. Od splošnega socijalnega gibanja je ostala maloštevilna sekta, ki se je izgubljala v utopističnih sanjarijah, dokler ni popolnoma propadla.

Nauk in gibanje St. Simonovcev sta ostala tuja svojemu času, zato tudi brez sledu. Vendar sta za zgodovino modernega socijalnega gibanja oba važna. St. Simonovci so bili začetniki socijalne zgodovine dela in lastnine; poskušali so proučiti zgodovino človeške družbe na novi podlagi. Prvi so bili, ki so spoznavali ločitev dveh socijalnih slojev v kapitalistični družbi. St. Simonova napoved na smrtni postelji, da se bo delavski sloj konstituiral kot stranka, se je pozneje uresničila. Njegov »znanstven« nauk je bil prva beseda, sicer še ne dovoljno jasnega hotenja modernega proletarijata. Končno so St. Simonovci načeli vprašanje dednega prava, na katerem slone vse današnje socijalne uredbe. Bili so idejni začetniki velikega socijalnega gibanja v prvi epohi kapitalističnega gospodarstva.

KARL FOURIER (1772—1837)

Skoro istočasno s St. Simonom je v drugem delu francoske dežele živel drugi socialni reformator in poboljševalec človeštva — Charles Fourier. Njegovo zunanje življenje je bilo mnogo mirnejše in brez bistvenih sprememb. St. Simona je vodilo do socializma duševno bogoiskanje; R. Owena je spravilo na to pot bedno življenje modernega tovarniškega delavstva in neorganiziranost novodobne industrije; Karlu Fourierju pa so dale povoda za njegovo socialno filozofijo prilike v trgovini. Rojen je bil namreč kot sin dobro situiranega trgovca, dne 7. aprila l. 1772. v Besançonu. Imel je precej dobro vzgojo. Za njegov značaj sta pomenljiva zlasti dva dogodka njegove mladosti. Ko je prvič zapustil svoje rojstno mesto, se je nekega dne zglasil pri njegovih starših reven pohabljenec, povprašujoč, ali ni morda »mali gospod« bolan. Ko so mu povedali, da je odpotoval, se je pohabljenec bridko zjokal. Povedal je, da je vsako jutro na poti v šolo z »malim gospodom« delil njegov zajtrk. — Drugi dogodek je še bolj značilen. Ko se je nekega dne mudil sam v trgovini svojega očeta, je vstopil neznanec in povpraševal po nekem blagu. Mladi Karl je kupcu povedal vso resnico o njegovi vrednosti. To pa je čul ravno vstopivši oče, ki je fantička zaradi njegove resnicoljubnosti strogo kaznoval. To je dečka duševno zelo pobilo, zakaj bil je kaznovan zaradi — resnice.

Tako se je rodilo njegovo poznejše veliko zaničevanje današnje civilizacije. Njegovi poznejši doživljaji v trgovskem poslovanju so ga namreč v tem zaničevanju še bolj potrdili, n. pr. oni v Marseille l. 1799., kjer je živel kot trgovski sotrudnik. Tedaj je ljudstvo silno trpelo pod bremenom draginje; kljub temu pa mu je ukazal gospodar zmetati v morje večjo množino slabega riža, da je mogel vzdržati visoke cene za svojo ostalo zalogo. Šestindvajsetletnega Fourierja je ta špekulacija z ljudsko lakotjo duševno zelo potrla. In resno je začel premišljati o nujni preureditvi človeške družbe. Nestalnost v trgovini, ki jo je okusil tudi sam, mu je dala novih pobud. Leta 1793. je namreč podedoval po svojih umrlih starših približno 100.000 frankov. To svojo dediščino je vložil v

trgovino s kolonijalnim blagom ter se je zaradi tega preselil v Lyon. Tu je pa med prebivalstvom prišlo do znanega resnega upora proti »narodnemu konventu« v Parizu. Republiškanska vojska je upor s silo udušila in mnogo upornikov je končalo na moriščih. Fourier se je le slučajno rešil smrti. Pozneje ga je oblast vtaknila v vojaško suktnjo, ki jo je moral nositi dve leti. V tej zmešnjavi je seveda izgubil vse svoje premoženje. Na to si je služil svoj vsakdanji kruh kot preprost trgovski sotrudnik, komij, — »sergent de boutique« — kakor se je imenoval sam. V tem stanu je imel zadosti prilike opazovati, kako revna in bedna je kupujoča množica občinstva, a kako na drugi strani narašča bogastvo prilično maloštevilnih trgovcev. Začel je premišljevati in študirati ter prišel do sklepa, da je večja sreča človeštva, kot pa jo nudi obstoječa civilizacija, mogoča in dosegljiva. V čem pa obstoji sreča? Sreča obstoji v doseženi harmoniji med narodnimi nagoni in potrebami človeka! To spoznanje je bila slutnja nove, še nepoznane socijalne znanosti. Bila je misel o skvarjenem socijalnem sožitju, v katerem je propadel naravni red, zato je sedANJI nasproten božji volji. Imel je potrebo, da najde pot do resnice, do pozitivnega socijalnega znanstva. Njegov praktični življenjski smisel ga je privedel najprej do vsakodnevnih, preprostih problemov: do ideje o potrebi poljedelskih zadrug za človeštvo in da se odpravi trgovski monopol Angležev. Toda takšna podrejena vprašanja ga seveda niso vedla do cilja, kakršnega je v svoji duši zaslutil. Bila so zgolj sredstva za doseganje višjih namenov človeškega življenja na zemlji. Filozofsko vzeto, bi mu tudi realizacija njegove ideje o poljedelski zadružni organizaciji človeštva ne dala jamstva, da bi to res privedlo človeštvo do sreče. Gotovost za to mu je mogla nuditi le dognanost o namenu človeka. Tako se je polagoma preril do sredine svoje teoretične stavbe: do ideje popolnejšega človeka. Če pa je ta ideja res absolutno pravilna, potem pa je potrebno tudi spoznanje, da se more to zgoditi le z božjo voljo. Ta velika volja pa se nam prikazuje v naravi sami. Prav tisti zakon, ki vodi zemljo in njen tek, bodi veljaven tudi za življenje človeštva. Tako dosežemo harmonijo med naravo in človeštvom. To je bila temeljna misel njegove narurne socijalne

filozofije. Zakaj ta zakon, po katerem živi svet, je absolutna resnica, ne samo slučajna volja božja, ampak je naravnost življenje Boga, torej tudi zanj nedotakljiv. Torej je neskončno lepa harmonija med Bogom, naravo in človeštvom mogoča.

Kakor vidimo, je prvotna misel vsega tega njegovega filozofskega premišljevanja, ideja o človeku — o človečanstvu. Človeštvo je nesrečno zaradi sedanje civilizacije, ki nasprotuje naravi. Naturni nagoni človeka se morajo zadovoljiti; kajti ker so, je jasno, da so dani od Boga. Harmonija užitkov in nagonov bo spopolnila človeka, ker bo ž njo odstranjena hudoba, ki se pojavlja le, kadar ni mogoče zadoštniti naravnim človeškim nagonom. Ker so nagoni dani od Boga samega, se zgodi torej le božja volja, ako se jim zadosti.

Ta ideja o harmoniji, ki naj temelji na absolutni resnici, ga je naravnost vabila nazaj v praktično življenje. Ona tvori podlago človeškega življenja, tako celote kot posameznika, skratka, družbe. Premišljevanje o življenju človeške družbe ga je privedlo do sklepa, da je treba podružabiti družine in posamezna gospodarstva, vse njihove produkte pa razdeliti: prvič po delu, drugič po talentu in tretjič po vložnem kapitalu.

Ta formula je dokaj čudna, toda treba je Fourierja razumeti historično. On je namreč spoznaval prve stopinje kapitalizma ter njegove duhovne in socijalne učinke predvsem le iz lastnih doživetij v trgovskem življenju. Zlasti je na lastne oči videl, kako posredovalni posli med producenti in konzumenti rede precej številni stan, ki ne dela ničesar produktivnega. Toda ta trgovski stan se ne zadovoljuje s svojim neproduktivnim delom, ampak stremi celó po socijalni premoči nad obema, nad producenti in nad konzumenti. Tako nastaja nekakšno trgovsko fevdalstvo, ki ljudstvo odira in kviri celó blago, ako mu to obeta dobiček. Svobodna trgovska konkurenca najprej produktivne sile razkraja in tako silno oškoduje družbo. Ko to izvrši, pa trgovsko konkurenco sploh odstrani na ta način, da osnuje trgovske koalicije in zasebne monopole. Zaradi tega je potrebno, da se oddaja produktov na konzumente odvzame privatnim podjetnikom ter se podružabi pod vodstvom odgovornih nameščencev, ki se

lahko vsak čas odstavijo. To bi se doseglo z ustanovitvijo občinskih zavodov, ki bi dovoljevali kredite proti zastavi zemljišč in produktov. Za hrambo tega blaga bi se morala postaviti posebna skladišča, ki bi bila ob enem lahko tudi prodajne in spedijske agenture. Tako bi bilo možno organizirati zlasti prodajo žita, pa tudi vseh ostalih produktov, ki se pridelajo ali pa izdelajo v občini. Iz te občinske prodajalne ali oddajalne organizacije, bi se polagoma razvilo splošno skupno občinsko gospodarstvo. Ali ni nesmiselno, da n. pr. vsaka družina posebej pere in lika perilo, kuha jedi, peče kruh? Ali ne bi bilo boljše napraviti skupno pralnico za vse, skupno pekarijo, skupno kuhinjo itd.? Tudi posamezna stanovanja so nepotrebna. Prednost imajo velike družinske hiše, v katerih bi bilo nastanjeno tudi gledališče, knjižnice, zborovalnice itd. V takšnih skupnih družinskih hišah bi se tudi za nadzor in vzgojo otrok rabilo mnogo manj oseb, torej porabilo tudi manj energije, ki bi preostala za druga koristna dela. Vzgoja bi se poenostavila, ker bi majhne otroke lahko učili tudi večji.

Takšna komunalizacija prodaje in gospodinjstev bi se pozneje raztegnila tudi na produkcijo. Sedanje obdelovanje zemlje po malih kmetijah je zapravljanje časa in delavskih moči. Pa tudi obrtnija bi se spravila pod to streho; v njenih delavnicah bi delali vsi, zlasti kadar preneha delo na polju.

Razvrstitev te misli je značilna za trgovca Fourierja. Vsi drugi socijalistični misleci so polagali važnost na podružabljenje produkcije, od katere poteka vse drugo gospodarsko življenje. Fourier nasprotno hoče podružabiti vse drugo prej kot produkcijo. Z njeno podružabljenostjo on že zaključuje svojo kolektivistično stavbo. Pri tem se danes nehote spomnimo na zgodovino delavskega združništva. Najbolj ugledni socijologi so polagali važnost na delavske produktivne zadruge, ki naj po svojem bistvu sežejo naravnost v srce kapitalistične družbe — v produkcijo. Toda praktično življenje je hodilo druga pota. Najprej so nastale velike konzumne zadruge, pod okriljem katerih šele se je rodila dosti pozneje tudi raznovrstna združna produkcija.

Govoreč o podružabljenju produkcije je zadel že Fourier na težki problem, ki je ostal nerešen še pri vsakem socialnem preobratu, tudi v veliki ruski revoluciji. Fourier se je namreč vprašal, ali bodo ljudje v kolektivno organizirani produkciji tudi hoteli delati, pridno delati? Ali bo mogoče shajati brez sile in pritiska? Ali ne bo potreben morda hujši in težji pritisk oblasti, kot pa je sedanje pomanjkanje in lakota?

Da ta težki problem reši, je Fourier iznašel svoj atrakcijski (privlačni) zakon. Bolj in bolj se je obračal od sanjarij k praktičnemu življenju. Zopet se je začel baviti s svojo prvotno mislijo o združitvi poljedelcev. Iz te misli se mu je porodila ideja o namenu človeka na zemlji; ta namen je dosežanje harmonije med naravo in človeštvom na temelju edino veljavnega naravnega zakona, ki vnema človeka do dela in lastnine. Skupnost poljedelcev bo postala ogledalo za vse človeštvo, da spozna in uporabi zakon, ki je eden i za božanstvo i za svet, to je zakon progresivnih serij. Človeštvo bo napredovalo v etapah, ki se vrste in drže kakor členi verige. Dosežena harmonija v gmotnem življenju bo pokazala, da je istemu naravnemu zakonu podvrženo tudi duševno življenje. Vsa velika revščina na zemlji izvira samo iz nepoznanja in neuporabljanja tega večnega, stalnega zakona. Človek se ne brani dela sploh, kakor uči izkušnja. Ako se torej delo danes občuti kot zlo, tiči krivda v tem, da najčesče ni prikladno nagonu človeka, kateri ga opravlja. Časih je predolgotrajno, časih preumazano ali pa nezdravo. Pa tudi družabni ugled delavca in rokodelca je premajhen, kajti v družbi sta na zadnjem mestu. Delo bi bilo treba družabno tako preurediti, da bo harmoniralo z naravnimi nagoni človeka, z njegovimi potrebami, njegovo častilakomnostjo, z njegovim rodbinskim smislom, njegovimi estetskimi občutki itd. Potem se bo pojavila vnema do dela sama po sebi, brez vsakega pritiska ali zunanje sile, kajti ta vnema je zapopadena v tem naravnem zakonu, na katerem je zgrajena vseobča harmonija. Ona je namen človeka na zemlji. V svojem poglavitnem spisu »*Traité de l'association domestique agricole*«, je podal Fourier praktični sistem za svoj nauk. Na ta način bi se spravila v soglasje trgovina, poljedelstvo

in obrt; zemlja bo potem vsepovsod rodila najvišjo mero svojih sadov. Ker bo tudi delo zadoščalo naravnim nagonom vsa kega posameznika, bo imel človek veselje ž njim. Vse človeške strasti bodo našle svoja naravna izhodišča. Tako bosta zlo in zločin izginila, a med srečnimi prebivalci zemlje bo vsepovsod zavladal blagodejen mir. To je bil torej rezultat njegove teorije, ki jo je podprl z dokazi matematične gotovosti.

Delitev dela zahteva organizacijo po številnejših delavskih skupinah. Ni pa potrebno, da bi posameznik pripadal le k eni sami delovni skupini. Potrebna je namreč svoboda, da se more posameznik vsak čas priklopiti oni delavski skupini, ki mu je momentano najbolj prikladna in všečna. V splošnem je vsako delo prijetno le dve uri na dan. Tako bi se vsako delo izvršilo z veseljem in bi se torej dosegla najvišja možna produkcija.

Ko je bil končno s to »idejo harmonije« gotov, je začel Fourier premišljati, kako bi se mogla tudi praktično udeležiti. Spoznal je, da je zato potreben predvsem zadosten kapital. Bil je zlasti v tem pogledu tipičen utopist, kakor vsi njegovi vrstniki. Potreboval bi samo milijon frankov, da bi mogel začeti ustvarjati novo socijalno življenje med ljudmi. Ž njim bi kupil večje posestvo, ki bi ga preuredil po svojih načrtih. Če bi se bogataši spustili v takšen eksperiment, bi ničesar ne izgubili; nasprotno! Fourier jim je dokazoval, da bi se njihovi vložki kmalu podvojili, celo popetorili. V njihovem lastnem interesu je, da spoznajo resnico in pravilnost novega gospodarskega nauka. Bil je trdno prepričan, da se bo to tudi zgodilo. Pripoveduje se celo, da je zadnja leta svojega življenja vsak dan od dvanajstih do ene v pokrtačeni suknji in z belo kravato čakal v svojem revnem podstrešnem bivališču na kapitalista, ki mu bo prinesel milijon frankov za ustvaritev prvega »falansterija«, kakor je imenoval svojo novo komunjo. Toda kapitalisti so ostali za njegova dokazovanja gluhi. Fourier je namreč spregledal, da oni nimajo nikakšnega interesa spreminjati družbeno organizacijo, ki je bila za nje tako koristno urejena.

Ker je Fourier spoznal, da mu je za realizacijo prve »falange« potreben kapital — prvi zgled bo ostale kapita-

liste že prepričal o koristnosti nove gospodarske organizacije človeštva — je bil zató, da se sprva skupno dosežena produkcija deli po treh vidikih: $\frac{5}{12}$ naj pripade delavcem; $\frac{3}{12}$ naj dobe talenti, to je izumitelji in podobni duševni delavci; $\frac{4}{12}$ pa kapitalisti, to je tisti, ki so z denarjem pomagali ustvariti »falango«. Prehod v nov družabni red naj bi se torej izvršil polagoma, v sporazumu vseh, brez boja in vmešavanja državne oblasti. V tem pogledu so Owen, St. Simon in Fourier ene misli. Kakor v naravoslovju, tako so — po njih mnenju — tudi za socialne preokrete potrebni praktični eksperimenti, ki dokažejo pravilnost teorije. Svoje nove gospodarske enote imenuje Fourier »falange« zató, ker bodo porušile zasebna gospodarstva, kakor so nekoč bojne falange Filipa makedonskega zmagovito prebijale bojne vrste sovražnikov.

Značilno je, da je zahteval za talentirane ljudi višjo odškodnino kot pa za ostale delavce. S tem jih je hotel vzpodbuditi k večjim naporom, rekoč, da pozneje to itak odpade, ko bo nov način gospodarstva in produkcije prinašal vsega v tolikšnih obilicah, da bo odpadel vsak individualni interes na večjih odškodninah.

Dolga leta je Fourier sameval, ljudje so se malo menili zanj. Sam pa ni bil zmožen započeti praktično propagando za svoj nauk. Tudi med ozkim krogom tedanjih njegovih učencev ni bilo za to sposobnega človeka. V tedanji francoski družbi se je sicer občutila potreba nekega družabnega preobrata, toda vsi, ki so to zapopadli, so se zbrali v taboru St. Simona, ki je imel svoj sedež v centru države, v Parizu. Šele ko se je zrušilo St. Simonovo gibanje, je prišla vrsta na Fourierja. Poprej se je zanimal zanj pravzaprav edinole Just Muiro, ki je že leta 1814. predložil akademiji v Besançonu načrt za ustanovitev prvega komunalnega konzuma. Toda bil je zavržen in od tedaj se ni za propagando Fourierjeve ideje storilo skoro ničesar. Toda kakor je našel St. Simon svojega Bazarda, tako je našel tudi Fourier svojega moža — Viktorja Considéranta. Temu se je pridružilo nekaj pomembnih mož in začeli so propagando s predavanji o Fourierju in njegovi teoriji, s knjigami in brošurami. Po polomu St. Simonovskega gibanja se je ustanovil

l. 1832. tudi periodičen list »Le Phalanstère«. Zlasti mladina se je oprijela novega gibanja. Glavni vodniki gibanja so bili: Jules Lechevalier, ki je otvoril stalna predavanja v Parizu; Abel Transon, sotrudenik »Revue encyclopédique«; pisatelj Just Muiro; gospa Clarisse Vigoureuse, ki je napisala o tem nauku najboljšo knjigo, in zlasti še starejši Baudet-Dulary, tedaj še član francoskega parlamenta in avtor knjige »Crise sociale«, v kateri je z nenavadno bistrostjo opisal tedanje socijalne razmere na Francoskem in drugi. Zlasti zadnji je bil tako vnet in umstveno prepričan pristaš Fourierjevih idej, da je prostovoljno odložil svoj poslanski mandat, da se je mogel posvetiti praktičnemu eksperimentu. Imel je velika posestva, ki jih je dal za ta namen. Na njih se je začelo pridno delati; zidali so dvor in razna gospodarska poslopja. Po tem nauku naj združuje vsaka falanga približno 400 družin. Vse stanujejo v lepem skupnem dvoru, v katerem je cerkev, gledališče, čitalnica, skupne obednice, pralnica itd. Stanovanje si pa sme vsaka družina opremiti po svoji moči in lastnem okusu. V bližini so velika gospodarska poslopja za poljedelsko produkcijo, obrtniške delavnice in podobno, a okoli vsega velik, krasen vrt. Delo bi vodila upravna oblast, ki mora biti zelo poceni, kajti velik upravni aparat je nesmiseln. Tu ne bo ne tatov ne zločincev, torej so nepotrebne tudi ječe in policija. Vsakdo opravlja delo, ki mu je najbolj po volji in všeč, vsakdo uživa ves komfort, ki je mogoč. Kuhinja je za vse skupna, torej poceni, otroci se vzgajajo in rče skupno, kruh se peče za vse skupaj naenkrat itd. Skratka, v takšnem »falansteriju« vlada sreča, zadovoljstvo in mir. Tako bodo ljudje imeli že na zemlji raj.

Toda eksperiment se ni posrečil. Med delom je namreč Baudet-Dular-ju zmanjkalo denarja in delo je ostalo nedovršeno. To je mnoge pripadnike novega socijalnega nauka razočaralo in izgubili so vero, zlasti, ko je zaradi pomanjkanja denarja prenehal izhajati tudi list. Že so ljudje mislili, da bo tudi to gibanje ugasnilo.

Tu pa je znova nastopil Considérant; mlad, svež in dober govornik se je dvignil v Parizu. Najprej je spisal in izdal knjigo »Destinée sociale«, v kateri je duhovito kriti-

ziral tedanje družabne in politične razmere. Napadel je zlasti civilizacijo, kajti njene napake da so predvsem krive današnje bede in uboštva. Samo temeljita preuredba človeške družbe bi mogla prinesti rešitev iz neznosnega stanja, v katerem se nahaja vse človeštvo. — S tem njegovim nastopom si je gibanje zopet opomoglo. To je tudi umljivo vpričo razcefranosti tedanjega duševnega življenja na Francoskem. V tej dobi je bila celó francoska filozofija brez vseh sistemov, zgolj aforistična. Edini Fourier je stal tu s svojim idejnim sistemom, ki je skušal z visoko mislijo o harmoniji objeti Boga in ves svet. Temeljna misel Considéranta je bila, da človek stremi k Bogu vsled spoznanja, da je njemu prepuščeno na zemlji odločevati po božjih postavah. Občo pozornost je zbudil njegov govor l. 1835. na kongresu zgodovinarjev. Med drugim je dejal:

»Kako! Bog, ki me je ustvaril z mojimi strastmi vred, ki je dopustil, da sem prišel na svet z nagoni, željami, občutki, kar vse mi je bil on vdahnil, ker so posledica organizacije, katero mi je dal ter so torej natura moje duše; Bog, ki mi je naklonil neugasljivo ljubezen do veselja in sreče, ki je moje življenje — ta Bog naj bi me naredil takšnega samo zató, da bi me mogel zapeljati in pogubiti? On, ki mi neposredno zapoveduje z glasom mojih strasti, to je s strastmi narave, katere stvarnik je on sam — zakaj, svoje narave nisem bil ustvaril jaz — naj bi mi naložil, da se upiram nagonom, ki so njegovo lastno delo? Da se mu dopadem, naj se odrečem tej svoji naturi. Ne, Bog ni zloben, on nima dopadajenja nad grozovitostmi, a takšnega grozovitega Boga tudi ne molim...

To je moja misel o Bogu in o veri. Kdor me hoče zavrniti, naj pride in to stori. Poslušati ga hočem. Kdor vé za lepšo vero, višjo in bolj religijozno, ta naj mi pride povedat; poslušal bom!«

Tako razlagano Fourierjevo svetovno naziranje je zlasti na mladino močno učinkovalo. Med strogimi verniki pa je izzvalo odpor. Predrzen in močan duh, ki je žarel iz takšnih besedi, je znova oživil željo po napredku in znanstveni enotnosti. Razdrmane politične razmere, ki so sledile julijski revoluciji l. 1830., so to novo gibanje pospeševale.

Zakaj po revoluciji je bilo razočarano vse; najbolj važne javne zadeve so ostale vsled hudih strankarskih bojev nerešene. Zato je načelna opozicija proti liberalcem in konservativcem, ki jo je propovedoval *Considérant*, našla odmev. Ojunačen po prvih uspehih, je izdal brošuro »*Debâcle de la politique*« (Politični polom), kjer je zastopal načelo, da je naloga novega časa ta, da zboljšša vladajoče socialne razmere. Treba je nasprotovati vsemu, kar ima zgolj politično ali strankarsko barvo. Politika je modra le, ako ima za cilj zboljššati ljudski blagostan. Opozicija, ki državne oblasti ne žene v to smer, je nesmiselna. Tako je to novo socialno gibanje pridobilo na okretnosti, ker se ni skrivalo za kakšne dogme svojega teoretičnega povzročitelja, priznavajoč možnost napredovanja in ocenjujoč tudi dnevne dogodke s tega načelnega vidika. Ljudje so postali pozorni, prvi zasmeh je utihnil. Z gibanjem je prišel tudi periodični propagandni list (»*Phalange*«) l. 1836., ki je kmalu izhajal trikrat tedensko, torej nekaj dnevnika.

Dne 10. oktobra l. 1837. je stari *Fourier* umrl, 66 let star. Dasi obubožan, je užival vso ljubezen svojih učencev. Nemški lirik *Heinrich Heine* pripoveduje, kako ga je pogostokrat videl ob stebrih velikega »*Palais Royal*«, oblečenega v sivkasto suknjo napolnjenih žepov; iz enega je gledal vrat steklenice, a iz drugega kos belega hleba.

Gibanje, ki mu je bil povzročitelj, tudi po njegovi smrti ni zamrlo. Leta 1843. je bil v Parizu njegov glasnik velik dnevnik: »*Démocratie pacifique*«. Organizacija je rastla; ustanovila se je celo lastna bukvarna. Bolj in bolj so se pečali »*furjeristi*« tudi z dnevnimi prašanji, dnevno politiko. List je bil sicer opozicijski, toda precej drugačen od drugih opozicijskih listov. Več paznosti kot zgolj političnim prašanjem je posvečal socialnim dogodkom. Boril se je za spremembo vse družbe, ne samo veljavne državne ustanove. Proti vladi ni nastopal zato, ker bi hotel vreči tega ali onega ministra, ampak zato, ker ne spoznava svojih socialnih nalog. Kakor je gibanje *St. Simonovcev* duhovno pripravljalo takozvano julijsko revolucijo l. 1830., tako je gibanje *furjeristov* bilo uvod v revolucijo l. 1848. Vsled svojih obbeh socialnih idej je gibanje našlo pot tudi v inozem-

stvo, na Angleško in v Ameriko, kjer se je organiziralo več občin po njegovih mislih. Uspeha pa niso imele in so prej ali pozneje razpadle. Considérant pa je učakal visoko starost; umrl je šele 1893. l. Za poznejše socijalistično gibanje je imela furjeristična misel velik pomen, ker je zlasti poudarjala važnost gospodarskih problemov. Davno pozneje je nemški socijalist Avgust Bebel spisal svojo znano knjigo »Die Frau und der Socialismus« pod utisom idej Fourierja in nemške materijalistične filozofije. Tudi o tem izrednem možu in njegovih naukih je izdal posebno knjigo.

Poznejši realistični socijalizem je pobral in na novo izoblikoval marsikatero jedro tega socijalnega utopista.

P. J. B. B U C H E Z
(1 7 9 6 — 1 8 6 5)

Posebna figura med utopičnimi socijalisti je P. J. B. Buchez, utemeljitelj modernega združniškega gibanja na Francoskem. Rojen je bil takorekoč na pragu velike francoske revolucije, l. 1796. V svojih letih je bil vnet pristaš St. Simonovskega gibanja in osebni prijatelj njegovega idejnega vodnika Bazarda. Polom politične revolucije mu je dal pobudo, da se je začel temeljitejše pečati s socialnimi in gospodarskimi problemi svoje dobe. Plod svojih spoznanj pa je hotel takoj prenesti tudi v praktično dnevno življenje. Idejna misel njegovega teoretičnega spoznanja ga je gnala v združništvo, v katerem je spoznaval ekonomsko preporoditev človeštva. Na tej poti pa je nosil seboj idejno dediščino St. Simonovskega gibanja, to je prepričanje, da je za novo človeško družbo potrebna morala in vera v Boga. Spoznal je bil s St. Simonovci vred, da novi liberalni gospodarski sistem temelji zgolj na materijalizmu; zato da je bil slab, zmoten in človeštvu škodljiv. V tem logičnem spoznanju se je približal katoličanom, češ, da je ob preporodu človeštva v njegovem zamislu potrebna pomoč cerkve. Zaman so se — po njegovem spoznanju — trudili n. pr. Jakobinci v dobi francoske revolucije uveljaviti v javnem življenju načelo krščanskega bratstva in enakosti. Vsega socialnega zla je kriva predvsem propast morale med ljudmi; zato jo je treba zopet vzpostaviti.

Takoj po julijski revoluciji je l. 1831. organiziral mizarско produktivno zadrugo. Leta 1834. pa je ustvaril produktivno zadrugo zlatarskih delavcev. Leta 1848. je ustanovil delavski list »L' Atelier«, v katerem se je nadaljevala propaganda za ustanovitev delavskih produktivnih zadrug, na katere je polagal vso važnost. Te naj polagoma prevzemo vso potrebno produkcijo v kolektivno posest. Ta gospodarski sistem pa ne sme biti trd in okoren, — kakor je bila n. pr. srednjeveška cehovska organizacija — ampak naj sloni na svobodni delovni tekmi. Seveda je za takšen gospodarski

sistem potrebna takšna človeška družba, ki spoštuje moralo.

Tudi Buchez je pri propagandi in pri ustanavljanju delavskih produktivnih zadrug zadel na trd oreh. Kje vzeti potrebni jim obratni kapital? Ta kapital si morajo priskrbeti prizadeti delavci bodisi potom kredita, bodisi z deleži, ki jih sami v gotovini takoj vplačajo. Kako pa naj dobé takšen in dovolj visok kredit? Sprva je mislil, da mora k temu pripomoči država, ki bi se morala brigati za to reč. V tem pogledu je bil nekak predhodnik L. Blanca in F. Lassalla, ki sta to misel že bolj konkretno zamislila in razvila. Pozneje si je zamislil takšne banke, ki bi služile splošnemu blagostanju in ne le koristim posameznikov. Zamislil si je banke, kakor jih nekaj prav malega poznamo šele v sedanji dobi, ki so v posesti zadružnega, torej javnega premoženja, n. pr. res zadružne, delavske, kmečke itd. banke. Te banke naj bi poskrbele produktivnim zadrugam potrebne kredite. Zadruga bi na to morale delati toliko časa, dokler ne bi izposojenega kapitala odplačale in se tako popolnoma osamosvojile. Potem pa bi se to zadružno imetje nikakor ne smelo več odtegniti zadrugam. Za slučaj, da bi kakšna zadruga likvidirala, bi moralo njeno premoženje pripasti drugim zadružnim organizacijam. Njihov čisti dobiček bi se razdeljeval po sledečem ključu: 20% naj bi se pripisalo temeljnemu zadružnemu imetku; 40% naj bi dobili zadružniki po relaciji njihovih delavskih zaslužkov, a zadnjih 40% naj bi pripadlo v zadružni rezervni sklad.

Na takšen način — je mislil Buchez — bo stopnjema prešla zasebna produkcija v posest nove človeške družbe, ki bo zadružno organizirana. Drugačen razvoj ni niti mogoč. Zasebna lastnina sicer ostane, ker je zgodovinsko utemeljena; ona sicer ni absolutno pravična, toda moralčno je opravičena. Delavcem se naj omogoči, da si v interesu lastne samovzgoje in discipline pridobé zasebno premoženje v okvirju splošnega, zadružno organiziranega premoženja.

Buchez je torej polagal važnost na interes posameznega delavca tudi v zadružni organizaciji, kamor ga naj privede lastna pridnost in samopomoč. Da mu bo pomagala kapitalistična država, kakršna pač je, v to ni nikoli veroval. To

trezno, realistično mišljenje mu je prineslo veliko nasprot-
nikov, ki so bili prepričani, da more biti socialna preuredba
kapitalistične družbe le plod radikalnih in političnih dejanj.
Razglasili so ga torej za reakcionarja. Njegov pokret zgo-
dovinsko prištevamo med tiste socialno reformne poskuse,
ki so imeli liberalno ideologijo, pa so vseeno skušali omiliti
strašne posledice zasebnega kapitalističnega gospodarstva.
Med njegove silne nasprotnike spada ognjeviti francoski
komunist Cabet, ki je ta reformistični združni pokret zelo
duhovito pobijal. — Buchez je umrl v starosti 69 let.

LOUIS BLANC (1811—1871)

Buchezevo misel o delavskem produktivnem združništvu je sprejel Louis Blanc. Nasprotoval pa je njegovi misli, naj bi to združništvo zraslo le iz zasebne inicijative ter se utrjalo v svobodni konkurenci. On je namreč hotel postaviti delavsko produktivno združništvo na drug organizacijski ekonomski temelj. To združništvo naj bi se z državno pomočjo organiziralo, sklopilo v združne zveze in tako dobro pripravljeno otvorilo konkurenčni boj z zasebno-kapitalistično produkcijo.

Ta mož, pomemben ob revoluciji l. 1848., se je rodil l. 1811. v Madridu na Španskem kot sin uradnika tedanjega kralja Josipa Bonaparte, brata Napoleonovega. Preselivši se v Pariz, je postal politični pisatelj; izdal je več znamenitih knjig. V svojih spisih je bolj in bolj očitoval svoje socijalistično mišljenje. Takó je postal znamenit socijalni pisec. Ob revoluciji l. 1848. je bil poslan od ljudstva v tedanjo provizorično vlado francoske republike.

Dne 24. februarja l. 1848. opoldne so bili končani tri-dnevni poulični boji; revolucija je slavila zmago. Na trgu bastilje je ljudska množica ob aplavzu in navdušenem kričanju sežgala kraljevski tron, ki ga je privlekla na trg iz Tuillerij. Prevladoval pa je med to ljudsko množico še meščanski duh in element. Meščanski elementi so sestavili novo vlado, s katero pa delavstvo, med katerim je razsajala brezposelnost, ni bilo prav nič zadovoljno. Da to nezadovoljnost vsaj nekoliko pomiri, je nova vlada ustanovila takozvane »nacionalne delavnice«, kjer je vsakdo imel pravico dobiti delo. Začelo se je na veliko, kopalo in zidalo se je brez resnega smisla in pravega načrta. Tako se je zaposljevalo na državne stroške, na umeten način do 100.000 ljudi, ki so organizirani v kompanije in brigade, zjutraj hodili na delo, zvečer pa se na sestankih posvetovali o svojih daljnih namerah. Na teh sestankih so nastopali L. Blanc, Raspail, Blanqui, Cabet in drugi, ki niso napadali le nove meščanske vlade, ampak posestni sloj v obče. Pariški parlament je bil že tedaj, kakor še dandanes, nastanjen v palači Bourbon. Poleg, v

palači Luxembourg, pa je zboroval delavski parlament pod predsedstvom 37-letnega L. Blanca, ki je postal član vlade. Pod njegovim vplivom je vlada razglasila, da bo poskrbela delavcem za delo in jim priznala tudi pravico svobodnega združevanja.

Toda delavstvo je bilo tedaj še prešibko in preveč nezavedno, da bi moglo samo obvladati politični položaj. Večina prebivalcev Francoske je sicer molče prenesla, da je Pariz pregnal prejšnjega kralja, ostala pa je sicer mirna in konservativna. Sedaj je provizorična vlada hotela imeti zbran parlament, izvoljen na temelju razširjene volilne pravice. Na mesto 180.000 volilcev naj bi nastopilo 9 milijonov volilnih upravičencev. L. Blanc in Blanqui sta hitro izpregledala, da bo delavska socijalistična zmaga nemogoča. Zató sta hotela, da se uvede diktatura, ker bojda celotno ljudstvo še ni zrelo za pravo svobodo in republikansko vladavino. Na čelo te diktatorske vlade naj bi stopil Ledru Rollin. 16. aprila l. 1848. so delavci naskočili mestno hišo, sedež provizorične vlade, toda zaman. Pod vtisom tega poraza so se torej vršile volitve v parlament, pri katerih so zmagali konservativci in monarhisti. Le malo delavskih poslancev je prišlo vanj, med njimi tudi L. Blanc. Ta je predlagal ustanovitev posebnega delavskega ministra. Predlog je bil odklonjen, zaradi česar je oborožena ljudska množica napadla zborujoči parlament. Bila pa je odbita, a na teh nemirih udeleženi delavskim poslancem so se razveljavili mandati. Njihova mesta so pri dopolnilnih volitvah zasedli skoro sami monarhisti, ki so krčili pot bodočemu cesarju Ludoviku Napoleonu, nečaku velikega Napoleona.

Med tem se ustanova »narodnih delavnic« ni posrečila. Kdor je delal, je prejemal za to dva franka dnevno; komur pa upravno vodstvo ni moglo odkazati nobenega dela, je imel pravico do dnevne podpore po fr. 1.50. Izdatki so naraščali in silno težili državni proračun. V Pariz so se trumoma selili ljudje z dežele, da zahtevajo delo ali podporo. V delavnicah takorekoč ni bilo nobenega reda, a vsakdo se je poskušal potuhiniti, da se izogne delu in da prejme ali dnevniko ali pa podporo. To neznosno stanje se je tako poslabšalo, da je med meščanskim in kmečkim prebivalstvom začela rasti nezado-

voljnost. Vlada je končno te »nacionalne delavnice« razpu-
stila, za orožje sposobne delavce poklicala k vojakom, ostale
pa, ako niso bili v Pariz pristojni, izgnala iz mesta. To je
med proletarci razburilo kri, ker so razumeli bojno napoved
meščanstva. 24. junija l. 1848. se je začel boj na barikadah,
tako srdit in obsežen, kakršnega Pariz dotlej še ni bil videl.
General Cavaignac je bil imenovan za diktatorja in je to
proletarsko vstajo udušil s silo »narodne garde«. Premagane
delavce so morili in zapirali v ječe, kleti in v podzemske
luknje nekdanje kraljeve palače, kjer je poginilo mnogo soci-
jalistov in komunistov. Louis Blanc je ušel na Angleško,
kjer je živel v pregnanstvu nad 20 let. Ob izbruhu komune
l. 1870. se je vrnil domov. Videl je, kako se je komuna osve-
tila za vse grozote, izvršene nad proletarci v juniju l. 1848.
Toda Blanc se tej revoluciji ni pridružil. Umrl je že na-
slednje leto.

Kot teoretik je L. Blanc nadaljeval St. Simonovski
nauk. Zgodovino človeške družbe je poskušal razložiti kot
vrsto slojnih bojov med lastniki produktivnih sredstev in
ljudstvom, ki živi le od dela, opisujoč zlasti razvoj buržoazije,
nosilke kapitalistično-individualističnega načela. To načelo
da so v nauku o narodnem gospodarstvu uveljavili fiziokrati,
v politiki Montesquieu s svojo ustavno doktrino, a v
filozofiji Voltaire s svojim skepticizmom. Velika fran-
coska revolucija je bila po svojem bistvu samo slojni boj
med buržoazijo (girondisti) in delavnim ljudstvom (monta-
gnardi). Buržoazija je zmagala in je pod vlado meščanskega
kralja Louisa Philippa dosegla svojo popolno oblast. V svoji
kritiki socialnega stanja je napadel zlasti svobodno kon-
kurenco, ki ugonablja vso družbo in vodi do velikih mono-
polov, ki zaslužnjujejo ves svet.

Rešitev delavskega sloja je v tem, da se organizirajo
delavske produktivne zadruga, ki jih naj podpira država.
To državno podporo pa je mogoče doseči le, ako dobi delav-
stvo vpliv in besedo pri državni upravi. Ko si izbojuje pro-
letarijat oblast v državni upravi, ji mora postaviti na čelo
napredno ministrstvo, katerega naloga bo, da reši viseče
socialno vprašanje s tem, da sploh odpravi proletarijat. Ta
cilj je možno doseči s sledečimi odredbami: podržaviti je

treba vse železnice, rudnike, zavarovalnice in francosko banko. Ustanoviti se morajo državna skladišča, v katera se prisilno oddajo vsi izdelki producentov proti potrdilu. To potrdilo služi obenem kot papirni denar, ki je krit z zalogami v državnih skladiščih. Izdelki se na drobno razprodajajo v državnih prodajalnah. Iz dohodkov teh državnih podjetij se tvori »delavski proračun«, naprednega ministrstva, ki mora iz njih pokrivati tudi amortizacijo in obrestovanje dolgov. Kar ostane, se porabi za pospeševanje obrtnih in poljedelskih produktivnih zadrug. Te zadruge se morajo podvreči gotovim predpisom, ako hočejo biti deležne državne podpore. Zadruge morajo najprej izplačati delavcem mezde, ki se ravnaajo po njihovem delu, potem morajo plačati obresti od izposojenih kapitalov in druge potrebne izdatke. Preostali čisti dobiček se razdeli zopet na štiri enake dele, ki se porabijo takole: prva četrtnina za amortizacijo dolgov, drugo četrtnino dobi podporni sklad za bolne delavce in invalide, tretja četrtnina se razdeli med vse delavce, a zadnja četrtnina naj pripade splošnemu združenemu rezervnemu skladu. Zadruge ene stroke se morajo združiti v skupni kartel, ki določa delavske mezde in prodajne cene izdelkom. Karteli raznih strok pa se zopet združijo v osrednjo zvezo, v katero vlagajo posamezne zadruge eno četrtnino svojega čistega dobička. Zadruge vodijo sprva državne oblasti, dokler ni ugotovljena zmožnost njenih vodilnih članov. Ko se v tem pogledu dosežejo dovoljne izkušnje, se izroči vodstvo zadruge članom, ki svoje vodstvo izvolijo po svojem prostem preudarku. Tako organizirana združna produkcija bo preprečila industrijske krize, ki so v kapitalistično-individualnem gospodarstvu nezogibne, ter bo uresničila »pravico do dela«.

Takozvana »pravica do dela«, ki jo je bistroumno utemeljeval L. Blanc, je dolgo razburjala francosko politično življenje. Toda do kaj konkretnega ni prišlo nikjer, ako izvzamemo poskus z »narodnimi delavnicami« l. 1848. v Parizu, ki pa niso bile urejene po Blancovem okusu. Kakor že povedano, se tudi niso obnesle in nastopajoča reakcija jih je zopet odpravila. Francosko državo so v kratkem času veljale nad 14 milijonov frankov. Tudi delavstvo kot socijalna skupina ni imelo od njih nobenih splošnih koristi.

Louis Blanc je bil med utopičnimi socijalisti zaradi svojega gledanja na socijalno zgodovino direktni predhodnik materijalističnega svetovnega naziranja, a vsled svoje zahteve po državni podpori za delavske produktivne zadruge, v kateri se je še sramežljivo skrivala misel na pridobitev politične moči v državi po proletarskem sloju, tudi predhodnik poznejše socijalne demokracije.

JOŽEF PROUDHON (1 8 0 9 — 1 8 6 5)

Jožefa Proudhona prištevajo nekateri pisici zgodovine socializma med socialiste, drugi zopet med anarhiste; oboji imajo prav. Miselni razvoj tega posebnega moža je šel v zelo krivi črti, zakaj bil je nestalen duh. Kar je imel danes za pravo razkritje, to že jutri zanj ni bilo nič vredno. Vendar pa je imel na sodobnike precejšen vpliv, zlasti s svojimi spisi, in sicer na tedanje romanske in slovanske revolucionarje. Nemci ga niso ljubili. Rojen 15. januarja l. 1809. v Besançonu, je umrl šele 56 let star v Parizu (1865). Preživljal se je z delom, deloma kot tiskarski stavec, deloma pa kot komij in žurnalist. Spisal je več zanimivih socialno ekonomskih knjig. V revoluciji l. 1848. je bil precejšnjega pomena. Pod reakcijo, ki je prišla z Napoleonom III., je cela tri leta (1849—1852) presedel v ječi. Bil je namreč eden tistih redkih ljudi, ki ni bil junak samo na jeziku, ampak ki je znal in hotel pretrpeti za svoje duhovno prepričanje tudi preganjanja. Celo K. Marx, ki mu je bil sicer zelo gorak, pravi, da je bil njegov odločen nastop v pariški narodni skupščini v prid delavcev potem, ko se je ponesrečila socialistična vstaja v mesecu juniju l. 1848., zelo pogumen. Seveda, pravi, je bil tedaj Proudhon pred vso Evropo velik, ker je v zbornici našel majhnega nasprotnika, ki pa ni bil nihče drugi kot vodja francoske buržoazije, Thiers. Ko je prišel pred sodišče, ga je vprašal sodni predsednik: »Vi ste vendar socialist?« — »Gotovo, gospod predsednik.« — »Kaj pa je ta socializem?« — »Vsak poskus, zboljšati družbo!« — »Toda,« je nadaljeval predsednik »potem smo vsi socialisti.« — »To je povsem moje mnenje,« je potrdil Proudhon. Ta definicija socializma je sicer preširoka, prikazuje pa moža, kakršen je pač bil in kako je gledal na svet. V mladosti živeč v ubožtvu, si je moral pozneje vse svoje znanje pridobiti z lastno pridnostjo. Ko je akademija njegovega rojstnega mesta l. 1839. razpisala tekmo za najboljši spis, ki bo odgovoril na vprašanje o gospodarskih in нравnih posledicah, katere je doslej in jih

bo še v prihodnosti imel na Francoskem zakon o enaki delitvi premoženja med otroke, se je z odgovorom oglasil tudi Proudhon. Njegov spis je akademija sicer zavrгла, toda kljub temu je postal znamenit. Na vprašanje: »Kaj je lastnina?« je odgovoril: »Lastnina je postala tujina!« Dokazoval je, da pri izmenjavi blaga ni pravičnosti. Lastnina omogočuje kapitalistu, da plača delavcu, kateri se mu udinja, manj, kakor pa je njegovo delo resnično vredno. Tako daje lastnina temu, ki ni sejal, vzame pa tistemu, ki je ustvarjal. Na ta način omogoča zasebna lastnina tatvino in postaja tujina. Zasebna lastnina je prazvor sedanje socijalne nepravičnosti, posebno tista, ki se pridobiva brez dela, to je s pomočjo različnih rent in pa obresti. Pravična lastnina izvira samó iz dela, zato ima delavec pravico do polnega donosa svojega ustvarjanja. Takšna lastnina pa v bodoči družbi ne more biti zasebno pravna, kajti vsako človeško delo izvira iz kakšne kolektivne sile; torej je tudi to, kar iz tega skupnega dela nastane, skupna in nedeljiva lastnina vse človeške družbe. Zaradi tega revolucijskega spisa bi bil Proudhon kmalu prišel pred kazensko sodišče.

Leta 1846. je izšel njegov poglobitveni spis »Filozofija siromaštva« (System de contradiction economique ou philosophie de la misère), v katerem je svojo socijalno ekonomsko misel razpredel precej globoko in tudi v stran. Predvsem je v tem spisu kritično obdeloval nauk o vrednosti. »Lastnost vseh produktov, obrtnih ali naravnih je, da služijo za preživljanje ljudi; to se imenuje r a b n a v r e d n o s t, njihova lastnost za medsebojno izmenjavo pa je m e n j a l n a v r e d n o s t. Vrednostni ideji ekonomski doslej niso posvečali dovoljne pazljivosti, vsled česar nam je treba pri tem postati. Med stvarmi, ki jih namreč potrebujem (rabim), jih je v naturi le malo ali pa jih sploh ni. Zato sem primoran poskrbeti za produkcijo tistih reči, katere mi manjkajo. Ker pa tega ne zmorem sam, zato bom predlagal drugim ljudem, svojim sodelavcem v različnih poklicih, da izmenjajo svoje produkte z mojimi.«

Tako se je Proudhon lotil hudo težkega problema o vrednosti, katero je delil na rabno in menjalno vrednost. Pri tem se je posluževal Heglove dijalektike, da je namreč iz

teze razvil antitezo, a v sintezi izločil nasprotstvo. Rabna in menjalna vrednost se nahajata v neprestanem medsebojnem boju, ker živimo v dobi svobodne konkurence. Čimveč je potrebnih (rabnih) produktov, tem manjša je njihova vrednost pri izmenjavi. To pa nikakor ni v interesu zasebnega kapitalista, ki hoče pri izmenjavanju »svojih« produktov doseči kar najvišje cene. Zato produktov ni nikoli toliko, kolikor bi jih ljudje potrebovali, ker menjalna vrednost določa izmero produkcije same v zasebno kapitalistični družbi. To nasprotje, ki je le posledica svobodne konkurence, mogočno učinkuje na vse ostalo gospodarsko življenje, v katerem vrednost obvladuje vse. Takšna notranja nasprotstva pa živé v vseh panogah gospodarskega življenja: v delitvi dela, v davščinah, v trgovini, v kreditu, monopolih. Gledati je treba takole: Teza: fevdalni monopol; antiteza: konkurenca; sinteza: moderni monopol, ki je negacija fevdalnega monopola po svoji predhodnici konkurenci, obenem pa tudi negacija konkurence same, v kolikor je monopol.

Pri vsem svojem premišljanju in stremljenju je imel Proudhon eno temeljno misel: idejo o pravičnosti. Njo da je treba uveljaviti v gospodarskem in političnem življenju. V gospodarskem pa je mogoče doseči pravičnost le, ako se odpravijo dohodki brez dela, torej razne rente. Poleg pravičnosti potrebuje človek tudi popolno svobodo, zakaj posameznik naj bo suveren. Ta individualistični nazor ga je dosledno vodil proč od socializma in komunizma. Socialistične projekte je neusmiljeno kritiziral, zlasti Fourierja. Ne dá se tajiti, da je bila njegova kritika skupnosti bistroumna. Skupnost, pravi, je religija revščine. Za skupnost se more izreči le revež, ki je prisiljen svoje življenje urediti tako, da kolikor mogoče malo stane. Naloga pa bodi, gospodarski položaj za vse tako popraviti in zboljšati, da se bodo mogli vsi odreči skupnosti. Komunizem je despotičen. Zasebna lastnina dandanes podjarmlja slabotne, komunizem pa hoče podjarmljati poleg tega tudi močne osebnosti. Odvzemite človeku svobodo, in on postane beden, prikovan suženj, ki bo nosil verige svojih prevaranih upov do groba; odvzemite individualizem posameznim eksistencam in človeštvo se bo iz prevrglo v rod polipov. V skupnosti propade družina, ž njo

izgine ime moža in žene, očeta in matere, sina in hčere, brata in sestre; izginil bo seveda tudi pojem sorodstva in svaštva, družbe in domačnosti, javnega in zasebnega življenja. Vsa pota v skupnosti vodijo v človeštva samomor. Nasproti Fourierju, ki je proglasil delo kot nekako breme, naglaša Proudhon, da je delo le posebna oblika ljubezni, katera ima svoj čas. Za delo je potrebna svoboda in inteligenca. Odločno zanikuje, da bodo ljudje rajši delali, ako bo delovni čas krajši in bo več sprememb, kratkočasja, godb in podobne navlake. Fourier je tudi mislil, da se človeštvo, ako bi živelo po njegovem sistemu, ne bo množilo preko mere, ker so dobro hranjeni ljudje manj plodoviti in da tudi žene, ki spolno občujejo z večimi moškimi, rodé manj otrok. Proudhon je imenoval takšen sistem prostitutski. Prostitutke namreč precej redko postajajo matere. Svobodna ljubezen je neplodna ljubezen, je rekel, imajoč gnus pred to mislijo. V Fourierjevih »falansterih«, kjer bodo ljudje dobro hranjeni, imeli velik komfort in dosti zabav, se bodo posvečali le prebavi, a za delo ne bo ne volje ne časa.

Leta 1848. je izšel nov Proudhonov spis »Solution du problème social«, v katerem je prišel s praktičnimi nasveti. Hotel je svoj gospodarski nauk — kakor vsi utopisti, tako seveda tudi on — prenesti v življenje. Da se preprečijo dohodki brez dela s pomočjo zasebne lastnine, je predlagal ustanovitev »ljudske menjalne banke«, s kakršno se je že pred njim v Londonu ponesrečil R. Owen. Njena naloga bi bila, dvigniti cene produktom, po katerih je malo povpraševanja in znižavati cene produktom, po katerih je večje povpraševanje. Tako bi se izenačili rabna in menjalna vrednost produktov. Vsak delavec bi prejel za svoj oddani produkt menjalni list, a zanj bi si lahko vzel kakšno drugo stvar enake vrednosti. Ti menjalni listi bi polagoma nadomestili krožeči denar. Banka bi od tega posla ne imela dobička, niti bi si ne smela računati obresti. Posamezni delavec bi se osvobodil zasebnega kapitala tudi na ta način, da bi dobil od banke pri nji založene surovine in druga produkcijska sredstva, ako bi zastavil že izgotovljene produkte. Tako bi se monopol kapitala zlomil, a vse gospodarsko življenje bi odslej slonelo na pogodbeni vzajemnosti (mutuali-

zem), puščajoč posameznikom popolno svobodo. Takšne vzajemne naprave bi onemogočile tudi trgovske krize. Te nastajajo zaradi tega, ker je delavski zaslužek prenizek, da bi mogel delavec kupovati blago, ki ga je sistem zasebne lastnine obtežil z različnimi rentami in dobički. Rešitev socialnega vprašanja bo v tem, ako se odpravijo obresti. Te banke Proudhon ni mogel oživitvoriti, ker je moral v ječo. Pozneje je še enkrat poskusil, toda brez uspeha.

Tudi v političnem pogledu je bil ta mož skrajni individualist. Zato je odklanjal današnjo državno organizacijo družbe, ki posamezniku jemlje svobodo, pa bodi ta organizacija absolutistična monarhija ali pa demokratična republika. Na mesto današnje državne organizacije naj bi stopilo svobodno združevanje posameznikov, v katerem bi vsakdo lahko sledil svojim lastnim zakonom. Vsakdo bi lahko vstopil v takšno združenje po svoji prosti volji, a ravno tako zopet lahko tudi izstopil. Te svobodne združitve bi imele združno obliko; bile bi torej industrijske ali poljedelske zadrugice. Organizacija naj bi se zgradila od spodaj navzgor, toda neprestano čuvajoč nad svobodo posameznika. Vsak stan bi si volil svoje zastopnike popolnoma svobodno. Te združne občine bi se lahko vezale v višje zveze v svrhu zaščite tistih interesov, ki presegajo delokrog posameznih svobodnih združitvev. Te zveze bi se končno federirale v svrhu in za namene skupnih poslov, kakršna so n. pr. zunanja zastopstva, skupna obramba itd. Najvišja instanca pa naj ostane suvereno ljudstvo, ki si po narodni skupščini samolastno in samovoljno daje potrebne zakone. Ti zakoni pa naj bodo za posameznika obvezni le, ako so se sklenili sporazumno z njim, torej ker si jih je dal sam. Čut pravičnosti, ki bo prešinil vse ljudstvo, do česar bo pomogla pa tudi vzgoja in šola, bo jamčil, da bo vsak spoštoval zakone in po njih delal, kakor je bil obljubil, ko so se bili sklepali. Posameznik je suveren — to bodi vrhovno načelo. On svobodno le del svoje suverenosti odstopi organizaciji, ki je potrebna za skupno življenje, in sicer samo toliko, kolikor je neobhodno potrebno. Imej pa tudi pravico, da odstop svoje suverenosti vsak čas zopet prekliče.

Ta politični program se precej razlikuje od drugih socialističnih in komunističnih programov, ker temelji na do-

sledno izvedenem individualističnem pojmovanju človeške družbe. V poznejšem socijalističnem gibanju so se njegove ideje razširile zlasti med romanskimi in slovanskimi socijalnimi in političnimi revolucionarji, med katerimi so bili pomembni zlasti Aleksander Hercen, Mihail Bakunin in knez Peter Krapotkin.

N E M Š K A K R I T I K A.

Karl Marx je na Proudhonov spis: »Filozofija revščine« odgovoril v obširnem spisu, ki ga je naslovil: »Revščina filozofije«, v katerem zelo sarkastično in zafrkljivo pobija nekatere njegove misli.¹ Po Proudhonovi smrti pa je bil Marx objavil občo sodbo o tem možu v liberalnem listu »Sozialdemokrat«, ki je značilna za veliko miselno razliko med obema. Iz tega Marxovega pisma (datiranega v Londonu 24. januarja 1865) navedimo le nekaj odlomkov.²

»Njegovo prvo delo: »Qu'est ce que la propriété?« (kaj je lastnina?) je brezpogojno najboljši njegov spis. Spis je epohalen, ne sicer morda zaradi nove vsebine, ampak vsled novega in predrznega načina, povedati prav vse.

V spisih francoskih socijalistov in komunistov, ki so mu bili poznani, se lastnina seve ni le različno kritizirala, ampak tudi utopistično izločila. S tem spisom pa se je Proudhon postavil napram St. Simonu in Fourierju približno takó, kakor stoji Feuerbach napram Heglu. V primeru s Heglom je Feurbach naravnost ubog. Kljub temu pa je bil po Heglu epohalen, ker je položil povdarek na gotove stvari, ki so neprijetne krščanski samozavesti in so važne za napredek kritike, a katere je zavil Hegel v neki mišični »clair-obscur«.

Ako se morem tako prav izraziti, prevladuje v tem Proudhonovem spisu močna muskulatura sloga; ta slog držim za njegovo poglavitno zaslugo. Vidi se, da je celo tam,

¹ Nemški prevod od E. Bernsteina in K. Kautskega s predgovorom Fr. Engelsa: *Das Elend der Philosophie*. Stuttgart, 1885.

² Schweitzerjev »Sozialdemokrat«, letnik 1865, ki je pozneje zavil v oportunistične vode.

kjer ponavlja stare reči, Proudhon samostojen; kar pové, je celó njemu samemu novo in tudi velja kot novo.

Izzivajoča upornost, ki se ne straši dotakniti ekonomskega »Najvišjega«, duhovita paradoksnost, ki se norčuje iz preprostega meščanskega razuma, trgajoča sodba, grenka ironija, tu in tam prijemljivo zgražanje nad infamijo obstoječega, revolucionarna resnost — z vsemi temi rečmi, je spis »Qu'est ce que la propriété?« ljudi elektriziral in zbudil pozornost ob prvi izdaji. V strogo znanstveni zgodovini politične ekonomije bi bil spis komaj omembe vreden. Toda takšni senzacijski spisi imajo v znanosti ravno takšen pomen kot drugi v leposlovni literaturi. Vzemimo n. pr. Malthusov spis »Population«. V svoji prvi izdaji ni nič drugega kot le senzacijska brošura, pri tem plagijat od začetka do konca. In vendar koliko pobude je dal ta pamflet človeštvu?«

O predmetu tega spisa pravi Marx dalje:

»Nezadostnost spisa je označena že v njegovem naslovu. Vprašanje je bilo tako napačno postavljeno, da se ni moglo nanj niti pravilno odgovoriti. Antične »lastninske razmere« so propadle v fevdalnih, fevdalne v »meščanskih«. Tako je zgodovina sama izvršila kritiko na preteklih lastninskih razmerah. To, za kar je Proudhonu prav za prav šlo, je danes obstoječa, moderna, meščanska lastnina. Na vprašanje, kaj je to, bi se moglo odgovoriti le s kritično analizo »Politične ekonomije«, ki bi obsegala celoto teh lastninskih razmer, ne po njihovem jurističnem izražanju kot razmer volje, temveč v njihovi realni podobi, to je kot produkcijskih razmer. Ker pa je Proudhon skupnost teh ekonomskih razmer zavezal v splošni juristični pojem »lastnina«, »la propriété«, tudi ni mogel dati drugega odgovora, kot ga je bil dal z istimi besedami že Brissot v podobnem spisu pred l. 1789.: »La propriété c'est le vol« (Lastnina je tatvina).

O drugem poglavitem Proudhonovem spisu »Filozofija revščine« pa je sodil Marx takole:

»Vsak ekonomski odnošaj ima eno dobro in eno slabo stran; to je edina točka, kjer Proudhon ne tolče sam sebe po glavi. Dobro stran mu pokažejo ekonomski, a slabo stran mu zatožijo socialisti. Od ekonomov si je izposodil potrebo večnih odnošajev, od socialistov pa iluzijo, v bedi videti

zgolj bedo (ne pa tudi revolucionarne in razbijajoče plati, katera bo prevrgla staro družbo). On soglaša z obojim, pri čemer pa se poskuša naslanjati na avtoriteto vede. Znanost se zanj reducira na mal obseg neke znanstvene formule: lovec je na formule. Tako si Proudhon domišlja, da je podal kritiko politične ekonomije in komunizma — stoji pa globoko pod obema. Pod ekonomii, ker misli, da kot filozof, ki ima v roki neko magično formulo, lahko preide čisto ekonomske detajle; pod socijalisti, ker nima niti dovolj poguma niti zadostne uvidevnosti, da bi se dvignil nad buržujski horizont, čeprav le špekulativno. Kot mož znanosti hoče plavati nad buržoazijo in nad proletarci, pa je zgolj malomeščan, ki se stalno lovi med kapitalom in delom, med politično ekonomijo in komunizmom.«

O Proudhonovem načrtu z »ljudsko banko«, pa je zapisal Marx sledeče:

»Proudhonovo odkritje »Credit gratuit« in na njem sloneče »ljudske banke« (banque du peuple) je bilo zadnje njegovo gospodarsko »dejanje«. V mojem spisu »Zur Kritik der Politischen Oekonomie, Heft I, Berlin 1859«, se najde dokaz, da teoretični temelj njegovega nazora izvira iz nerazumevanja prvih elementov meščanske »politične ekonomije«, namreč odnosa med blagom in denarjem; praktična vrhnja stavba pa je le reprodukcija mnogo starejših in mnogo boljše izdelanih načrtov. Da more kreditno gospodarstvo, kakor se je to že zgodilo n. pr. začetkom 18. in pozneje zopet 19. stoletja na Angleškem, ko je premoženje enega sloja prešlo na drugega, pod gotovimi ekonomskimi in političnimi razmerami pospešiti osvoboditev delavskega sloja, je izven najmanjšega dvoma, je samoobsebi umevno. Toda v obstoječem kapitalu videti glavno obliko kapitala in v posebni uporabi kredita — menda v odpravi obrestovanja — ugledati bazo za družabno preuredbo, to je skoz in skoz malomeščanska fantazija.«

O Proudhonovem političnem udejstvovanju pa je zapisal Marx sledeče:

»Februarska revolucija (l. 1848.) Proudhonu res ni prišla prav, kajti komaj nekaj tednov poprej je neizpodbitno dokazoval, da je doba revolucij za vedno prešla. Njegov

nastop v narodni skupščini, čeprav se je pri tem pokazal njegov slab vpogled v obstoječe razmere, zasluži pa vso pohvalo. Po junijski vstaji je bilo to dejanje velikega poguma. Poleg tega je imel ta nastop to ugodno posledico, da je Thiers v svojem odgovoru na Proudhonove predloge — ki se je celó natisnil kot poseben spis — vsej Evropi dokazal, na kako malootroškem katekizemskem podstavku je stal tedaj ta duševni steber francoske buržoazije. Napram Thiersu je Proudhon zrasel v resnici v predpotopen kolos.«

Po pravici se imenuje ta Marxova kritika nemška, s katero večina tedanjih romanskih in slovanskih socijalistov ni soglašala. Bila je tudi izraz osebnega Marxovega nerazpoloženja. To različno naziranje o bodoči človeški družbi, ki se je pozneje izražalo v »internacijonali« v romanskem in slovanskem federalističnem načelu in v nemškem centralističnem pojmovanju in hotenju, še do današnjih dni ni premosteno.

V prvi delavski »Internacijonali« je vodilo to različno naziranje in pojmovanje do hudih bojev med »centralisti« in »avtonomisti«.

KARL RODBERTUS- JAGETZOW (1805—1875)

Med socijalistične utopiste moramo uvrstiti tudi Nemea K. Rodbertusa s pridevkom »Jagetzow«, kar je ime njegovega veleposestva. Ta mož je bil l. 1848. pruski poljedelski minister. Ko je to mesto zapustil, se je preselil na svoja posestva, kjer se je bavil s praktično ekonomijo, gospodarskimi in zgodovinskimi študijami. Debelih knjig sicer ni pisal, objavljal pa je krajše sestavke in članke v raznih listih. Svoj ekonomski sistem je obrazložil v pismih, ki jih je bil pisal svojemu prijatelju v. Kirchmannu. Ta pisma so izšla l. 1875. prvič v posebni knjigi pod naslovom: »Zur Beleuchtung der sozialen Frage«. Tedaj, v dobi antisocijalne reakcije, seveda ta knjiga ni zbudila one pozornosti, ki bi jo po svoji tehtni vsebini zaslužila. V nemški ekonomski literaturi je ta spis čisto svoje vrste; njegova načela in misli so še dandanes predmet razprav in debat v znanstveni ekonomski literaturi. Rodbertus osebno seveda ni bil nikakšen socijalist, saj je po svojem stanu spadal med pruske junckerje; njegovi miselnosti so bile n. pr. delavske stanovske organizacije ali celo socijalistična politična propaganda tuja, nepoznana reč. Toda njegov ekonomski nauk in njegovo gledanje na sodobno družbo je bilo bistveno socijalistično. Značilno zanj je, da je načelno soglašal s svojim francoskim sodobnikom Proudhonom. Revni pariški žurnalista, ponovno zaradi svojega socijalno revolucionarnega udejstvovanja obsojen v ječo, in pa bogati, brez vsakih gmotnih skrbi živeči pruski juncker, sta bila kot socijalna misleca bistveno enakih misli. Njegov socijalno-gospodarski nauk je pravzaprav le konsekvantno nadaljevanje naukov gospodarskih liberalcev Adama Smitha in londonskega bankirja Davida Ricarda. Prvi je proglasil načelo svobodne gospodarske tekme med ljudmi, drugi pa je dokazoval, da je vsa vrednost blaga zapopadena v delu, ki je bilo zanj potrebno. Rodbertus dokazuje, da so vse gmotne dobrine, gospodarsko vzeto, le produkt dela in je torej njihova vrednost le v njih zgoščenem delu. Če pa je temu tako, potem je produktivno delo tudi edini pravni naslov lastnine. Torej

je delavec upravičen zahtevati za svoje delo tudi njegov celi donos. Rodbertus je bil torej vsaj deloma umstveni predhodnik in pripravljalec K. Marxa.

Po njegovem sta siromaščina in ponavljajoča se trgovska kriza poglavitni oviri enakomernega napredka blagostanja in civilizacije. Vzroka temu pa je iskati v okolnosti, da se produkti zamenjujejo in razdeljujejo po zgodovinsko danih (naturnih) zakonih. Zaradi tega je občna kvota, ki odpade v gospodarstvu na delavske mezde, vedno manjša v razmerju napram naraščajoči produktivnosti. Ta krivica pa se lahko odpravi le s pametno državno zakonodajo glede menjave in razdelbe produktov. On hoče torej posredovanja državne oblasti v obstoječih socijalnih razmerah; zato so ga nekateri krstili za »državnega socijalista«.

Na sledečem primeru to pojasnjuje takó: Posestnik pridelava na koščku zemlje, na katerem ima zaposlenega enega samega delavca, 60 hektolitrov žita. Od tega mora odstopiti delavcu 30 hektolitrov kot potrebno mezdo, a ostalo polovico si posestnik obdrži za sebe. Ako pa se ob zboljšanjem obdelovanju pridelava 90 hektolitrov, obdrži posestnik za sebe kar 60 hektolitrov, torej dve tretjini pridelka. Delavčeva mezda je torej padla od polovice na eno tretjino, pa čeprav je bilo delo produktivnejše. In v resnici so se gospodarske dobrine, ki jih ustvarja civilizirani svet, potrojile, da celo popetorile, odkar se je iznašla parna moč. Delavske mezde pa v tem razmerju niso zrasle.

Rodbertus išče torej korenino socijalnega zla v temeljih sodobne družabne organizacije, zametujoč svobodno gospodarsko tekmo, ki jo je uveljavil in upravičil ekonomski liberalizem. Seveda pa ni nasprotnik neoviranega blagovnega prometa ali pa obrtne svobode, ki jo priznava, pač pa manšestrstva, laissez faire v notranjih socijalnih razmerah gospodarstva. V svojem »Prvem socijalnem pismu« (1850) pravi: »Pet šestin naroda je izključenih ne samó od blagodati civilizacije zaradi svojih prenizkih dohodkov, temveč one podlegajo od časa do časa tudi strašnim izbruhom resnične bede, neprestano izpostavljene njeni nevarnosti. In so vendarle ustvaritelji družabnega bogastva. Njihovo delo prične z vzhajajočim in končuje z zahajajočim solncem, razteza se

v noč, toda noben napor ne more spremeniti njihove usode. Svojih dohodkov ne morejo zvišati, nasprotno, še ob čas so, ki naj bi jim ostal za izobrazbo duha. Vzemimo, da je bilo doslej potrebno tolikšno trpljenje za ustvaritev temelja civilizačnega napredka. Tu pa je nenadno cela vrsta čudežnih iznajdb pokazala možnost za spremembo te žalostne potrebe, iznajdb, ki so človeško delavno moč postoterile. Narodno bogastvo — narodno premoženje v razmerju do prebivalstva — narašča zaradi tega v stopnjujoči progresiji. Vprašam, ali je kakšna posledica bolj naravna, kakšna zahteva bolj pravična, kakor ta, da naj bodo tudi ustvaritelji tega starega in novega bogastva kakorkoli deležni novega prirastka? Ali tako, da se njihovi dohodki pomnožé, ali da se skrajša njihov delovni čas, ali pa tako, da vedno večje število od njih preide v vrste tistih srečnežev, ki so predvsem opravičeni uživati sadove dela. Toda državno gospodarstvo, ali boljše narodno gospodarstvo, dosega ravno nasprotno od tega. Med tem, ko narodno bogastvo narašča, napreduje tudi osiromašenje teh slojev, dá, s posebnimi zakoni se mora preprečevati celo podaljševanje delavnega časa. Končno narašča tudi število delovnih slojev bolj kot vseh ostalih. Pa še ni zadosti! Stokrat pomnožena delavna moč, ki že petim šestinam naroda ni mogla dati nikakšne olajšave, postaja periodično tudi strah zadnje šestine in s tem vse družbe.« — »Kakšna nasprotstva posebno v gospodarstvu! In kakšna nasprotstva v družbi sploh! Družabno bogastvo narašča in spremljevalec tega naraščanja je povečano siromaštvo. Stvaritvena moč produktivnih sredstev se množi, a posledica tega je, da se produkcija — ustavlja. Družabno stanje zahteva, da se zboljšajo gmotni pogoji delovnih razredov do višine, ki jo zahteva njihov politični položaj; toda gospodarstvo odgovarja na to s tem, da jih še bolj ponižuje. Družba potrebuje neoviran razvoj za svoje bogastvo; toda današnji vodniki produkcije ga morajo ovirati, da ne bi s tem siromaščine še pospeševali. Samo eno harmonira! Ta narobe svet je namreč v skladu z vladajočim slojem družbe, ki išče vzroka tega zla tam, kjer ga ni. Egoizem, ki se le prepogosto ogrinja v plašč morale, obtožuje slabe lastnosti delavcev kot izvor njihovega siromaštva. Kar nad delavci zagreše nadmočna dejstva, to se

naprti na njihovo nezadovoljnost in zapravljalivost. Kadar pa je njihova nedolžnost vendarle že preveč očitna, tedaj povzdignejo »potrebnost ubožtva« v svoj teoretičen nauk. Ne prestano se kliče delavcem le »ora et labora« in dokazuje, da je vzdržnost in skromnost njihova dolžnost; kvečjemu se povečuje njihova beda še takó, da se zoper vsako pravo gonijo v prisilne hranilnice. Ta egoizem ne vidi, da slepa narobe oblast spreminja molitev k delu v kletev nad neprostovoljno brezposelnostjo, da je skromnost nemogoča ali pa se izpremeni v grozovitost, in da je končno vsaka morala brezuspešna v ustih tistih ljudi, o katerih pravi pesnik, da skrivaj pijó vino, javno propovedujejo pa vodó.«

Te krepke besede so bile pomembne, ker jih je bil zapisal človek, ki mu meščanska družba ni mogla očitati socializma ali komunizma v političnem pogledu, čeprav za moderni proletarijat niso bile že nič več nove. Na Angleškem je podobno pisal Robert Owen že pred tridesetimi leti; obtožbe angleških socialistov dvajset let poprej niso bile manj odločne in jasne; socialno gibanje na Francoskem l. 1848. je bilo zadušeno v krvi; končno pa je že pred tem spisom izšel Marx-Engelsov »Komunistični manifest«.

Rodbertus ugotavlja nenormalne in nemoralne posledice, ki jih je izzvala pomnožena produkcija dela v zvezi z zasebno lastnino in z zakonodajo, ki dopušča, da se razvija gospodarsko življenje, kakor hoče, v sledečih konstatacijah:

Prvič, imamo menjalno vrednost, namestu prave normalne »konstituirane vrednosti«. Zaradi tega poznamo tudi današnji kovinasti denar, namestu pravega, »svoji ideji odgovarjajočega popirnatega ali pravzaprav delovnega denarja. — Prva resnica je, da so vse gospodarske dobrine produkt dela; edino delo je produktivno. Danes delo še ne more biti merilo za vrednost, ker to še ni državno-gospodarska činjenica, temveč je komaj šele državno-gospodarska ideja.

Drugič, menjalna vrednost je degradirala delo na blago, ki je mrtva stvar. Vsled tega se delovna mezda ravna po stroškovni vrednosti produkta, namesto, da bi delavec prejemal trdno kvoto deleža od svojih produktov. — Dokler so bili producenti — tako pravi — sami lastnina neproducentov, tedaj torej, ko je obstojalo še suženjstvo, je bila izključna zasebna

pravica »gospode«, da je enostransko določevala delež delavca. Odkar pa so producenti zadobili polno osebno svobodo, toda ničesar drugega, se morata oba dela sporazumeti o mezdi vnaprej. Mezda je, kakor danes pravimo, predmet »svobodne pogodbe«, to je konkurence. S tem pa je seveda delo podvrženo prav istim zakonom menjalne vrednosti, kakor mrtvi produkti. Višina mezde je odvisna od ponudb in povpraševanja po blagu. Vsled tega so delavske mezde le tolikšne, da more delavec za silo živeti, kajti njegovo delo je danes zgolj blago, podvrženo svobodni konkurenci.

Tretjič je določevanje mezd po zakonih menjalne vrednosti imelo za posledico, da se z napredkom produktivnosti dela zmanjšuje delavčev delež na produktu. To spoznanje je Arhimedova točka Rodbertusovega sistema. Mož si je mnogo domišljal, da je njegovo razkritje o »padajoči mezdni kvoti« velepomembno za narodno-gospodarski nauk sploh, čeprav je to spoznanje le konsekventni zaključek Ricardove teorije o vrednosti. V tem pogledu se je Rodbertusu do današnjih dni mnogo oporekalo. Iz spoznanja, da je v obstoječih družabnih razmerah delež delavca na njegovem produktu vedno manjši, je razlagal vse socialno zlo in vsa notranja nasprotstva kapitalistične družbe. To narobe gospodarstvo današnje družbe rodi vedno več pauperizma, ki je socialno vprašanje. Tako je ustvaril Rodbertus pred Marxom teorijo osiromašenja, katero je postavil kot osrednjo točko modernega socialnega vprašanja, in ne samo za vzporedno posledico, kakor Marx.

»Padajoča mezdna kvota« je vodila Rodbertusa vedno dalje, v globokejše spoznavanje vsega kapitalističnega ustroja; ona mu je razložila tudi vzroke velikih gospodarskih kriz. Na ta problem je bil dobro pripravljen. Obdelal ga je duhovitejše, kakor njegovi predhodniki, a tudi nič manj, kakor Marx sam. Na zgledih gospodarskih kriz, ki so si hitro sledile (l. 1818., 1819., 1837., 1839. in 1847.), je izrekel svojo globoko misel in formulo. Krize si slede v vedno krajših presledkih in so vedno bolj hude. Čim bolj se množi bogastvo, tem strašnejše so. Njihove žrtve so vedno večje. Kriza l. 1818./19., čeprav je bila trgovini v strah in je zbudila težke dvome v znanost, je ostala razmeroma majhna napram

oni v l. 1825./26. Ta je zadala angleškemu kapitalnemu premoženju takšne udarce, da so najbolj sloveči državni gospodarji dvomili nad možnostjo ozdravljenja. In vendar jo je kriza l. 1836./37. še nadkrilila. Krize v l. 1839./40 in 1846./47. so bile pa še strašnejše. Presledki kriz so bili vedno krajši. Predhodniki teh kriz so bili izredni napredki produkcije in veliki tehnični razvoj industrije. Vsaka kriza je bila posledica prejšnje perijode industrijske vzcvetelosti. Še leta 1858. pravi: Zmotno je naziranje, da so trgovinske krize le denarne, borzne in kreditne zadrege. To je samo zunanji videz. V zvezi s problemom kriz je zunanja trgovina. Kapitalistična produkcija potrebuje ekspanzivnosti; ž njo pa naraščajo dimenzije perijodično se ponavljajočih gospodarskih kriz. Tu ni druge pomoči, kakor vedno večje razširjanje zunanjega trga. To pa je znak notranje bolezni vsega gospodarskega organizma in odlašanja rešitve socialnega vprašanja. Zakaj produktivnost narašča, kupna moč večine ljudstva pa ostaja vedno enaka. Trgovina mora torej iskati novih potov za odjem blaga v tujini, ki pa je dejansko potrebno v domači deželi, kjer ga pa ni mogoče prodati zaradi naraščajočega osiromašenja. Zato so kapitalistično razvitim državam potrebne kolonije kot eksploatacijski objekt.

Padajoči delež delavca na njegovem produktu je torej osrednja točka Rodbertusovega narodno - gospodarskega nauka, ki mu nudi razlago za vse obstoječe socialne neprilike. Če se to obrne, bo mogoče odpraviti poglobljen vzrok »socialnega vprašanja« — naraščajoči pavperizem. Zato pa mora v to narobe gospodarstvo odločilno poseči državna zakonodaja, ki bo določila delavcu trden in nespremenljiv delež na njegovem produktu, glede vrednosti umerjen na splošni narodni pridobitek.

Rodbertus je bil po svojem stanu nemški junker, ki ni imel nikakršnih stikov z živim socialnim gibanjem delavstva. Opozarjal je meščansko družbo na socialno nevarnost občega osiromašenja. Državno gospodarstvo in zakonodaja je hotel imeti postavljeno na čisto drug temelj; da bi se odvrnila preteča nevarnost. Bil je torej prvi moderni »državni socialist«, kakršnih je bilo za njim med nemškimi izobraženci še več in tudi zelo pomembnih.

VILJEM WEITLING

(1 8 0 8 — 1 8 7 1)

Po julijski revoluciji l. 1830. in po zatrti poljski vstaji je postal Pariz središče revolucijsko razpoloženih emigrantov iz vseh tistih delov Evrope, kjer je pihala reakcijonarna burja »svete alijance« pod vodstvom avstrijskega državnika kneza Metternicha. Tudi na Nemškem, kjer so se spoštovali Metternichovi ukazi, so politične in socialne nezadovoljneže preganjali in po potrebi tudi zapirali. Zato je veliko tedanjih nemških izobražencev hitelo v svobodoljubnejši francoski Pariz, od koder se je širila revolucijonarna socialna in politična propaganda na Nemško. Prvo duhovno revolucijonarnost so ustvarjali nemški pisatelji in pesniki, druživši se v svobodni organizaciji »Das junge Deutschland«, katere idejna vodnika sta bila osebno si skoraj nepoznana Laube in Gutzkow. Idejno je to revolucijonarno gibanje bilo sorodno idejam laškega revolucijonarja in republikanca Mazzinija, ker je zlasti zagovarjalo bratstvo vseh narodov, se upiralo pregorečemu cerkvenemu pritisku in soglašalo z žensko emancipacijo. Iz Pariza je pošiljal pekoča pisma Lud. Börne, a tam je živel tudi največji in s socialističnimi idejami prepojeni nemški lirik Heinrich Heine. Nemške vlade so bile opozorjene na ta pokret tudi z Dunaja in so zato svarile založnike pred spisi teh ljudi. Tudi Heineja samega so prepovedali. V Parizu živeči nemški emigranti so osnovali svojo tajno organizacijo — »Bund der Geächteten« (Zvezo izobčencev), katere naloga naj bi bila preroditi nemški narod v smislu francoskih revolucijskih socialnih in političnih prizadevanj, zlasti v duhu L. Blanca in Ledru Rollina. Živec te organizacije pa so bili nemški potujoči rokodelski pomočniki, ki so hiteli tja, kjer se je obetala večja svoboda: na Francosko, v Švico. Ti potujoči rokodelski možje so prenašali revolucijonarne bacile iz Francoskega in Švice domov, kjer so jih tajno širili v društvih in po delavnicah. Med temi preprostimi ljudmi se je našel človek, ki ni hotel služiti izobražencem, ampak je sam poprijel za vajeti. To je bil krojaški pomočnik

Viljem Weitling, ki je postal prvi utopistični socialista med Nemci. Leta 1835. je prišel v Pariz in se je spoznal s francoskimi socialnimi revolucionarji med delavci. Kot Nemeec je bil temeljit ter je proučeval nauke komunista Babeufa, religijskega socialnega reformatorja Lammenaisa, Louisa Blanca, Ledru-Rollina in drugih. Ko se je »Bund der Gerechten« razšel, je osnoval novo organizacijo po svojem okusu — »Bund der Gerechten« (Zvezo pravičnih), kjer so imeli delavski ljudje prvo besedo. Med njimi sta idejno pomenila zlasti Fourier in Cabet. Kmalu je prenesel svojo organizacijo tudi v Švico in v južno Nemčijo. Člani so si med seboj bili »bratje«. Agitacija se je vršila brez velikega krika, po zanesljivih in izbranih članih v delavnicah in delavskih stanovanjih. Leta 1835. je izdal Weitling svoj prvi spis »Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte«. (Kakšno je in kakšno bi naj bilo človeštvo), ki se je skrivaj natisnil in po potujočih pomočnikih spravljal med ljudi, zlasti pa v Nemčijo. Leta 1841. je v Vevey-u v Švici izdal časnik, v katerem je pozival nemške delavce k ustvaritvi demokratične republike. Naslednjega leta je izšla v Curihu njegova znamenita knjiga: »Garantien der Harmonie und Freiheit«. Tu se je pokazal popolnega utopista, kakršni so bili vsi njegovi angleški in francoski predhodniki in vrstniki. Vseh teh utopistov socializem je imel metafizično podlago: vsi so verovali v dobroto Boga ali v njegovo zameno, v naravo. Bog je ustvaril svet; zato je dober. Ker pa je dober, je tudi njegova ustvaritev dobra. In ker je dobra, vsebuje harmonijo in svobodo ljudi. V tem idejnem ozračju plava tudi Weitling, preprost rokodelski pomočnik, učenec francoskih utopističnih socialnih reformatorjev in revolucionarjev. V svoji knjigi »Garantien der Harmonie und Freiheit« propoveduje komunizem po vzoru Baboeufa, sklicujoč se na proletarsko filozofijo Rousseau-ja. Tu pravi: »Popolna enakost je dosegljiva le, ako se odstrani vsak državni red. Nobena vlada ne pozna popolne enakosti med ljudmi, ker misli samo na upravne posle. Ko so ljudje prvič iznašli pojem lastnine, je bilo to opravičljivo, ker se ni nikomur odvzela pravica, da ne bi tudi sam postal posestnik. Takrat namreč ljudje še niso poznali denarja, zemlje pa je bilo za vsakogar v obilici. Prila-

stitev manjših ali večjih kosov zemlje je bila moralno opravičena vse dotlej, dokler je vsakdo imel možnost storiti prav isto. Od časa pa, ko to ni bilo več mogoče, je lastnina prenehala biti pravica, nasprotno postala je krivica, in to v tem večji meri, ker je postala vzrok pomanjkanja in bede tisočernih. Odprite tedaj vaše ječe in zapore, zakaj mnogo poštenih ljudi je v njih. Odprite jim duri in recite jim: Vi niste vedeli, kaj je lastnina, a tudi mi nismo vedeli tega; dajmo, podrimo te zidove, odstranimo te zapahe in omrežja, da odpade vzrok naše ločitve. Bodimo si prijatelji.« — Weitling, kakor drugi socijalisti in komunisti do leta 1840. niso niti mislili na to, da bo mogoče vedno bolj pereče socijalno vprašanje rešiti le z bojem med kapitalističnim in proletarskim slojem. Tudi Weitling je upal, da je mogoče moderni socijalni spor mirno poravnati. Svojo prej omenjeno knjigo končuje z apelom na »mogočnike svetá«, katerim kliče: »Mogočniki svetá, vi imate sredstva, da morete s svojo slavo zatemniti spomin na Aleksandra Velikega in Napoleona I. Vi imate možnost, da zamorete odpraviti nadloge družbe na način, ki bo Vam in nam ljub. Če bi morali mi sami opraviti ta posel z našimi grobimi sredstvi, se bo izvršil s trudom in boleče za Vas in za nas. Premislite in izberite!«

Misel je utopična, pomembna pa zaradi tega, ker jo je bil zapisal preprost delavec, mož iz ljudstva, katerega razni utopični družabni načrti dotlej niso upoštevali. Delavska množica je bila dotlej le usmiljenja vredni objekt visokih srčnih stremljenj posameznikov. Tu pa je udaril vmes resničen delavec in rekel tudi sledeče: »Nič besedičenja, temveč odkrito povejmo: potrebna je revolucija! Ali bo izbojevana le z duševno močjo, ali pa se ji morda pridruži tudi groba fizična — na to je treba še počakati. Vsekakor pa moramo biti pripravljene za oba slučaja.« Tako je postal krojaški pomočnik Weitling klicar proletariata in to je njegov zgodovinski pomen. Pokazal je novo pot v socijalnih bojih, pot samopomoči »ljudstva«, podzavestno sicer, ali vendarle pot — razrednega boja. Njegovo stremljenje je šlo za tem, da se uveljavi v svojem socijalnem razredu in ga organizira. In če pravi v predgovoru tega svojega spisa, da je zbral v njem materijelne in duševne moči svojih bra-

tov — je s tem sam izrekel zgodovinsko resnico. Tako je prekorlačil vsaj deloma meje socijalnega utopizma. S tega vidika se mu je odprl nov razgled na družbo in položaj proletarskega sloja v njej. Spoznal je, da je sistem družabnega reda kriv, ker sili ljudi, da delajo proti načelom socijalne harmonije, ne pa le zlobna volja ali pa kratkovidnost ljudi. Kljub temu pa vseeno ni mogel jasno spoznati poti do cilja, za katerim je hodil. Z mladim K. Marxom sta ljuto trčila skupaj in vršile so se med njima razburljive debate. Weitling Marxa, oziroma njegove nove znanstvene dijalektike ni mogel razumeti. Umsko je tičal še pregloboko v utopizmu. Utemeljeval je potrebo komunistične družbe z moralično-umstvenimi dokazi. Marxove dialektike o zgodovinski nuji in zgodovinskih pogojih nove družbe in njenega nastajanja iz stare ni doumel. Ideja razvoja mu je bila tuja. Ostalo pa mu je neokrnjeno navdušenje nad popolnostjo nove komunistične družbe, kakor si jo je bil nasmikal do podrobnosti. Njegova agitacija je bila religijsko pobarvana. Ne samo v svojem zadnjem spisu »Evangelium eines armen Sünders«, temveč tudi ostali njegovi spisi so prepleteni z evangelijskimi citati. Ali ni značilno, da je prvi proletarec, ki je bil besednik revolucijskega razpoloženja svojega sloja, poklical religijo, da podpre njegov nauk? Storil je to v upanju, da s čistim krščanstvom poprej zedini in zbudi še neorganizirano in socijalno nezavedno delavsko množico. Tako je tudi St. Simon proglasil svojo socijalno teorijo kot »novo krščanstvo« in ji tako pridal zelo močni agitačni element. In je res s tem zadobil močno podlago za proletarsko propagando med delavci, katere prvi začetnik je bil.

Weitling je bil končno zaradi svoje agitacije izgnan iz Švice. Oblast je njegov spis »Evangelium eines armen Sünders« zaplenila, pisca pa obtožila zaradi napadov na lastnino. Preselil se je najprej v Hamburg, odtod v London, a pozneje v New-York, kjer je l. 1871. umrl.

Med nemškimi delavci je bil predhodnik Ferdinanda Lassalla, kateremu je kot započetniku modernega socijalističnega delavskega pokreta s svojo praktično propagando krčil pot.

AGRARNI SOCIJALISTI

Agrarni socijalisti dokazujejo predvsem, da izvira današnja socialna beda človeštva iz zasebne lastnine zemlje, iz zemljiškega monopola in njegove rente. Zasebni kapital in gospodarska svoboda sta samó iz tega razloga imela tako žalostne socialne posledice. Kajti zemljiška lastnina se je razvila neodvisno in čisto drugače, kakor pa lastnina premičnin. Že od nekdanj so se zemljiškim lastnikom nalagale razne omejitve v interesu splošnosti. Zato agrarni socijalisti delajo razliko med zemljiško lastnino in pa lastnino na premičnem kapitalu. Oni gredó za tem, da se zasebna zemljiška lastnina ali sploh odpravi ali pa tako omeji, da bo odpadla vsaka zemljiška renta, med tem ko se zasebne lastnine na premičnem kapitalu ne dotikajo in ji priznavajo neko upravičenost. Mnenja so namreč, da je zasebna zemljiška lastnina kvarna tudi zasebni gospodarski uredbi družbe. Druga struja agrarnih socijalistov, ki jih kratko imenujemo »Zemljiške reformatorje«, pa je zmernejša in je od pravih socijalistov, ki hočejo zasebno zemljiško lastnino sploh odpraviti, kakor pač tudi vsako drugo lastnino, katera donaja brezdeino rento, obresti ali dobiček, mnogo bolj oddaljena. Ta struja priznava tudi zasebno zemljiško lastnino, odpraviti pa hoče s pomočjo posebnega obdačenja ali kakšne druge primerne zakonodajne uredbe, zemljiško rento, v kateri vidi pglavitni vzrok vsega socialnega zla. Med prvimi, radikalnimi agrarnimi socijalisti, so zastopani zlasti Angleži. To se razlaga z gospodarskim razvojem njihovega otoka. Posest zemlje je bila tam razdeljena ponajveč med posamezne veleposestnike. Ti pa je niso obdelovali sami, ampak so jo dajali v zakup. Zakupniki zemlje so bili nekak posrednik med pravimi lastniki in številnimi poljedelskimi delavci. Od njih so se zahtevale vedno večje zakupnine. Da so mogli tudi sami živeti, so morali uvesti intenzivnejše gospodarstvo, delavce pa kolikor mogoče pritiskati in jim kratiti ob prekomernem delu zaslužek. Intenzivnejše obdelovanje zemlje pa je zahtevalo tudi večje izdatke, n. pr. za povišano porabo gnojil in podobno. Zakupnikom je večinoma primanjkovalo potrebnega obrat-

nega kapitala. Zato so vsled previsokih zakupnin zakupniki propadli. »Angleški zakupniki se ne branijo plačati zakupnine« — je pisala v osemdesetih letih preteklega stoletja »Agricultural Gazette«, »temveč oni enostavno zapuščajo posestva, da utečejo pretečemu ruinu.« Med poljedelskimi delavci je ob teh razmerah seve zavladata skrajna beda. Toda tudi med njimi se je začelo socijalno gibanje. Nagli obrtni in industrijski razvoj te dežele je namreč zajemal potrebne moči iz velikega rezervoarja kmečkega proletarijata. Vse to pa je vodilo do velikih gospodarskih kriz v poljedelstvu. Zemlja se je polagoma izčrpavala in zlasti produkcija žita je padala kvantitativno, a glasom poročil večšakov, tudi kvalitativno. Glasom poročila Shaw Lefevrea je znašala žitna žetev povprečno na eno jutro (acre):

od 1857 do 1862	28, ₄	bushels
„ 1863 „ 1868	30, ₈	„
„ 1869 „ 1874	27, ₂	„
„ 1875 „ 1880	22, ₆	„

Že zelo star socijalni boj med zemljiškimi lordi in njihovimi zakupniki na eni, med zakupniki in poljedelskimi delavci na drugi strani, je dovedel socijalne mislece na idejo, da je vse zlô ravno v brezdelni zemljiški renti. Pravi lastnik ni delal, pa je kljub temu živel sijajno od rente, ki mu jo je plačeval zakupnik, kateri zopet jo je izvlekel deloma iz svojega osebnega, deloma pa iz dela najetih delavcev. Med radikalnimi agrarnimi socijalisti je znamenit amerikanec Henry George, ker so razmere v Ameriki bile angleškim podobne. Tudi med Nemci naletimo na to strujo. Med zadnjimi pa so v večini le zmerni zemljiški reformatorji.

Med socijalističnimi agrarnimi reformatorji je znamenit Tom a ž S p e n c e , ki je živel od 1760—1814. Ta revolucionarno razpoloženi učitelj je zahteval, da preide vsa zemljiška lastnina na občine. V nekem svojem predavanju, ki ga je imel l. 1775. v Newcastlu in katero je pozneje bilo tudi natisnjeno pod imenom »The meridian sun of liberty« je dejal, da pripada zemlja z vso površino in z vsem kar je pod njo, prebivalcem dotične dežele po enaki meri, kajti vsi žive od njenih sadov. Torej imajo vsi na tem, brez česar ne

morejo živeti, isto lastninsko pravico kot jo imajo do življenja. Veliki gospodje, ki so si med seboj zemljo razdelili, morejo napraviti ljudi in vsa ostala živeča bitja odvisna od svoje lastnine. Ako pa ti ljudje živé, se množe, delajo ali se bojujejo, je vse to le v korist vsakočasnih zemljiških posestnikov. In oni vse to milostno sprejmejo kot da je res njihovo. Kajti, ako nudijo komurkoli sredstva za življenje, mu vendar dadó s tem tudi življenje. Mnenja so, da imajo pravico do dobička dela in dobrin, ki so posledica življenja ali smrti tistih, katerim so podarili življenje.

Po njegovem naj pripade vsa zemlja občinam, ki imajo pravico, jo dati v zakup, zboljšati ali spremeniti, kakor dosedanji zasebni lastniki. Razdeljeno na male parcele, pa naj jo občine oddajo v zakup za dobo sedmih let vsakomur, ki ponudi večjo zakupnino. Tako bo prejemale občina dovoljno dohodkov, da bo mogla vzdrževati razne svoje dobrodelne naprave, a preostanek naj se razdeli med občinarje. Občine pa nimajo pravice nobenega koščka zemlje odprodati ali darovati, kar bi moral slovesno izreči ves narod, ker bi jo sicer doletelo zaničevanje naroda, kakor da je prodala svoje lastne otroke v sužnost. Poleg občin bi v vsej deželi ne bilo nobenega drugega zemljiškega posestnika. Spence je pravzaprav utopični socialist, kajti njegov nauk je temeljil na teoriji narurne enakosti ljudi, katero je prenesel na gospodarsko življenje. Razliko med uboštvm in bogastvom je proglašal kot Bogu nasprotno. Prvotna enakost naj zopet zavlada med ljudmi. To pa bo mogoče le, ako je človeštvo pogumno dovolj, da zatré splošno in individualno samopaštvo in lenuharstvo; sicer bo vedno velik del človeštva odvisen od maloštevilnih samolastnikov. Spence je zbudil precejšno gibanje, ki je imelo radikalni politični značaj ter je hotelo končno nasilno doseči državni in družabni prevrat na Angleškem.

Ž njim sorodnih misli je bil profesor humanističnih znanosti v Aberdeen-u William Ogilvie. Leta 1782. je izdal knjigo »Pravica do zemljiške lastnine«, ki pa je bila zaplenjena. Ž njeno tendenco je soglašal zlasti Tomaz Paine, vpliven vodnik angleškega delavstva (1737—1809). Ta je učil, da ima vsak zemljiški posestnik pravico do zemljiških pridelkov le v kolikor so plod dela in kapitala, moral

pa bi družbi odrajtovati poseben delež za posest od prvotne vrednosti zemljišča. To bi se zgodilo najboljše z davkom na dediščine, ki se naj porabi za starostne in invalidne rente, v skrbstvu za brezposelne, za šolske reforme itd. — Tudi vodja znanega angleškega kartističnega gibanja O'Brien je bil za odpravo zasebne zemljiške lastnine. Ta mož je stal pod vplivom Owenovih utopičnih socijalnih idej. Zemljiška lastnina je bila zanj le del tiste lastnine, ki jo je treba poplošiti. Vendar je mislil, da je odprava zemljiške lastnine le prva potrebna etapa pri uničenju zasebne lastnine sploh. Vzrok slabih socijalnih razmer je videl v zasebni zemljiški lastnini, ker donaša rento, in pa v denarnem kapitalu, ki nosi obresti. Renta in obresti sta plod lastnine kot takšne, ne pa dela. »Zemljiški posestniki in menjavci denarja sploh nimajo pravice, da na svetu živé.« Predlagal je sledeče: Vlada naj porabi presežek svojih dohodkov in posestev za nakup zemlje. Na njej naj naseli brezposelne delavce. Rento, ki jo dobi iz te zemljiške posesti, naj porabi zopet za nove nakupe, a to tako dolgo, dokler ne dobe zemlje vsi, ki jo hočejo imeti. Tako bo polagoma prešla vsa zemlja, vsi rudniki in vsi ribolovi v posest države in se bo stalno upotrebljavala v korist vsega ljudstva. Zemlja ne more biti izključna lastnina posameznikov, ker je Stvarnikovo darilo vsem. Zemljiški monopoli posega v pravice tistih, ki jih izključuje ter iz njih ustvarja večje ali manjše sužnje zemljiške gospode in kapitalistov. O'Brien je bil po svojih nazorih popoln socijalist, vendar je smatral odpravo zemljiške zasebne lastnine za najvažnejše.

Za obdávčenje rentnega prirastka se je zavzel tudi James Mill l. 1821. Njegov sin, John Stuart Mill je očetovo misel teoretično še poglobil in prišel do zaključka, da bi bilo pravično, ako se vsa v zakup dana posestva poddržavijo. Mislil pa je, da državna in občinska uprava ne bi znala dobro gospodariti; zato je predlagal, naj bi se vsaka razširitev zemljiške posesti prepovedala.

Agrarni socijalizem je idejno silno podprl znameniti naravoslovec Alfred Russel Wallace. V svoji knjigi »Land Nationalisation, its necessity and its aims« (1882), je razložil svojo agrarno-socijalno doktrino. Zemljiška lastnina

je kriva, pravi, da je uboštvo med ljudstvom vedno večje kljub vsemu gospodarskemu in tehničnemu napredku. S historečnim pregledom o razvoju zemljiške lastnine v posameznih deželah dokazuje, da vsepovsod zasebna lastnina posameznike obogati, večino pa osiromašuje. Vsak človek ima prirodjeno pravico do koščka zemlje; to pa preprečuje 'baš zasebna zemljiška lastnina. Vsak občan imej pravico do zemlje. To pa je mogoče doseči le, ako se zemlja sploh podržavi. Toda državni birokratizem ni zmožen, da bi jo obdeloval in upravljaj. Zato imej država le neko vrhovno lastninsko pravico, zemlja pa naj se odda v zakup. Sedanjio zemljiško gospodo naj zamenijo državni zakupniki, katerih posest bodi trajna in gotova ter z ničemer ovirana v njihovem svobodnem ravnanju. Vsi plodovi zemlje, ki jih pridobé z delom ali investicijami, naj pripadejo njim samim. Zagotovljeno bodi vsakemu britskemu državljanu, da more dobiti košček zemlje v svojo osebno posest, za katero pa plača njeno pravo poljedelsko vrednost. Neobdelana in neproduktivna zemlja naj se po možnosti, kar najbolj je mogoče, obdela. Podzakupi se naj prepovedó, a obremenitev zemljišč s hipotekami naj se strogo omeji in preprečuje. Dokler zakupniki zemljo sami obdelujejo, naj bodo njeni svobodni in neomejeni posestniki; njihovi naj bodo tudi vsi plodovi in vse, kar so na njej ustvarili. Država bodi le lastnik zemlje same. Te agrarno-reformne ideje so imele velik učinek in nastale so propagandne organizacije, ki so jih širile med ljudstvom. Temeljna misel je bila, da obdeluj vsak posestnik zemljo sam. Država dobi od njega le malo odškodnino (Quit Rent). Vsak državljan dobi pravico zahtevati za svojo osebno posest kos zemlje (najmanj en, največ pet jutrov). Po tem vzoru naj bi se tudi v mestih zemlja komunalizirala. Učinek te reforme bi bil zlasti ta, da bi se mnogi ljudje zopet preselili na kmete. Znižanje števila mestnega prebivalstva bi imelo za posledico, da bi najemnine zelo padle. Treba bi bilo nanovo preceniti vse hiše in sicer z odbitkom zemljiške vrednosti. Najemniki bi morali potem hiše kupiti; če bi tega ne hoteli, bi jih morala vzeti v najem občina, a renta bi se plačevala naravnost mestu. Agrarna reforma na Irskem in poskusi notranje kolonizacije na Angleškem, so se vršili pod vtisom teh idej.

Ravnotako je v zvezi z njimi ustanovitev mestnih vrtnih naselbin in obdačba nezaslužnega zemljiškega prirastka na vrednosti.

Glasovit kot agrarni socialista pa je Henry George, po rojstvu Amerikanec. Misel o socialni agrarni reformi in kritiko zasebne zemljiške rente je znatno spopolnil, a s svojo živahno propagando je zbudil veliko gibanje agrarnega socializma, zlasti na Angleškem. Njegovo življenje je polno pisanih dogodkov. Rojen l. 1839. v Filadelfiji, je postal tiskarski vajenec. Toda pozneje se je premislil in vstopil v mornarsko službo, v kateri je na barki nekega vzhodno indijskega brodarja prišel v to deželo. Potem je na otoku Vancouver kopal zlato, brez večjega uspeha. Zopet je postal stavec. Začel je tudi pisati in to mu je prineslo nov poklic: postal je glavni urednik lista »San Francisco Times«. Drug list, ki ga je bil ustanovil sam, je propadel vsled gospodarske krize v sedemdesetih letih. Dobil je nato malo uradno službo; tu je našel časa, da je napisal svojo glasovito knjigo »Progress and Poverty« (Napredek in uboštvo), ki je izšla l. 1881. Potem je zopet postal žurnalist. Pozneje je potoval po Angleškem, kjer je imel več predavanj in govorov, s katerimi je razpihal agrarno gibanje. Bil je dober govornik, ki je umel s poljudno besedo razložiti svoj nauk ter živo naslikati potrebo in dobre njegove posledice. Pri tej priliki se je poučil tudi o delavskih razmerah na Angleškem, a ko se je vrnil domov, se je kmalu zbrala okoli njega močna stranka. Gibanje se je razširilo celo na Avstralijo. Učil je tole: kljub velikemu napredku tehnike za proizvodnjo dobrin pretežni del ljudstva vedno bolj obupava. Ali je temu vzrok kapital, kakor trdi nekateri narodno gospodarski pisci? To ne drži, zakaj delavec vendar sami ustvarjajo dobrine, iz katerih se črpajo njihove mezde. Ali je morda vzrok v pretiranem pomnoževanju prebivalstva? Tudi to ne drži, zakaj čimveč je ljudi, več se dela in ustvarja. Tudi manj rodovitna zemlja nosi več plodov, ako jo obdeluje več ljudi, kot pa zelo rodovitna, ki nima dovolj obdelovalcev. Tudi kapitalizem sam po sebi ni vzrok tega razširjajočega se uboštva, kajti kapitalizem ni samovoljna, temveč naravna prikazen. Kapitalizem tudi ni plod posebnih družabnih uredb, ampak je po-

sledica naravnih zakonov, ki jim družba podlega. Torej je opravičen. Vzrok ubožanja tudi ne morejo biti vladovne oblike in trgovinska politika. To sledi že iz tega, da so razmere v vseh civiliziranih deželah enake ali so si vsaj podobne, pa naj bo vladavina demokratična ali monarhistična, ali obstoji zaščitna carina ali vlada pa prosta trgovina. Povsod mezde padajo na skrajni minimum, kljub obćemu pomnoževanju produktivnih moči. Mnogo bolj kot obća produktivna sila pa narašća — zemljiška renta, ki je posledica tega, da se nahaja zemlja v zasebni lastnini. Ta zasebna lastnina pritiska tako mogoćno na vse ostalo prebivalstvo, da je mogoća delitev dobrin, ki je splošnosti škodljiva. Glavni vzrok socialne bede je torej ta, da je maloštevilni sloj neomejen gospodar zemlje. Dobrine dela se dele na tri produktijske faktorje: zemljo, delo in kapital. Ker niti delo niti kapital brez zemlje ne moreta započeti ničesar, se mora torej najprej zadovoljiti zahtevek zemljiškega posestnika. Ta pa zahteva od delavcev in kapitalistov vedno več; breme postaja neznošno. Delo ne more spraviti dobička, ki ga množi napredujoća civilizacija, ker se mu odvzame. Ker je zemlja, ki je za delo potrebna, prešla v zasebno last, pride tudi vsako povišanje produktivne delavne sile v prid zemljiške rente. Renta je cena, katero mora plaćati delo za priložnost, da se je sploh moglo izvršiti. Ves napredek produkcije požanje torej zemljiška renta s svojim vedno rastoćim apetitom.

Delavske mezde se torej ne morejo zvišati, kajti ćim več zasluži delo, tem več zahteva od njega zasebni zemljiški lastnik. Zato delavec tudi nima nobenega interesa na povišku produktivne moči. Obratno, takšen povišek more njegov položaj le še poslabšati. Delavska mezda se približuje najnižji stopinji, ko zadošća le še za najbornejše življenje, ker pritiska na njo konkurenćni boj. Donos dela je odvisen namreć od kakovosti zemlje. Dobra zemlja pa daje delu večji donos kot slaba ob enakem delu. Ta razlika je zemljiška renta, ki jo spravlja zemljiški lastnik. Zato pa delo na dobri zemlji delavcu ne more nuditi več kot delo na najslabši zemlji, kajti cene njegovim produktom so enake. Tudi obresti od kapitala se zaradi tega znižujejo. Obresti so opravićene, ker potekajo od kapitala, ki je zopet le plod dela. Ker je

kapital opravičen, so opravičene tudi njegove obresti — v nasprotju z zemljiško rento, ki je brezdelna. Ona je izvir vse socialne bede, gospodarskih kriz in delavske brezposelnosti. Zemljiška vrednost narašča, ker si njen lastnik privaja vse plodove dela. Porast vrednosti se vrši torej na račun dela. Naraščajoča produktivna sila prihaja v dobro vrednosti zemlje, ne pa delavčevi mezdi. Ves dobiček pripada zemljiški renti in tako uboštvo postaja nerazdružljiv tovariš napredka. Razlika med revščino in bogastvom se neprestano veča. Tam, kjer je vrednost zemlje največja, tam je tudi največ razkošja in uboštva. Socialno vprašanje se more torej rešiti samo, ako se odpravi zasebna zemljiška renta. Brez vsake odškodnine bi bilo treba isto obdačiti takó zelo, da bi sama od sebe izginila. S to davščino bi se lahko pokrili vsi javni izdatki. Vsi drugi davki bi odpadli, dá, ostalo bi še kaj za podržavljenje prometnih sredstev, za zidavo delavskih stanovanj in podobno. Zasebni lastniki zemljiške rente ne pridelajo, ker ona je plod družabnega dela. Zato je vsaka odškodnina odveč. Socialistični gospodarski red George odklanja, ker bi bil to samó poskus, s silo doseči, kar se lahko doseže v svobodi. Človeška družba je organizem, ne stroj. »Zemlja in svoboda!« to je bilo njegovo geslo. Tudi za odpravo zasebne zemljiške lastnine ni bil. »Ne predlagam, da se naj zasebna posest odkupi ali zapleni. Prvo bi bilo nepravilno, drugo /brez pomena. Pustimo osebe, ki danes zemljo posedujejo v posesti tega, kar imenujejo »svojo« zemljo. Naj jo tako imenujejo še vnaprej. Naj jo kupujejo in prodajajo, darujejo in dedujejo. Prepustimo jim lupino, ako nam pripade zrno. Ni potrebno, da se zemlja zapleni, potrebno je zapleniti le rento.

Te ideje so sprožile gibanje v raznih kulturnih deželah. V sredi osemdesetih let preteklega stoletja je sprejela te ideje v svoj program tudi »Centralna delavska zveza« v New Yorku, katera je Henry Georgea kandidirala tudi za župana v New Yorku, ob kateri priliki se je izreklo zanj 70.000 volilcev proti 90.000, ki jih je bil dobil njegov nasprotnik.

Tudi med Nemci so se pojavili agrarni socialisti: H. K. G o s s e n, S a m t e r in S t a m m. Najbolj znamenit pa je

bil Mihael Flürscheim (1844—1912), ki je bil poprej bankir in lastnik velikih železnih plavžev. Ker je bil tudi agitatorično na delu, je razpihal precejšno gibanje za zemljiško reformo na Nemškem. Leta 1884. je izdal knjigo »Auf friedlichem Wege«, v kateri je duhovito razložil svoj nauk. Leta 1892. je poskusil v državi Sinaloa v Meksiki ustanoviti kolonijo na načelu skupne zemljiške lastnine, ki pa ni uspela. Tudi naslednje leto ustanovljena kolonija »Freeland« ni uspela. Pozneje je v Novi Zelandiji poskusil z blagovno menjalno banko po vzorcih Owena in Proudhona. Tudi ž njo se je ponesrečil.

Po njegovem je zlo socijalnega vprašanja v tem, da tisti sloj, ki je v družbi na vrhu, ne porablja preostalih mu dohodkov za nakup novih produkcijskih sredstev. Ako bi se vsled njihovega novega povpraševanja producirale vedno nove dobrine, bi tudi kroženje med produkcijo in konsumom ne zaostajalo. Današnja kapitalizacija večinoma ne pospešuje povpraševanja po novih produkcijskih sredstvih, temveč običajno omejuje le konsumno zmožnost širokih ljudskih plasti. Pretežna večina svetovnega kapitala ni resničen, to se pravi, produkciji, delu posvečen kapital, temveč je samó fikcija. Ta kapital je zgolj cena, ki ima zakonito pravo, sočloveka napraviti dolžnega, da plača nek tribut, kadar ta namišljeni kapital kupuje. Običajno je znan kot državni vrednostni papir, ki ima višjo borzno ceno samo vsled državne moči, ki stoji za njim. Moderni državni dolgovi imajo le malo kritja v resnični lastnini. Ta navidezni kapital se poglavitno nabira iz zemljišč. Zemlja ni plod dela; ker pa je nujno potrebna za vsako delo, nudi priložnost njenemu zasebnemu lastniku, da izkorišča njeno nujnost. Vrednost te pravice je pretežni del narodnega premoženja, ona je kapitalizirana zemljiška renta. Obresti so bistven del tako naraščajočega namišljenega kapitala. Kapitalove obresti so posledica zasebne prisvojitve zemljiške rente. Posestnik zemlje ni prisiljen delati, ker je zemlja nekaj stalnega in je nepokvarljiva. Potrebna pa je za delo, poleg tega rodi tudi razne surovine. Zato zahteva njen lastnik ošljadnino, ako jo dá v zakup. To pa je neopravičena brezdodelna zemljiška renta. Zato predlaga Flürscheim odpravo zasebne lastnine sploh.

Le tako bo mogoče odpraviti ne samó zemljiško, temveč tudi kapitalno rento ter vse razne dohodke poenostaviti v dohodek iz dela. Obresti bodo ostale potem le še premije za slučaj nevarnosti ali izgube. Njegov sovrstnik v sosedni Avstriji je bil l. 1845. rojeni Teodor Hertzka, ki je bil dober publicist ter je napisal tudi več knjig, med njimi utopijo »Freiland« (1889). Leta 1894. je poskusil v Vzhodni Afriki ustanoviti državico po agrarno-socijalističnih načelih. Dvignil je na pot ekspedicijo, ki pa ni uspela.

V novejši dobi je pomemben kot agrarni socijalist med Nemci Franc Oppenheimer, ki ga je socijalistična kritika proglasila za utopista, česar pa se sam krčevito brani. Leta 1895. je izšel njegov spis »Freiland in Deutschland«, ki je propagiral notranjo kolonizacijo. Deset let pozneje se je res ustanovila na nekem veleposestvu blizu Eisenacha od njega priporočevana naselbinska zadruga, ki se je pa že tri leta pozneje razšla zaradi velikega primanjkljaja. Od tedaj se je mož posvetil izključno znanstvenemu študiju. Izdal je precej učenih socijalno-gospodarskih razprav. Oppenheimer je nasprotnik Marxovega ekonomskega nauka in ž njim takole polemizira:

»Ako sem si vzel svobodo, da ogromni stavbi Marxove kritike ekonomije postavim nasproti povsem nov sistem, imam za to celo vrsto vzrokov in razlogov.

Vzroki so v tem, da nam je danes znanstveno gradivo v čisto drugi množini in redu na razpolago, kakor pa tedaj, ko je Karl Marx pisal svoj sistem. Danes nam je na razpolaganje velikansko in urejeno statistično, a ravno tako velikansko in urejeno historično gradivo, ki ga on še ni imel. Danes moramo priznati, da temelji, na katere je Marx zidal, niso le nepopolni, temveč, da so tudi prešibki. Marxova statistika je bila pomotna — tega danes ne more zanikati noben pošten mož — zató propadajo tudi rezultante, ki jih je dobil iz nje, n. pr. teorija o osiromašenju. Tudi Marxova historična razlaga je pomotna; zató iz nje povzeti razvojni zakon kapitalistične družbe ne drži, Gospod Konrad Schmidt je odpravil sicer mojo, 272 strani obsežno historično razlago z dvema vrsticama in frazo, ki se uporablja le v zadregah: da je namreč možna tudi drugačna

razlaga. Kljub temu pričakujem od njega lojalnosti priznaja, da se po zanesljivih podatkih, ki sem jih navajal, Marxova zgodovinska razlaga ne more več vzdrževati. Kapitalizem ni nastal šele v 16., temveč najpozneje že v 14. stoletju. Njegova korenina ni bila trgovski kapital, temveč velika zasebna zemljiška posest, odnosno njena renta od prirastka vrednosti. O tem diskusija v bodoče med poštenimi ljudmi ni več mogoča, ker je to za vselej dognano.

Ako je iskati vzroke mojega odpadništva od Marxovega sistema v spoznavanjih novega induktivnega preiskovanja na polju zgodovine in statistike — tu zlasti v posebnostih preseljevanja, o čemer bom govoril pozneje — pa temeljé moji razlogi za to v nekaterih globlje posegajočih spoznanjih v teoretični gospodarski znanosti. Spoznal sem za temeljno pogreško vse narodno-gospodarske teorije od Adama Smitha do Marxa v njihovem, da rabim karakteristično besedo, industrijsko-centričnem naziranju.

Znano je, da je vsak naiven znanstven trud spočetka antropocentričen, da hoče biti os vsega. Tako je ptolemejska astronomija postavila zemljo naivno v središče vsemirja ter se je potem stoletja trudila, da vzdrži to temeljno hipotezo z vedno bolj izumetničenimi konstrukcijami, z nagomiljanjem vedno novih sistemov epicyklov, dokler ni Kopernik odstranil vseh težav. Prav tako so mestni misleci, ki so naravno najprej zadeli na probleme gospodarstva, smatrali mestno gospodarsko življenje za središče teh reči, za solnce, okoli katerega kroži poljedelstvo kot službujoči trabant, če ga je sploh opazilo. Zadnji borec za to naziranje je bil Marx, njegov sistem zadnji, s titansko močjo podvzeti poskus, da ga reši. Odtod velika zapletenost in izumetničenost njegovega gospodarskega epiciklijskega sistema.

Kakor hitro je izgovorjena misel, da mora biti razmerje ravno obratno, je tudi že prodrla. Vsak otrok vé in uvidi, da je praprodukcija (poljedelstvo) primarna, a požlahtnjevanje surovin (industrija) sekundarna v zgodovini gospodarstva. Noben obrtnik ne bi mogel obstati, ako bi poljedelstvo njegovega okraja ne pridelalo toliko odveč, da more živeti tudi on. Ako poljedelski presežki hrane naraščajo, more obstati tudi več obrtnikov; če pa ti presežki padajo, morajo obrtniki

izginevati. Če se spremeni razdelilni obrok poljedelskih presežkov med različnimi sloji podeželskega prebivalstva, nastane povpraševanje po drugih industrijskih izdelkih, a obrtniško prebivalstvo se mora temu povpraševanju prilagoditi, to je, spremeniti mora način ali celo bivališče svoje zaposlenosti. Fundamentalna činjenica za razumevanje industrijskega gibanja v velikem je torej podeželska kupna moč po absolutni moči in relativni razdelbi. Vsak ekonomski sistem, ki ne poskuša razumeti gospodarstva na temelju te glavne korenine, je nujno zmoten, pa če je sicer še tako globok in fin. Tako zmoten kot vsaka astronomska teorija, ki temelji še na geocentričnem naziranju. Po Kopernikovu sem obrnil prvi jaz in upam si trditi, da bo od tega trenutka dalje začela nova perioda politične ekonomije. Bodočnost bo sodila!»

Prehajajoč k bistvu svojega sistema, k zemljiški renti, pravi: »Za kaj gre na koncu koncev? Naravoslovje A. Smitha in njegove šole je trdilo, da mora čisto menjalno gospodarstvo nujno biti harmonično. Toda prehiteli so se, ker so mislili, da bo gospodarstvo sedanjosti povsem čisto, ako odpadajo, brez potrebe nadaljnega spoznanja, verige svodobe, kakor n. pr. privilegiji, omejena prostost, premije in carine, cehovsko pravo, kaste itd. — To je Marx sprejel. V svobodnotigovski Angliji, tako je mislil, živi v zares čistem gospodarstvu po naravoslovskem nauku; preizkušal je torej miselnost šolske konstrukcije na realnem gospodarstvu, ki ga je obkroževalo.

To pa je bilo prezgodaj. Poprej bi še moral natančno, deduktivno doznati, katere uredbe so svojske čistemu menjalnemu gospodarstvu, to pa zaradi tega, da bi se mogel prepričati, če niso v realni resničnosti tudi reči, ki imajo izvor nekje drugje.

Takšno metodologično preiskušnjo sem započel jaz prvi. Predočil sem si ljudstvo, ki se z vidikov gospodarske in politične enakosti ter enakopravnosti polagoma, ne da bi koga motilo, gospodarsko razvija; preiskal sem, kakšne uredbe našega gospodarstva bi se mogle tu poroditi in kakšne ne.

Pri tem se je pokazalo, da so snovanje zasebnega kapitala, podrejenost delavcev pod podjetniki, snovanje njihovega dobička in mogoče tudi obresti, takšne reči, ki bi se mogle razviti tudi v čistem menjalnem gospodarstvu, ako bi se to deduciralo iz predpogojev naravoslovja. Ne danes ne nikoli več pa se iz teh predpostavk ne more dokazovati snovanje zemljiške rente.

Nadaljuje preiskovanje je končno dognalo, da zemljiška renta — donos veleposestva — ni zrasla iz menjalnega gospodarstva ali svobodnega dela enakopravnih pogodbenikov v lasten prid, temveč iz starejše proizvodnje suženstva, to je, iz prisilnega dela podvrženih ljudi za njihovo privilegirano gospodo.« —

Oppenheimer ne polaga končno nobene važnosti na socialno-politična stremjenja. Po njegovem mnenju vodijo tendence kapitalistične družbe k propadu veleposestev in k odpravi vsake nadvrednosti in izkoriščanja tujega dela. »Svobodno človeštvo more in tudi bo na našem planetu živelo kot knežji rod, ki mu bodo stregli elementi.« —

Leta 1898. je na Nemškem ustanovil A. D a m a s c h k e »Zvezo nemških zemljiških reformatorjev«, ki ima zelo zmerne cilje in kateri socializma v nobeni obliki ni mogoče očitati. Ta mož je napisal mnogo razprav in knjig, od katerih so nekatere zelo razširjene. »Die Bodenreform« je imela doslej osem izdaj; »Die Aufgaben der Gemeindepolitik« je doživela sedem izdaj, a njegov »Jahrbuch der Bodenreform« izhaja že od l. 1905. To gibanje gre za tem, da v mestih uvede in uravna davek na prirastek zemljiške vrednosti, da občine pomnože in razširijo komunalno zemljiško posest in pospešujejo zadruga za postavitev stanovanjskih hiš. Med vojno je ta organizacija postavila zahtevo, da se s posebno postavo omogoči vsaki nemški rodbini lasten dom, odnosno — kjer je podana dovoljna predizobrazba — lastna kmetija. Nemška zakonodaja je to misel skušala opravičiti s postavo o »Reichs-Heimstätten« leta 1920. »Zveza nemških zemljiških reformatorjev« se peča zlasti s problemi komunalne politike, stavbnimi redi, z davčnimi sistemi, ki naj prevedejo nezasluzen zemljiški vrednostni prirastek v javno premoženje itd. »Zveza« šteje danes okoli enega milijona članov.

MIHAIL ALEKSANDROVIČ BAKUNIN (1814—1876)

Med socijalne utopiste, kateri so si zamislili gospodarsko uredbo vse človeške družbe v smislu socializma ali komunizma, moramo prištevati tudi nekatere ruske socialne in politične revolucionarje izza dobe absolutističnih carjev. Najbolj znamenit med njimi kot vseevropski politični in socialni revolucionar pa je Mihail Aleksandrovič Bakunin.

Državni politični teror v dobi carizma je zbudil v Rusiji močno odporno, revolucionarno gibanje, znano pod imenom nihilizma. Večkrat se bere, da je bil ruski nihilizem identičen z mednarodnim anarhističnim gibanjem po ostali Evropi. To pa ni točno. Po ciljih in po svoji vsebini je bil nihilizem predvsem rusko nacionalno gibanje, ki je bilo plod notranjih neznosnih razmer velike ruske države. Cilj tega gibanja je šel za tem, da se tudi ruskemu ljudstvu izbojuje politična svoboda in demokratične državne uredbe po zgledu nekaterih zapadno evropskih držav. Toda z legalnim političnim bojem v dobi absolutizma in terorja tega cilja ni bilo možno doseči; zato je našlo to gibanje drug izhod: revolucionarno nasilno udejstvovanje, »propagando dejanja«, ki je organizirala atentate, požige, upore. V socialnem pogledu nihilistično gibanje ni bilo enotno, ker je bil njegov poglavitni cilj zgolj političen. Z nihilisti so se združevali najrazličnejši ljudje: liberalci, socialisti, anarhisti, komunisti itd. Socializem, komunizem in anarhizem pa so mednarodna gibanja, katerih cilj je svetovna socialna revolucija.

Zavedni mednarodni socialni revolucionarji so bili glede Rusije same vsled danih izrednih razmer navezani na ruske nihiliste, s katerimi so tudi skupno nastopali. Od njih so povzeli zlasti specifično rusko revolucionarno taktiko. Iz tega ruskega ozračja je prišel mednarodni politični in socialni revolucionar Mihail Aleksandrovič Bakunin.

Rodil se je 8. maja (starega štetja) l. 1814. v vasi Premuhino v tverski guberniji kot prvorojenec ugledne in bogate plemiške rodbine. Njegov oče, Aleksander Mihajlovič, ki je bil sprva ruski diplomat in je služil v Florenci in v

Neaplju, je že kot štiridesetletnik demisijoniral ter se je pozneje pečal le s svojim posestvom. Njegova mati je izhajala iz velike družine Muravjev-ov; po njej je bil v sorodstvu tudi z znanim zmagovalcem poljskega upora Mihailom Muravjevim-Vilenskim, od Poljakov imenovanim »rabelj«. Njegova mati je bila prava plemkinja, polna raznih družabnih predsodkov. Zato med njo in njenim prvorojencem ni bilo pravega srčnega razmerja. Bolj pa je bil navezan na očeta, ki je bil sicer konservativec in odločen zagovornik kmečkega podložništva, toda nekoliko načet od zapadnega gosposkega liberalizma. V svoji mladosti je bil nekaj časa celo član dekabristov, ko njihovi revolucionarni cilji še niso bili povsem jasni. Rodbina je bila bogata, zakaj imela je 700 »duš«, to je podložnih ji kmetov. V rodbini so odločevali zaradi gospodarjevega »liberalizma« celo nekateri znani ruski kulturni orafi, kakor Nikolaj Stankevič, poznan ruski idealist, in Bjelinski, znamenit ruski kritik in publicist. Mihail Bakunin je imel še pet bratov in pet sestra. Štirje njegovi bratje so pozneje sodelovali pri »osvoboditvi« kmetov in v »zemstvih« pri javni upravi. Ko je Mihail postal glavar evropske revolucije in emigrant, ga je rodbina popolnoma zapustila. Zato je mož živel v vednih denarnih zadregah. Časih se je spozabil celo nad tujim denarjem. Za denar ni imel namreč prav nobenega umevanja. Če ga je imel sam, so ga imeli vsi, če ga ni imel, ni pomišljal čigavega porabi.

Stariši so mu namenili vojaško karijero. S 14 leti je bil poslan v artiljerijsko šolo v Petrograd, iz katere je štiri leta pozneje izšel kot oficir. Toda v njem so se že budila intelektualna stremjenja in nagon po svobodi, zato mu je bilo življenje v oficirski šoli kmalu odveč. Po nekem razburljivem nastopu z ravnateljem, generalom zavoda, je zaprosil za premestitev k neki zapadni artiljerijski brigadi. Tu je spoznaval življenje »male garnizije«, katero mu je bilo dotlej tuje in v katerega se ni mogel prav vživeti. Prišel je z garnizijo tudi v Vilno, kjer se je prvokrat začel seznanjati s poljsko družbo. V Grodnem je našel svojega strica Mihaila Muravjev-a, ki je bil tam gubernator in ki je mladeniču skušal vcepiti mržnjo do Poljakov. Toda ta je sočustvoval s potlačeno deželjo in bolj in bolj se je v njem razvijala mržnja do

vladajočega despotizma. Tudi mu ni bil več vseč vojaški stan in l. 1834. je kot praporščak zaprosil sam za odpust iz službe.

Stariši njegovi seveda s tem njegovim sklepom niso bili zadovoljni. Vsekakor so ga hoteli obdržati v državni službi, če že ne v vojaški, pa vsaj v civilni. Na pobudo očeta mu je ponudil gubernator v Tveri, grof Tolstoj, mesto zaupnega civilnega uradnika. Toda mladi mož je ponudbo odklonil, zakaj imel je druge načrte. Seznanil se je z že omenjenim Stankevičem, mladim filozofom, ki je zbral v Moskvi okolo sebe krog naprednih mladeničev. Pod njegovim uplivom je začel Bakunin študirati nemško idealistično filozofijo in misliti na — profesuro. Toda oče mu je odbil vsako podporo. Kljub temu se je preselil l. 1836. v Moskvo. Že prejšno leto se je bil seznanil z Bjelinskim, na katerega je imel precejšen upliv. V Moskvi se je priključil Stankevičevemu krogu in je pridno prebiral nemške pesnike in filozofe, zlasti Kanta in Fichteja. Pečal se je tudi z verskimi problemi. Njegov verski čut, čeprav se je pozneje razvil v bojni ateizem, je zapustil sled tudi v vsej njegovi poznejši miselnosti. Ugajala mu je Fichtejeva revolucionarna smer in njegova ideja o učenjaku kot učitelju življenja. Teorijo je hotel takoj prenesti v praktično življenje, k čemur ga je navajal notranji nagon. Tedanja ruska družba je bila primorana baviti se z raznimi duševnimi problemi človeka, kajti politično udejstvovanje je bilo prepovedano in onemogočeno. Iskala je rešitve za različna vprašanja, kakor o svrhi življenja, namenu človeka, njegovih nalogah itd. Čeprav je bila oblika teh premišljevanj čisto abstraktna, vendar so težke misli močno objemale duše in razgrevale glave. Leta 1836. je pisal: »Za vedno sem se ločil od sveta in družbe — jaz sem zgolj preprost učitelj matematike. Čas pa je, poiskati si domovino, čas je, zbrati se. Torej: cilj življenja in predmet prave ljubezni je le Bog! Ne sicer tisti Bog, ki ga molijo po cerkvah; ne tisti, kateremu se poskušamo dopasti s poniževanjem; tudi ne tisti, ki ločen od sveta sodi nad živimi in mrtvimi — ne! Temveč tisti Bog, ki živi v človeštvu samem; tisti, ki se dviguje s človeštvom; tisti, ki je govoril na usta Jezusa Kristusa svete besede Evangelija; tisti, ki govori na

usta pesnika«. Fichtejev idealizem ga je torej povsem obvladal, zlasti tudi v tem pogledu, da je odklanjal vsakršno dogmatiziranje. Absolutna resnica! — to je postalo vrhovno geslo bodočega socialnega in političnega revolucionarja. Njegova notranja nagnjenja so ga dovedla iz abstraktnega idealističnega filozofiranja do stremljenja po absolutni resnici, do zloma z vsem tradicionalnim, do zanikanja vseh dogem in do spoznanja, da je treba neusmiljeno porušiti vso zlagano in neresnično navlako življenja. Poznanje življenja v zapadni Evropi ga je pozneje prisililo, da se je izražal konkretnješe; pojme idealistične filozofije je zamenjal s pojmi juridične in politično-ekonomske resničnosti. Stankevič ga je seznanil tudi še s Heglovo filozofijo, katere najduhovitejši besednik med Rusi je kmalu postal Bakunin sam. Ruski pisatelj Turgenjev, ki je tudi bil član te mlade družbe, trdi, da so se ruski hegelijanci bolj zanimali za uporabo te filozofije kot pa za njeno teoretično resnico. Heglova filozofija — »vse resnično je pametno, a vse pametno je resnično« — naj bi jim odgovorila na njihovo lastno razmerje do tedanje ruske resničnosti. Seveda je pri tem materialistično svetovno naziranje slabo odrezalo. Bakunin ga je l. 1838. imenoval »triumf brezdušne ideje«, a revolucijo »nujno posledico te duševne korupcije«. — »Kjer ni religije, tudi nobena država ne more obstati« pravi »kajti religija je substanca, bistvenost v življenju vsake države.«

Pozneje, ko je postal glava evropskih anarhistov, je mislil seveda drugače, ravno obratno. Kar je bil poprej grajal na materijalizmu, to je pozneje pripisoval idealizmu. Duševno je veliko in hitro preživljal. Njegovo tedanje duševno stanje je dobro pogodil Bjelinski, ki mu je l. 1838. pisal: »V mojih očeh sedaj nisi nič drugega kot le izraz kaotičnega vrenja dementov. Tvoj »jaz« pa se skuša izmotati in sicer v velikanskih oblikah. Ta duševni razvoj je za Tebe bolesten: v njem se širi uničevanje v svrhu ustvarjanja, gnjiloba za novo rodovitnost.« Leta 1840. se je Bakunin končno razšel tudi s Katkovim, literarnim zastopnikom ruske reakcije, s katerim sta si bila dotlej dobra prijatelja, kajti Katkov je bil v svojih mladih letih liberalnega mišljenja. Bakunin ga je zaradi dejanskega napada v prepiru

pozval celo na dvoboj, kateremu pa se je izognil. Zato so mu pozneje nasprotniki očitali bojazljivost. Že pozneje je bil Bakunin naprosil Hercena in Ogareva za posojilo 2000 rubljev, da more potovati v inozemstvo. Prijatelja sta mu ustregla in Bakunin je odšel v Berlin, kjer je hotel nadaljevati svoje filozofske študije, še vedno imajoč pred očmi karijero znanstvenika in profesuro v domovini. V Berlinu se je seznanil z radikalnejšimi dijaki, ki so bili pripadniki levega krila hegelijancev, katero je hotelo s Heglovo dialektiko podreti vse, kar je zastarelega ali pa se ne sklada več s pametjo. Leta 1842. se je preselil v Dresden, kjer je izdal brošuro proti filozofu Schellingu. Spisana je bila v duhu levega krila hegelijancev. Ruge je pisal nekemu svojemu prijatelju o njej: »Spisal jo je nek Rus, ki sedaj živi tu. Pomisli le, da ta ljubeznivi mladi mož prekaša vse te stare berlinske osle.« Bakunin je sodeloval tudi pri Rugejevih »Deutsche Jahrbücher«, v katerih je pod filozofsko masko napovedoval pogin staremu režimu.

Že v Berlinu je postala policija pozorna na Bakunina. V Dresdenu pa še bolj, zlasti še zaradi tega, ker je bil vzel k sebi na stanovanje nemškega revolucijskega pesnika Herwegha. Njegovi prijatelji so se bali za njegovo varnost, ker je postal politični osumljenec. Zato sta se s Herweghom preselila v Švico, v Zürich, kjer je ostal celo leto 1843. Tu je prišel v stik s komunisti, ki so se zbirali okoli Viljema Weitlinga. Tudi tu ga policija ni pustila v miru, ker je bil zapisan v seznamu agilnih komunistov. Rusko poslaništvo v Švici je o tem poročalo v Petrograd in tamošnja vlada je pozvala Bakunina, da se vrne domov. Bakunin je vedel, kaj ga čaka v Rusiji in namesto v Petrograd, je odpotoval v Pariz. Zaradi te neposlušnosti ga je rusko sodišče, ker se je v inozemstvu družil z zločinci in se ni pokoril zahtevi vlade in najvišjemu ukazu, da se vrne, v odsotnosti obsodilo na izgubo oficirskega in plemškega čina, na izgon v Sibirijo in prisilno delo. V Švici je Bakunina občevanje s pristaši Weitlinga privedlo do tega, da je svoj čisto politični nazor oplodil s socijalističnimi idejami. V Parizu se je seznanil z Pierre Leroux-om, George Sand-ovo, Proudhon-om in — Marxom. Pariz je bil tedaj središče političnega radikalizma in novih

socijalističnih stremeljenj; leto 1848. je bilo na pohodu. Tu se je Bakuninov duševni razvoj izoblikoval v socialno-revolucijski nazor. Predvsem je nanj zelo uplival Proudhon s svojimi političnimi, federalističnimi in gospodarsko-anarhičnimi nazori, ki pa so imeli malomeščansko obeležje in bili prepleteni s srdom malih producentov, propadajočih v naraščajočem velekapitalu. Bakunin se je te malomeščanske navlake branil, ker je hotel, da bodi anarhosocijalističen pokret revolucijski in proletarski. Z Marxom se nista mogla, zakaj Marx je bil veliko učenejši, bolj logičen in hladnejši. Bila sta si nasprotnika že po temperamentih. Bakunin tedaj ni imel še niti pojma o politični ekonomiji ter je živel še povsem v metafizičnih abstraktnostih. Zato ga je Marx imenoval sentimentalnega idealista, a Bakunin je dejal o Marxu, da je mračen, nezvest in nečimeren človek. Vendar je Bakunin pozneje sam priznal, da je bil Marxov vpliv nanj odločilen, ker ga je definitivno zavedel v svojo socijalistično in materijalistično miselnost. V Parizu se je končno Bakunin seznanil tudi s številno poljsko emigracijo. Sanjal je o revoluciji v Rusiji, a pri tem mislil, da je osvobodilni boj Poljakov njen predhodnik. 29. novembra l. 1847. je Bakunin govoril na nekem banketu o priliki obletnice poljske vstaje v l. 1830. V govoru je povdaryl potrebo zbližanja poljskih in ruskih revolucionarjev. Sporazum med Poljaki in Rusi je vreden vse požrtvovalnosti. To pomeni osvoboditev 60 milijonov ljudi in osvoboditev vseh slovanskih narodov, ki ječe pod tujim jarmom. Končno pomeni ta osvoboditev tudi poraz despotizma v Evropi. Te besede nam kažejo Bakunina v njegovem bistvu. Svoje revolucionarno mišljenje je pogostokrat utemeljeval z veliko misijo Slovanstva. Zaradi tega govora je francoska vlada Bakunina izgnala iz Pariza in sicer na prošnjo tamošnjega ruskega poslanika. Ta poslanik je bil tako nesramen človek — pisal se je Kiselev — da je obenem pariški vladi označil Bakunina kot tajnega agenta ruske vlade, ki ga je pa moral zaradi njegove gostobesednosti odpustiti; zaradi te obdolžitve je moral Bakunin pozneje mnogo pretrpeti, enkrat ji je nasedel celo Marx sam. Bakunin se je preselil v Bruselj, kamor je že pred njim prišel tudi Marx, s katerim pa ni hotel imeti nobenih stikov več, češ, da

samo diskutira in delavce pokvarja ter vsakogar zmerja z »buržujem«, čeprav sam ni nič drugega kot malomestni buržuj.

Revolucija l. 1848. mu je zopet odprla vrata Pariza. Vrgel se je z vso svojo agitatorsko vneto v revolucionarno gibanje. Največ časa je prebil v vojašnicah, kjer je med vojaki tudi spal in jedel ž njimi skupaj. Oznanjal je komunizem, enakost, osvoboditev Slovanov, pogin Avstrije in vojno do iztrebljenja zadnjega sovražnika revolucije. Prefekt pariških barikad, Caussidière, je rekel o njem: »Kakšen človek, kakšen človek! Prvi dan revolucije je zlata vreden, toda naslednji dan ga treba ustreliti!«

Bakunin se je napotil kmalu v Nemčijo, kjer bi mu bila bliže Rusija, ako bi utegnila tudi tam izbruhniti revolucija. Bistro pa je spregledal pravo vlogo meščanstva v revoluciji l. 1848.; zato je veroval samo v proletarijat in v revolucionarne kmete. Prepotoval je nekatera nemška mesta, a se je končno pojavil na slovanskem kongresu v Pragi l. 1848. Tu je trčil skupaj s Čehom Palackým in dosegel, da se je iz lokalnega avstrijskega slovanskega kongresa razvil splošno slovanski. Vendar je večina kongresa odklonila njegove radikalne nazore. Kongres se je izrekel za Avstrijo, ki pa naj se izpremeni v federacijo enakopravnih narodov in le platonično je povdaril potrebo sporazuma med Poljaki in Rusi ter osvoboditve Slovanov izpod turškega gospodstva. Bakunin je izdelal svoja »načela nove slovanske politike«, ki pa jih je kongres z večino odklonil. V njih je povdaril nujnost svobodne slovanske federacije, ki naj temelji na enakosti, svobodi in bratovski ljubezni, odpravi tlačanstva in gosposkih »stanov« ter na pravici vsakega Slovana do koščka zemlje na slovanskih tleh.

Kakor znano se je ta slovanski kongres moral predčasno zaključiti, ker je v Pragi nepričakovano izbruhniti revolucija. Tudi te revolucije se je Bakunin udeležil, nekateri trdijo celo, da jo je on s svojimi somišljeniki tudi uprizoril. Toda kmalu je spoznal, da se revolucija na Češkem ne bo mogla razviti zaradi vladajočih malomeščanskih razmer in brezznačajnosti ljudi, zato se je znova podal v Nemčijo. Šel je v Berlin, kjer se je sestal tudi z Marxom in se ž njim

izmiril. Toda pruska vlada ga je kmalu izgnala kot nevarnega revolucionarja s panslavistično tendenco. Izgnan je bil tudi iz Breslave, kamor se je preselil. V Dresden ni mogel, ker ga je izgnala tudi saška vlada s svojega teritorija. Končno je našel zavetje v Anhaltu.

Leta 1849. je izdal Bakunin oklic na vse Slovane. V tem oklicu je skušal dokazati skupni interes Slovanov z nemškimi in ogrskimi revolucionarji in potrebo, srčno stisniti roko demokratom vseh deželâ ter ž njimi izbojevati skupno bodočnost. Cilj bodi ustvaritev splošne federacije evropskih republik. Svaril je Slovane pred avstrijsko politiko, ki hujska Slovane na Nemce in obratno. Usodno bo, ako se Slovani predadó dinastični in despotski politiki. Odločno je protestiral proti takozvanemu »frankfurtskemu parlamentu«, ki hoče le germanizirati in proti temu, da bi štirje milijoni Ogrov zavladovali nad osmimi milijoni Slovanov. Sramotno je, da se v Italiji boré slovanski polki proti osvoboditeljskim stremljenjem Italijanov. Cilj vseh demokratov mora biti uničenje avstrijske monarhije, ki je središče vse reakcije.

Toda Bakuninov oklic ni našel odmeva med slovanskimi narodi, ki so se pridružili kontrarevoluciji, zlasti pa v Avstriji. Reakcionarji s praškega kongresa so ga ostro zavrnil. Na drugi strani pa ga je napadal tudi Marx sam v »Neue Rheinische Zeitung« dne 14. in 15. februarja 1849. Marx je tedaj trdil, da razen Rusov in balkanskih Slovanov noben slovanski narod nima bodočnosti, ker jim manjkajo najsplošnejši historični, zemljepisni, politični in gospodarski predpogoji za samostojno življenje. Zato in pa zaradi njihove pomoči reakciji, je zapisal Marx sledeče: »Boj, neizprosni boj na življenje in smrt Slovanstvu, temu izdajalcu revolucije; uničenje in brezobziren teror — ne v interesu Nemčije, temveč v interesu revolucije.« — Bakunina je nagnal s panslavistom. Bakunin je pozneje o tem prepiru trezno sodil in je dal Marxu deloma prav, vendar pa pravi: »Vendar sem v eni točki imel jaz prav. Kot Slovan sem hotel osvoboditev slovanskega plemena izpod nemškega jarma. Marx pa kot nemški patrijot, ni hotel niti tedaj niti danes priznati Slovanom pravice do osvoboditve izpod nemškega jarma in

je mislil, takrat kakor še dandanes, da so Nemci poklicani, da jih civilizirajo, to je prostovoljno ali pa nasilno germanizirajo.«

Po srednji Evropi je revolucijska iskra sicer še povsod tlela, toda vse je kazalo, da ne bo več zagorela in se razširila v splošen požar. Nemške vlade so se čutile zopet močnejše in niso hotele priznati ustave, ki jo je izdelal »frankfurtski parlament«. V marcu l. 1849. se je podal Bakunin v Dresden, kjer se je na tihem že pripravljaj upor. V maju so se začele demonstracije in vojaštvo je streljalo na razburkano množico. Ljudje so postavili barikade in kralj je moral zbežati. Ustanovila se je provizorična vlada, a pravi vodja revolucijskega vojaštva je bil — Bakunin. Toda pruska vojska je premagala slabo oborožene upornike in Bakunina so vjeli meščani v Chemnitz-u, kjer je izmučen od naporov zaspal. Vojno sodišče ga je 14. januarja l. 1850. obsodilo na smrt, toda pozneje so spremenili kazen v dosmrtno ječo. Nato ga je saška vlada izročila Avstriji, ki je zahtevala njegovo izročitev zaradi uprizoritve revolucije v Pragi in pa zató, da bi od njega izvedela za tajnosti slovanskega gibanja. Na tozadevna vprašanja avstrijskih vohunov Bakunin ni hotel dati nobenega odgovora. Zató je bil v marcu l. 1851. oddan v olomuške kazemate. 15. maja l. 1851. ga je avstrijsko vojno sodišče znova obsodilo na smrt. Toda tudi ta kazen mu je bila spremenjena v dosmrtno ječo. Okovali so mu roke in noge ter ga prikovali na steno. Tako je prebil pol leta, na kar ga je Avstrija izročila ruski vladi. Na meji so mu sneli avstrijsko železje ter ga zamenili z ruskim. Ko je Bakunin uzrl čakajoče ga ruske vojake, je veselo vzkliknil: »V domovini je tudi smrt prijetna!« Žandarmerijski oficir pa ga je hitro prekinil: »Govoriti je prepovedano!«

Tedanji ruski car Nikolaj I. je bil baje zelo ponosen na to, da je »njegov« praporščak bil v Evropi diktator enega celega mesta. Hvalil je njegovo junaštvo v Dresdenu, vendar je ukazal, zapreti ga v Petropavlovsko trdnjavo. Poslal je k njemu grofa Orlova s poročilom, da želi od njega izvedeti stanje o nemškem in slovanskem gibanju v Evropi. Bakunin si je za to izgovoril čas enega meseca, v katerem je napisal svojo »izpoved«, v kateri pa ni hotel navesti niti enega

imena, češ, da mu njegova čast zabranjuje imenovati kogarkoli, ki se mu je bil kdajkoli zaupal. Ko je car prebral to Bakuninovo pismo, je izjavil: »Bakunin je moder in dober fant, vendar pa nevaren človek in zato mora ostati pod ključem.« Na to je sedel v Petropavlovski trdnjavi tri leta, a početkom krimske vojne so ga iz bojazni, da bi ga morda angleško brodovje ne osvobodilo, prepeljali v Schlüsselburg. V ječi si je hotel enkrat že vzeti življenje, ker so ž njim grdo ravnali. Po smrti Nikolaja I. je upal, da ga pomilosté, toda car Nikolaj II. ga je na listi pomiloščenih, ki mu je bila predložena, lastnoročno črtal. Njegova mati je osebno prosila zanj pri carju, ki ji je odkrito povedal, da ne bo nikoli pomiloščen. Toda pozneje se mu je dovolilo, da more zamenjati ječo s prognanstvom v Sibirijo. L. 1857. je bil prepeljan v Sibirijo in sicer v Tomsk. Tu je našel pri neki pregnani poljski rodbini svojo bodočo ženo. Kljub temu, da je bil njegov sorodnik Muravjev generalni gubernator vzhodne Sibirije in je njegova mati znova prosila carja, da bi se njen sin smel zopet vrniti v evropsko Rusijo, mu car tega ni dovolil. Zato je l. 1861. sklenil pobegniti. Pod pretvezo se mu je posrečilo priti do Amurja in Nikolajevskega. Neopažen je stopil na tam se nahajajočo ameriško ladjo, ki ga je prepeljala na Japonsko. Od tu je prišel v San Francisko, a od tu v New York. 15. decembra l. 1861. je bil po šestmesečnem potovanju že v Londonu pri svojem prijatelju Aleksandru Hercenu.

*

Sedaj se je začela druga, važnejša doba Bakuninovega življenja. Dolgoletne ječe in sibirsko prognanstvo ga miselno ni spremenilo, niti ga umirilo. S pota, iz San Franciska je pisal svojima prijateljema Hercenu in Ogarevu v London: »Prijatelja, z vso dušo hrepenim po Vama, in ko pridem, se spravim takoj na delo. Služil Vama bom v poljsko-slovanski stvari, ki je bila moja idée fixe od l. 1846. dalje in moja praktična specijaliteteta v l. 1848. in 1849. Uničenje, popolno uničenje avstrijske monarhije bo moja zadnja beseda, ne dejanje, ker to bi bilo preveliko častihlepje. Da le služim naši veliki stvari, sem pripravljen postati bobnar ali celo

profos, in če se mi posreči zriniti jo naprej vsaj za en las, bom zadovoljen. In potem pride krasna, svobodna slovanska federacija — edini izhod za Rusijo, za Ukrajino, za Poljsko in sploh za vse slovanske narode.«

To je prav ista ideja, ki jo je propagiral 10 let poprej, predno so ga vjeli in zaprli. V Londonu se je posvetil predvsem organizacijskemu delu, naglašajoč, da propaganda sama še ne zadošča, temveč, da so potrebna tudi revolucionarna dejanja. Svojo organizacijsko mrežo je skušal razširiti na vse slovanske narode. Sodeloval je tudi pri Hercenovem listu »Kolokol« (Zvon), ki ga je zradikaliziral ter izdal dve brošuri. Prva, »Ruskim, poljskim in vsem slovanskim prijateljem!« razpravlja o zunanji politiki Slovanstva, druga, »Zadeva ljudstva. Romanov, Pugačev ali Pestel« pa se peča z notranjimi ruskimi razmerami. V političnem pogledu je napovedal skorajšno revolucijo, v socialnem pa je zahteval odpravo zemljiške zasebne lastnine, svobodno organizacijo vsega Slovanstva od spodaj navzgor, od avtonomne občine pa do vse splošne slovanske federacije.

Obenem je vplival na Hercena in na njegov list »Kolokol« v tem smislu, da se je zavzel za Poljake. Poljska vstaja je izbruhnila l. 1863. »Kolokol« je simpatiziral s Poljaki, vsled česar so ga njegovi ruski naročniki — zlasti liberalni plemiči — zapustili in list je propadel. To je Hercena ozlovoljilo in očital je Bakuninu gobezdaštvo, »revolucijsko mrzlico« in neprevidnost v korespondenci, zaradi katere so v Rusiji zaprli več ljudi. Bakunin je šel za kratek čas tudi na Švedsko, kjer je upal organizirati ožje stike z ruskimi revolucionarji in voditelji poljske vstaje, katere je ponovno povprašal, ali sme priti na Poljsko in v Varšavo, kar pa so mu Poljaki odmignili. Na Švedskem je prišel v stik celo z aktivnimi ministri in kraljevim bratom, katerim je napovedal skorajšno vojaško in kmečko revolucijo v Rusiji.

Spor s Hercenom na eni in s poljskimi vstaši na drugi strani je nemirnega Bakunina precej potrl. Preselil se je v Italijo, tja zlasti zaradi bolehnosti svoje žene. Najprvo je živel v Florenci, pozneje v Neaplju. Italija mu je bila simpatična. V osvobodilnih bojih Italijanov je videl velikega

in res nevarnega sovražnika avstrijske monarhije, ki jo je sovražil iz dna duše. Pa tudi žalostne socialne razmere te dežele — brezposestni kmečki stan in številni lumpovski proletarijat — so ga silno zanimala. Bil je prepričan, da stoji tudi ta dežela pred skorajšno socialno revolucijo. Zbral je okoli sebe revolucionarno razpoložene mladeniče in ustanovil »Društvo socialnih revolucionarjev«, iz katerega se je pozneje razvila znana anarho-socialistična organizacija »Alliance«, kateri je bila pozneje namenjena važna vloga v prvi Marxovi delavski »Internacionali«. Pridobil si je pristašev ne le v Italiji, temveč tudi na Španskem in v francoskih delih Švice, kjer je imela pozneje v Genfu tudi svojo centralo. V Italiji je Bakunin znova zradikaliziral svoj politični nazor. Svojo misel o svobodni slovanski federaciji je razširil na splošno mednarodno socialistično federacijo. Glede organizacije revolucionarjev ni opustil svojih tajnih konspiracij in pučistovske metode, za katere so mu razdrmane politične in socialne razmere v Italiji dajale vedno nove hrane in svežih pobud. Snoval je svoje organizacije največ v obliki »bratovščin«, v katerih so se posamezniki delili v absolutno zanesljive in v manj zanesljive revolucionarje.

Po daljših pogajanjih je bila Bakuninova »Alliance« sprejeta l. 1868. v »Internacionalo« pod pogojem, da likvidira in se spremeni v navadno sekcijo. To se je izvršilo pa le navidezno, v resnici pa je ta organizacija živela dalje in se pripravljala, da prevzame vodstvo vse »Internacionale«. Pričel je boj med Marxom in Bakuninom. Slednjega je podpirala zlasti švicarska takozvana »Jura-zveza«, katere člani so bili predvsem delavci domače urarske industrije. Ta industrija je že zapadla vjetništvu velekapitala, obdržala pa je še vedno svoje rokodelsko maloobrtniško lice. Ti delavci, živeči v malih hribovskih gnezdih, so bili naklonjeni anarhistični propagandi, ker raztreseni med kmeti in malomeščani niso mogli tvoriti lastne razredne politične stranke in se tako samostojno uveljavljati pri političnih volitvah. Pri skupnih političnih nastopih z meščanskimi radikali so bili navadno osleparjeni, kakor se to rado zgodi. Zaradi tega so že sami nagibali k politični abstinenci.

Proudhonov nauk, da se mora socialno vprašanje rešiti neodvisno od države, je ugajal delavcem te domače urarske industrije. Bakuninov evangelij, da se mora državna politična organizacija sploh podreti, na njeno mesto pa stopiti svobodna gospodarska federacija, pa je to ljudstvo naravnost navdušil. Tem Bakuninovim pristašem so se pridružili še romanski socialni revolucionarji, Italijani, Španci, nekaj Francozov, Belgijcev in seveda tudi slovanska sekcija »Internacionale«.

Leta 1869. so se na bazelskem kongresu »Internacionale« pojavile tri smeri: 1. mutualisti, ki so se pod vtisom naukov Proudhona navduševali za organizacijo brezplačnega kredita in pravično izmenjavo produktov med producenti; 2. komunisti, ki so poglavitno soglašali z Marxom, in 3. kolektivistični, katerim so prednjačili anarhični in pučistovski elementi in katere je vodil Bakunin. Proti mutualistom so bili marksisti in bakuninovci složni, zlasti v principu kolektivne lastnine. Toda v drugih vprašanjih so se ločili. Med marksisti so bili zlasti Nemci, nemški Švicarji in Angleži; med federalisti pa zlasti Romani in Slovani. Na tem kongresu je imel Bakunin velik govor, v katerem je zahteval odpravo dednega prava. Njegova resolucija je dobila več glasov kot pa Marxov »generalni svét« »Internacionale« (32 : 19).

Odslej je zavzemal boj med marksisti in bakuninovci vedno ostrejšje oblike. Najprej je Marx v neki okrožnici osumil Bakunina nečednih lastnosti, lakomnosti in celo podkupljivosti. Izkazalo se je pozneje, da so ga njegovi ruski somišljeniki napačno informirali. Seveda tudi Bakunin ni molčal in je posojeno vrnil. Glede politične taktike so si bili tudi navzkriž. Marksisti so poudarjali potrebo politične svobode za proletarijat. »Pomanjkanje politične svobode je ovira socialne vzgoje ljudstva in emancipacije proletarijata. Zato je socialna emancipacija delavstva nerazdružljiva od politične; osvojitve politične svobode je prva in absolutna potreba.« V tem tiči že misel na politično moč v državi, ki naj omogoči proletarijatu prevzem vse državne oblasti. Bakuninovci pa so sploh zanikali vsako državno obliko, poudarjali potrebo revolucijske

propagande, ki ji slede tudi revolucijska dejanja. Njihov cilj je bil uničenje vsake državne organizacije in vsake vladavine, kajti vsak državni element je nezdržljiv z osebno svobodo in škodljiv delavnemu ljudstvu. Zametavali so vsako politično akcijo, ki ne bi šla za direktnim ciljem zmage delavskega razreda nad kapitalom.

Temu nasprotju dveh ideologij se je pridružil še spor glede notranje organizacije »Internacionale«. Marx je hotel imeti strogo centralistično organizacijo, ki jo vodi na kongresih izvoljeno oziroma tudi s kooptacijo pomnoženo vodstvo, imenovano »generalni svet«. Posamezne sekcije se morajo i glede programa i glede taktike ravnati enotno po navodilih tega vodstva. Tej strogi centralizaciji so se uprli avtonomisti, katerih vodja je bil Švicar James Guillaume, poznejši pisec obširne zgodovine »L' Internationale. Documents et Souvenirs. 1864—1878.« in izdajatelj Bakuninovih spisov. Avtonomisti so zavračali despotizem in avtoritativizem »generalnega sveta«, protestirajoč proti enotni taktiki kot neizvedljivi, braneč svoje pravo do politične abstinence.

Povdariti je treba še, da sta bila i Marx i Bakunin enaka optimista v enem pogledu, da sta namreč pričakovala skorajšnega izbruha socijalne revolucije. Stari socijalisti so mislili, da bo politični boj le zadnje dejanje socijalnega preobrata, ko se proletarijat oborožen upré in prevzame vso javno oblast.

Med obema strujama v »Internacionali« je prišlo na kongresu v Haagu l. 1872. — po krvavo končani pariški komuni — do odločilnega boja. Na tem kongresu je odločilno zmagal Marx s sebi vdanim »generalnim svetom«. Sprejeta je bila resolucija, ki povdarja potrebo, da se delavski razred v svojem osvobodilnem boju konstituiral kot samostojna politična stranka, da bo mogla socijalna revolucija triumfirati in odpraviti vse razrede. Kongres je nadalje sklenil izključitev Bakunina in Guillauma. S tem pa je bilo seveda konec tudi prve »Internacionale« same. Njena likvidacija se je vsaj začasno prikrila svetlu s tem, da se je njen sedež premestil v Ameriko. Tam je neopaženo končala.

Bakunin ni odnehal. Njegove mednarodne organizacije so še nekaj časa živele dalje pod imenom »Jurafederacija«,

ustanovljene že poprej, 12. novembra l. 1871. na kongresu v Sonvillier-u. Ta organizacija je bila središče bakuninske agitacije.

Med francosko-nemško vojno je skušal Bakunin na Francoskem znova prižgati plamen socijalne revolucije. V nemški invaziji je videl velikansko nevarnost za vse novo socijalno gibanje. Ta invazija, ki jo je imenoval aristokratsko, monarhistično in militaristično, bo spravila Francosko pod nemško oblast, katera bo v zvezi z rusko caristično knuto z lahkoto strahovala vso Evropo. Francoski proletarijat mora zato dvigniti revolucijo na znotraj in nazven. Oporekal je nazoru, da bi revolucija mogla zmanjšati odporno silo napram zunanjemu sovražniku, Nemcem. Zgodovina uči, je dejal, da so narodi najbolj odporni napram zunanjim sovražnikom takrat, kadar so na znotraj najbolj globoko preorani in omajani. Zakaj boj je življenje, življenje pa je moč. Meseca septembra se je podal v Lyon, da se udeleži nove francoske revolucije. Kmalu so tam res izbruhnili nemiri in uporniki so se polastili magistrata. Toda med njimi so se našli slabiči na vodilnih mestih in vladna narodna garda je upor kmalu zadušila. Bakunin se je rešil francoskega vjetništva le tako, da se je v Marseille preoblečen in nespoznan vkrcal na ladjo za Genovo.

Ta ponesrečeni poskus ga je duševno zelo potrl. Zakaj živel je v težkih gmotnih razmerah, poleg tega ga je težila še starost in bolehnost. Hotel se je umakniti iz javnega življenja, toda širokoustni njegovi laški pristaši so ga l. 1874. še enkrat skoro prisilili, da se je spustil v novo revolucijsko podvzetje. Podal se je v Bologno, ki je bila središče pripravljane upora, katerega cilj je predvsem bil, vreči monarhijo. Poleg članov »Internacionale« so obljubili svdjo pomoč tudi pristaši Mazzini-ja in garibaldinci. Toda upornikov se je nabralo zelo malo število, tako da je oblast z lahkoto nekatere pozaprila, ostali pa so se nato razkropili sami. Tudi iz tega ponesrečenega poskusa se je rešil Bakunin le z begom, preoblečen v katoliškega patra.

Odslej je živel v Švici, ubog in zapuščen. Njegova žena in otroci, ki jih je bil znova poklical iz Rusije k sebi, so ga našli v največjih gmotnih stiskah. Bratje njegovi so ga

zapustili že poprej, na račun svoje dediščine pa je prejemal le male zneske. Tudi mu je bolezen povzročila velike bolečine. Junija 1. 1876. se je podal od svoje družine iz Lugana v Bern k svojemu prijatelju, zdravniku Adolfu Voetu, da ga poskuša ozdraviti. Toda njegova bolezen ni bila več ozdravljiva. To je kmalu sam spoznal, rekoč: »Jaz ne potrebujem ničesar več, jaz sem svojo pesmico izpél.« Umrli je 1. julija 1876.

Bakuninova socijalna načela se morejo ugotoviti takole:

1. Po svoji obliki so antipolitična. Tudi najbolj demokratična republika je nasilstvo zaradi politične centralizacije, ki jo uvaja. Centralizacija in vsemogočnost države zanikujeta osebno svobodo. Zato mora država sploh izginiti s svojo politično upravo in svojimi mejami. Na mesto centralizirane politične javne uprave, kakršno prinaša seboj vsak državni ustroj, naj stopi gospodarska uprava, toda sloneča na »rešilnem principu federalizma«. Kdor priznava »politično državo«, pa naj bo že absolutistična ali konstitucionalna monarhija ali celo demokratična republika, priznava s tem tudi »vladarstvo in eksploatacijo«. Nobena ustava, naj bo še tako zelo liberalna, ne more odpraviti razredne razlike med ljudmi. Nobeden parlament, tudi najbolj republikanski, ne more dati ljudstvu prave svobode. Zato za proletarijat legalno, parlamentarno udejstvovanje nima pomena. Proletarska politična stranka znači že kompromis s politično državo. Politična enakost je prav takšna laž, kakor je bila laž pravna enakost. Parlamenti so se preživeli, zakaj tudi splošna volilna pravica je laž in fikcija.

2. Socijalna revolucija mora uresničiti anarhijo. Ona mora uničiti vsako vladarstveno načelo. Vladarstvo se mora spremeniti v navadno upravo nujno potrebnih skupnih zadev. S politično državo bo izginila tudi politična centralizacija in nova organizacija družbe se bo razvila od spodaj navzgor, svobodno in po potrebi. To je edino družabno načelo, ki bo zagotovilo posamezniku in posameznim socijalnim skupinam popolno in pravo svobodo.

3. Propaganda dejanja je potrebnejša kot vse ostalo. Delavcev je veliko, je dejal, toda masa ne pomenja nič, ako ni organizirana. Organizacija pa je potrebna, da z revolu-

cijonarnimi čini uničuje uredbe obstoječe družbe. Vsaka revolucija mora strastno uničevati, kajti samo uničevanje je plodno, ker rodi in postavlja nove svetove. Zato je vsak upor koristen, čeprav ostane brezuspešen. Prvič navaja ljudstvo na vero v lastno moč in ga ojunčuje, drugič pa je možno, da se lokalni upor razširi v velik revolucijski požar. Zato je najboljša bojna metoda — pučizem. V svojem »Revolucijskem katekizmu« pravi: Revolucijonar je posvečen človek. Osebnih koristi, zadev, čutil ali nagnenj ne sme poznati. On nima ne lastnine ne imena. Samo eno misel, strast, predmet mora poznati: — revolucijo! V svojem srcu se mora odreči meščanskemu redu, zakonom, običajem, omikanemu svetu in tisti morali, ki jo priznava in povzdiguje sedanja družba. On mora vse to nepomirljivo pobijati in živeti samó cilju, da to končno uniči. — Pravi revolucijonar ne priznava »vede« meščanske družbe. Resnično vedo bo ustvarila šele bodoča, nova družba. Edin cilj je rušenje. Zaradi tega, samo zaradi tega se uči mehanike, fizike, kemije in morda še medicine. — Vse, kar revolucijo pospešuje je nravno. Vse je namreč nenravno, kar razvoj revolucije kakorkoli ovira. Pravi revolucijonar napravi skušnjo le s svojimi dejanji. Več vrst je teh ljudi, ki se medsebojno vežejo. Tisti prve vrste morajo z onimi druge in tretje vrste delati kot s sebi zaupanim revolucijskim kapitalom.

4. Glede narodnostnega vprašanja je stal Bakunin na stališču pravice samoodločbe za vsak, še tako mal narod. Vsak narod ima pravico, vezati se s katerimkolim narodom se hoče ali pa se od njega ločiti. To je najvažnejša politična pravica narodov. Stremljenje k državni enotnosti za vsako ceno in v svrhu ustvarjanja velikega naroda, je najbolj nevarno svobodi. Tendenca časa gre za tem, da uniči vse velike in male politične centralizacije, na mesto katerih bo stopila svobodna ekonomska organizacija, ki bo slonela na kolektivnem delu in splošni solidarnosti.

5. Slovanstvo je proglasil za idejnega nosilca bodoče socialne revolucije, ker so Slovani v obče svobodoljubni, preprosti in sovražijo vsako državno organizacijo v obče. Carski despotizem, ki tlači Rusijo, je nemškega izvora, zakaj ruska država nima nič ruskega duha, pač pa tatarsko-

nemškega. Vsi njeni trije stebri — ortodoksija, avtokratija in nacionalizem — so stvor združitve tatarskega barbarstva in nemške politične znanosti. Nemcev že zaradi njihove korektnosti in disciplinarnosti ni ljubil. Bližje so mu bili romanski narodi, čeprav je sam bil učenc nemške filozofije.

*

Na svoje rojake je imel Bakunin velik vpliv, zlasti tudi na Aleksandra Hercena, ki je dolga leta vodil ljuto borbo z neenakimi sredstvi proti caristični gajilobi v Rusiji, in pa na kneza Petra Krapotkina, znamenitega ruskega revolucionarja in publicista svetovnega slovesa. Krapotkin je bil rojen l. 1842. v Moskvi. Njegovo zunanje življenje je nekoliko nalikovalo onemu francoskega socialnega utopista grofa St. Simona, ki je bil potomec Karla Velikega. O knezu Krapotkinu pa se trdi, da je bil potomec ruske vladarske družine Rurikov. V mladosti je bil na dvoru paž, potem kavalerijski oficir in končno celo cesaričin komornik. Na potovanjih po Švici in v Belgiji se je seznanil z delavsko »Internacionalo«, zlasti pa z Bakuninovimi idejami. Leta 1873. je bil osumljen nihilistične propagande in zaprt v trdnjavsko ječo. Po treh letih se mu je posrečilo uiti v Švico, kjer je začel izdajati revolucionjski list »Le Révolte«. Na Francoskem se je udeleževal uporov in širil anarho-socialistično idejo, zaradi česar je bil obsojen na petletno ječo. Po štirih letih so ga izpustili pod pogojem, da se izseli. Šel je v London.

Kakor skoraj vsi Rusi, tako je tudi Krapotkin bil prepričan, da je med ljudmi tem več sreče, čim večja je državljanska svoboda. Zato je bil tudi on, kakor Francoz Proudhon in njegova rojaka Bakunin in Hercen izrazit federalist. Romanski in slovanski socialisti ter komunisti so se ločevali od nemških zlasti v vprašanju centralizacije in decentralizacije. Prvi so bili za čim svobodnejšo zvezo med ljudmi in narodi; zato so bili za federalistično ekonomsko ureditev človeške družbe v vseh pogledih. Ostali so bili centralisti in zato je n. pr. Bakunin očital Marxu, da dela le za velenemški imperijalizem.

Krapotkina je v tem pogledu potrjeval zlasti primer švicarske »Jure«; precej časa je namreč živel in občeval s tamošnjimi urarji. Dopadla mu je posebno organizacija »Jura-zveza«. Ta zveza je bila delavska organizacija, ki pa je v nasprotju z Marxovimi idejami slonela na zelo svobodoljubni ustavi, čisto v smislu bakuninovstva. Vsak kraj, celo vsaka sekcija se je smela razvijati po svojih lastnih načelih in potrebah. Sam piše: »Tu sem našel primer, kjer delavci niso bili le masa, ki jo vodijo maloštevilni ljudje, uslužujoč jo samo svojim političnim svrham. Njihovi vodniki niso bili nič drugega kot le posebno delavni sodrugi, bolj vzpodbuditelji kot pa resnični vodniki. Jasen vpogled, zdrav razum, zmožnost reševanja zapletenih socialnih vprašanj, kar vse sem našel med temi delavci, zlasti pa onimi srednje življenske dobe, je napravilo na mene globok vtis. Trdno sem prepričan, da izvor odličnega vpliva, ki ga bo imela »Jura zveza« na razvoj socializma v obče, ni samo v njenih antivladnih in federalističnih idejah, temveč tudi v tem, da urarji »Jure« izražajo te ideje po svojem zdravem človeškem razumu v tako zelo pametni obliki. Brez njihove pomoči bi ta načela morda še dolgo ostala abstraktnost sama.«

Kakor Bakunin, tako je bil tudi Krapotkin za revolucionarno taktiko. Tudi trdi, da bo prvo delo socialne revolucije rušenje. Nagon uničevanja, ki je naraven in upravičen, ker je obenem nagon obnavljanja, bo popolnoma uzadovoljen. Koliko šare bo treba pomesti! Ali ni vse potrebno prenovitve: hiše, mesta, obrtna in poljedelska obratovališča, skratka vse družabne uredbe. Brez odlašanja je treba vse porušiti, kar se itak mora odpraviti, zapore in ječe, utrdbe, namerjene na mesta in na tiste nezdrave mestne dele, katerih okuženi zrak so ljudje tako dolgo vdihavali.«

Aleksander Hercen z Bakuninovimi načeli ni povsem soglašal, ker je bil samoruski revolucionar. Soglašal pa je ž njim glede federalistične ureditve bodoče družbe. Njegovo pučistovsko taktiko je zavrnil. V svojih »Pismih staremu sodrugu« (Bakuninu) pravi, da ga loči od socialističnih radikalcev zgolj metoda. Oni posegajo kar za ciljem, on pa misli, da je treba ta cilj šele polagoma pripravljati. Proletariat še

ni dovoljno vzgojen, poučen in omikan, da bi mogel zavladatai. Na nerazumevanju in nevednosti sloni vsa moč sedanjega reda! Prenagljene revolucije še ne dajo proletarijatu potrebne znanja, zakaj proletarec je že velikokrat revoltiral, a vselej se je šele na barikadah zavedel, da nima prapora s seboj. Komunizem je sicer na pohodu, a predno bo mogoče enakooblastje, mora zavladatai enakomožganje. Tega pa ni mogoče masam enostavno vcepiti, kakor hočejo to storiti neresni ljudje, ki grobo silo bolj cenijo nego razvoj.«

Ta razlika med Hecenom in Bakuninom je v toliko zanimiva, ker razkriva jedro prepira tedaj in dandanes. Jedro je v vprašanju, doklej gre evolucija in kje začenja revolucija? To vprašanje je ostalo tudi v modernem socialističnem in komunističnem gibanju odprto in neporavnano, vse do današnjih dni, sedem let po oktobrski revoluciji, l. 1917. v Rusiji.

Ne dá pa se tajiti, da je velika ruska revolucija uporabila mnoga Bakuninova načela in tudi metode. Bil je naravnost idejni predhodnik boljševizma.

L I T E R A T U R A

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Herausgegeben von Edgar Jaffé. Verlag J. C. B. Mohr, Tübingen.

Adler G.: Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik. Verlag C. L. Hirschfeld, Leipzig.

Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung. Herausgegeben von Dr. Carl Grünberg. Verlag C. L. Hirschfeld, Leipzig. Bände 1—9.

Adler Max: Marx als Denker. Verlag Wiener Volksbuchhandlung, Wien 1921.

Akademie. Socialistička Revue. Vydavatel Fr. Tomášek. Praga 1903—4.

Bakunins sozialpolitischer Briefwechsel. Herausgegeben von Dragomanov. Stuttgart 1895.

Brügel Ludwig: Geschichte der öster. Sozialdemokratie. Verlag Wiener Volksbuchhandlung, Wien 1922.

Bucharin N.: Das Programm der Kommunisten. Verlag des Volkskommissariats für Unterrichtswesen, Budapest 1919.

Bebel A.: Charles Fourier, sein Leben und seine Theorien. Verlag I. H. W. Dietz, Stuttgart.

Diehl Karl: Über Sozialismus, Kommunismus und Anarchismus. Verlag Gustav Fischer, Jena 1922.

Diehl Karl: P. J. Proudhon. Seine Lehre und sein Leben. Verlag Gustav Fischer, Jena. Drei Abteilungen, 1888—1896.

Dokumente des Sozialismus. Herausgegeben von E. Bernstein. Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Stuttgart 1902—1904.

Dietz K. Rodbertus. I. Darstellung seines Lebens. II. Darstellung seiner Sozialphilosophie. Jena 1886—7.

Damaschke A.: Vom Gemeinde-Sozialismus. Verlag J. Harrwitz Nachf., Berlin.

Damaschke A.: Die Bodenreform. 19. Aufl., Jena 1922.

Engels F.: Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Verlag J. H. W. Dietz Nachf. Stuttgart 1921.

Ferri Enriko: Socializem in moderna veda. Poslovenil Milan Jaklič. Založila Delavska tiskovna družba, Ljubljana 1911.

Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen von E. Bernstein, C. Hugo, K. Kautsky, P. Lafargue, Franz Mehring, G. Plechanov. Verlag J. H. W. Dietz, Stuttgart 1895.

Grünberg Carl: Hauptwerke des Sozialismus und der Sozialpolitik. Neue Folge. Verlag C. L. Hirschfeld, Leipzig.

George Henry: Moses. — Dein Reich komme! Zwei Verlesungen. Verlag J. Harrwitz Nachf., Berlin 1897.

Herchner H.: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung. Vereinigung wissenschaftlicher Verleger. Berlin und Leipzig 1921.

Hertz Friedrich: Agrarfrage und Sozialismus. Verlag der Soz. Monatshefte, Berlin 1901.

Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Begründet von Bruno Hildebrand. Verlag Gustav Fischer, Jena.

Kablukov N.: Die läudliche Arbeiterfrage. Verlag J. H. W. Dietz, Stuttgart 1887.

Krek J. E.: Socijalizem. Izdala slovenska krščansko-socialna zveza. Ljubljana 1901.

Kozak Th.: Rodbertus-Jagetzow socialökonomische Ansichten. Jena 1882.

Laveleye E.: Der Sozialismus der Gegenwart. Verlag Otto Hendel, Halle.

Luxemburg Rosa: Die Akkumulation des Kapitals. Frankes Verlag, Leipzig 1921.

Loria Achille: Verso la giustizia sociale. Società editrice libraria, Milano 1908.

Mac Donald: Unsere Politik. E. Laub'sche Verlagsbuchhandlung, Berlin 1924.

Marx K.: Revolution und Kontre-Revolution in Deutschland. Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Stuttgart 1920.

Marx K.: Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Otto Meisners Verlag, Hamburg 1919.

Marx K.: Das Elend der Philosophie. Antwort auf Proudhons »Philosophie des Elends«. Verlag J. H. W. Dietz, Stuttgart 1885.

Marx Studien. Blätter zur Theorie und Politik des wissenschaftlichen Sozialismus. Herausgegeben von Dr. Max Adler und Dr. R. Hilferding. Verlag der Wiener Volksbuchhandlung 1923.

Neue Zeit: Die Wochenschrift der Deutschen Sozialdemokratie. Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Stuttgart.

Oncken: Lassalle. Stuttgart 1912.

Prijatelj Ivan: Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1921.

Prato Giuseppe: La terra ai contadini o la terra agli impiegati? Fratelli Treves, editori, Milano 1919.

Sombart Werner: Sozialismus und soziale Bewegung. Verlag Gustav Fischer, Jena 1920.

Spectator: Der neue Kurs in der Wirtschaftspolitik Sowjet-Russlands. Die Politik der Sowjet-Regierung und die Zukunft Russlands. Verlag A. Sechhof & Co., Berlin 1921.

Stein von, Lorenz: Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage. Drei Masken Verlag, München 1921.

Simon Helene: Robert Owen, Jena 1905.

Sozialistische Monatshefte: Internationale Revue des Sozialismus. Herausgegeben von J. Bloch, Berlin.

Steklow Georg: Michael Bakunin. Ein Lebensbild. Verlag J. H. W. Dietz Nachf., Stuttgart 1920.

Tugan-Baranovsky: Der moderne Sozialismus und seine geschichtliche Entwicklung. Dresden 1908.

Ušeničnik Aleš: Sociologija. Založila katoliška bukvarna. Ljubljana 1910.

Wassiliew N.: P. J. B. Buchez, der Begründer der modernen Assoziationsbewegung Frankreichs. Bern 1898.

Weitling W.: Garantien der Harmonie und Freiheit. Herausgegeben von Franz Mehring. Stuttgart 1908.

V S E B I N A

UVOD	5
1. ROBERT OWEN	14
2. Grof ST. SIMON	23
3. ST. SIMONOVCI	34
4. KARL FOURIER	41
5. P. I. B. BUCHEZ	52
6. LOUIS BLANC	55
7. JOŽEF PROUDHON Z DODATKOM NEMŠKA KRITIKA	60
8. KARL RODBERTUS-JAGETZOV	69
9. VILJEM WEITLING	75
10. AGRARNI SOCIJALISTI	89
11. MIHAJL ALEKSANDROVIČ BAKUNIN	92

Od istega pisatelja so izšle doslej sledeče samostojne publikacije:

Občina in socializem. Založba „Naših Zapiskov“, Ljubljana, 1903.

Reformacija in socialni boji slovenskih kmetov.
Založil L. Schwentner, Ljubljana 1908.

Socialni problemi. Založil L. Schwentner, Ljubljana 1912.

Problemi malega naroda. Založila „Zvezna tiskarna“, Ljubljana 1918.

Naša socialna in gospodarska vprašanja. Založila „Ljudska tiskarna“, Maribor 1920.

Vladar. Prevod iz italijanščine z informativnim uvodom.
Založila „Zvezna tiskarna“, Ljubljana, 1920.
